

FONTES LINGVÆ VASCONVM stvdia et docvmenta

Oztibarreko mintzoaz eta haren lexikoaz <i>Itñaki Camino</i>	5
Aurizko aldaeraren inguruan (Aurizko eta Orreagako euskararen lagin batzuk) <i>Koldo Artola</i>	61
Garai arkaikoko euskara nafarraren lekukotasun berriak: gehiketak eta zuzenketak F. Maioraren liburuari <i>Ekaitz Santazilia</i>	109
La carta bilingüe de Matxin de Zalba (1416). El iceberg lingüístico navarro <i>Peio Monteano</i>	147
<i>Saroi</i> entitate geografikoaren banaketa, esanahia eta etorkia toponimiaren argitan <i>Luis Mari Zaldua Etxabe</i>	175

Año XLVII
Número 119
2015

FONTES LINGVÆ VASCONVM

stvdia et
docvmenta

SEPARATA

Año XLVII • Número 119 • 2015

Saroi entitate geografikoaren
banaketa, esanahia eta etorkia
toponimiaren argitan

LUIS MARI ZALDUA ETXABE

Saroi entitate geografikoaren banaketa, esanahia eta etorkia toponimiaren argitan

LUIS MARI ZALDUA ETXABE¹

Antxon Agirre Sorondori.

*Si no hay más que nombres propios, tenemos, qué remedio,
que contentarnos con ellos.*
K. Mitxelena.

1. ATARIKOA

Toponomastika lanetan diharduenak ondo daki iturri idatziak husteak duen garrantzia, toki-izen frankoren etorkia argitzeko edo forma arautua hautatzeko gakoa izkribuetan egoten delako sarri askotan. Onomastikaria izan ala ez, Euskal Herriari buruzko Erdi Aroko iturriak ikertzen dituenak maiz ikusiko ditu, besteak beste, *bustaliza*, *cubilar* eta *sel* entitate geografikoak hainbat euskal toponimoren aurretik, Leire, Orreaga eta Irantzu monasterioetako zein Iruñeko katedraleko agiri-bildumetan kasurako. Hitz horien esanahi zehatza ezagutzeak badu, beraz, garrantzia, bai toponomastikan bai historian. Arazoak hor hasten dira, ordea, *bustaliza*, adibidez, ez delako gaurko hiztegieta azaltzen eta, berebat, *sel* direlako kasuan definizioak ez dartzelako beti bat; ez dira gauza bera Euskal Herrian eta hemendik kanpo, Santanderren esaterako. Are gehiago, azken hamarkadotan arkeologia ikerketa

¹ Filologoa. luismarizaldua@gmail.com. Eskerrak eman nahi dizkiegu Iñaki Camino eta Patxi Salaberri irakasleei lan honi egindako oharrengatik.

bat baino gehiago burutuagatik, euskal *sel*-en jatorriak argitzeke dirau (ikus Zaldúa, 2015).

Arreta pixka bat opa diona ohartuko da alderdi menditsu batzuetako toponimo frankok *bustaliza*, *cubilar* nahiz *sel* direlakoak izendatzen dituztela, baita hiru entitate geografiko horiek (eta gehiagok) eremu zabal batean euskaraz duten parekoa *saroi* dela. Jabetuko da, hala berean, *saroi* osagaia duten izenak ez direla gutxi euskal toponimian, eta harrapatzen duen lurralde guztian, Hernanin, Artaxoan edo Zaraitzun adibidez, termino horrek ez duela esanahi bera. Gainera, askotariko adierak ez ezen, tokian-tokian hainbat aldagai dituenen, batzuetan ez da erraz jakitea egiazki oinarrian *saroi* ote dagoen ala ez.

Deigarri egingo zaio, orobat, sartaldeko toponimian (*sensu lato*) *saroi*-ren aztarnarik ez egotea, alderdi hartan (*g, k*)*ort(e, a)* nagusitzea alegia. Biak ala biak 12. -13. gizaldietako toponimian dokumentatzen dira lehenbizikoz, ez dira atzo goizekoak, eta, duten garrantziaren lekuko, luzeago edo laburrago, Mitxelena, Coromines edo Salaberriren mailako onomastikariek ahotan hartu dituzte.

Hona dakargun saioaren helburua toponomastika arloan dihardutenei, eta ez dutenei, *saroi* entitate geografikoaren banaketaz, esanahiaz nahiz etorkiaz baliagarri gerta dakizkiekeen argibideak ematea da, euskal toponimian kausitzen diren elementuen izaera finkatzen laguntzea alegia, bide batez, euskararen arlo fonikoaren, morfologiaren edota lexikoaren historia ikertzeko erabilgarriak izan daitezkeen datuak bilduz eta sailkatuz. Saroiak itxuratzen dituzten ezaugarriak, edota haien bilakaera, onomastikaren eskutik zenbateraino ezagut daitezkeen ere ikusi nahi dugu, esan moduan, saroiaren jatorriak argitzeke baitirau.

Iturri nagusia gaurdaino liburuetan, aldizkarietan eta mapetan argitaratu den euskal toponimia da (ikus 10. §), nahiz eta datu argitaragabeak ere badakartzagun, Arabako Toponimia Datu-Basetik harturikoak batzuk², geuk bilduak besteak. Sorburu nagusia diogu, baina ez bakarria, artxiboak eta historia arloko bibliografia ere hustu ditugulako (ikus 9. §).

Lanaren esparrua zabala denez gero, Euskal Herri osoa aintzat hartzen baitugu, ezinezkoa zaigu *saroi* osagai duten toponimo guztiak hemen aztertzea, eta zer esanik ez saroi guztien izenak argitzen saiatzea. Horrenbestez, zabala izan dadin saiatu garen arren, lagin batez baliatu gara, zabala bai, baina, azken buruan, lagina. Gainera, besarkatzaileago behar lukeen lan baten zatia baino ez da hau, besteak beste (*g, k*)*ort(e, a)* eta *ol(h)a* sakonki aztertu beharoko lituzkeena. Gauza gutxi dakargu eskuen artean beraz, eta hura ez betiko, aldi baterako baizik.

2. AURRENEKO TESTIGANTZAK

2.1. Lacarra de Miguelek (1957: 44) argitara emandako *Larrandorenen bi saroh*e eta *Arun Urriztoyen bi saroh*e dira³ *saroi* entitate geografikoaren aipamen zaharrenak (1284), eta ezagunenak ere bai segur aski, Mitxelenari esker batik bat. Xehetasunetan sartuz gero, bi *bustaliza*-k (saroiak) Garazbizkain

² Elena Martínez de Madinari zor dizkiogu.

³ *Larrandoren bi saroh*e eta *Anarritztoyen bi saroh*e irakurtzen ditu Ostolazak (1978: 370-371). Cfr: 1284ko *Larrandoren dos bustalizas* zein *Larrando gorria* (*op. cit.*, 372-373).

(Luzaide aldean) zeuden. Orreagako monasterioaren ondasunak mintzagai dituzten agirien artean bada urte bereko beste bat, *Saroe Çarra / Saroeçarra* lekukotza dakarrena. Bigarren testigantza hori Ostolazak (1978: 375) plaza-ratu zuen doktorego tesian eta kasu honetan *bustaliza* Olloibarren (Senosiainen) zegoen, Iruñetik ez oso urruti, hortaz. 13. gizaldiko hirugarren etsenplua 1296ko *Vrroz Saroaç*⁴ da, hau ere Ostolazak (1978: 442) jakitera emandakoa eta, aurreko biak bezala, Orreagako monasterioaren ondasunen artean zerrendatzen dena. *Bustalliza*-k, oraingoan, Erroibarren zeuden.

13. gizaldiaren amaieran hiru forma, *sarohē* (1284), *saroe* (1284) eta *saro* (1296) dauzkagu beraz Nafarroako beste hainbeste alderditan⁵ (Luzaiden⁶, Olloibarren zein Erroibarren), guztiak dokumentu originaletan azaltzen direnak eta *designatum*-tzat *bustaliza*-k dituztenak.

Hiatoan /h/ duen *sarohē*, salbuespenak salbuespen⁷, ez dugu gehiago kausitu tradizio idatzian. Ildo horretan, balio fonologikoa izatea daitekeena den arren, Luzaiden aspirazioak bizirik dirauelako (Camino & Salaberri, 2006: 96), 1284ko testua gordetzaillea izatearen aukera ez genuke erabat baztertuko, <h> grafemari dagokionean bederik. Batetik, Lakarra Andrinuak (2011: 188) oroitarazten digunez, 13.-14. mendera arte Errioxa-Araba eta Bizkaia-Gipuzkoetan bazen arren, Nafarroa Garaian (hego-ekialdean bereziki) /h/ 10. gizaldirako galdua zelako eta, bestetik, testu berean Luzaiden *Ayzlegui*, *Ezpeleta beerecoa*, *Çuaz olla beerecoa*, *Legarreta çaarra*, *Guoros larre çaarra* eta *Çuastuy saroi*-izenak irakurtzen direlako, Garazbizkain *Orçiren çorita çaharra* azalduagatik.

Estreinakoz Olloibarren 1284an lekukotzen den *Saroe* formari doakionez, idatziz euskal eremuko alderdi askotan berandu arte (19. gizaldira arte) baliatu dela esatea besterik ez dugu oraingoz (ikus 3.1. §).

Erroibarko *Saro*-rena (*Vrroz Saroaç*, 1296) auzi ilun bezain interesgarria da. Balizko **saroeak* > *sarook* murrizketa *-oea-* segida ekiditearekin dagoke lotua (*cf.* Zuberoako *sariie* > *saruak*, 3.2.1. §). Damurik, ezin da jakin 13. gizaldiko testuan ikusten den sinkopa idazkariaren ortografiari zor zaion ala egiazki sasoi hartan ahoskatzen zen moduan izkiriaria egotearekin dagoen lotua. Izan ere, 1313an *Urnizasaroea* dukegu Erroibarren (Andrés-Gallego, 1998: 93), eta Orreagako monasterioak zituen saroiaren (*sel*-en) artean *saro* aldaeraren Erdi Aroko idatziko testigantza gehiago daudeke⁸.

⁴ «... las quales bustalizas son clamadas las d'Urrutz...».

⁵ Orreagan bertan, 1288ko idazkun baten 17. gizaldiko kopian, *Errabeysaroea / Errabeysaroca* zelaiaren (*prado*) eta *Andresemetasaroya bustaliza*-ren aipamenak ditugu (Ostolaza, 1978: 396-399), baina horien fidagarritasuna ez da 1284. eta 1296. urteetako iturburuena bezainbestekoa, ez delako idazki jatorrizkoa, bestela esan, huts nahiz egokitzapen larriak dituzketen formen aurrean egon gaitezkeelako. *Errabeysaroca*-ri (1288) bagagozkio, **Errabeysaroea* nahiz **Errabeysaroea* formen okerreko aldaera dateke. Besterik da testu berean ageri den *Andresemetasaroya*-ren gaia. Aurrerago Orreaga-Auritzetan *saroi* aldaera erabili dela jakinik (1777. urtean egindako Erdi Aroko idazkun baten kopian Alduden [Kintoan] ere dokumentatzen da), balizko originalaren garaikoa dela irizteko arrazoiak egon arren, idazkun berean hain bestelakoak diren bi forma kausitzea harrigarria iruditzen zaigu; kopia egindako garaian egokitua, egunean jarritakoa, delakoan gaude.

⁶ Behinola Luzaide Erroibarren barnean zegoen.

⁷ Kausitu dugun beste adibidea Enirio-Aralarko 1410. urteko saroiaren zerrendako *Fagabe behyçeu* *sarohē* da (OUA1), baina idazkun berean *Olaçabal saroea*, *Gomez saroea*, *Fagabe Behicegisaroea* nahiz *Fagave-beterdi-saroea* azaltzen direnez, salbuespentzat hartu behar da.

⁸ Alduden (Kintoan) *Zinzurzu-saroea*, *Sarogoiaren / Soogoiaren* zein *Esnasaroea-verecoa* aurkitu ditugu 1313-1501ko idazki baten 18. mendeko kopian (NAO4).

2.2.1. Orreagako monasterioaren 13. mendeko erdarazko testuetan *saro(h)(e)* osagaia duten toponimoek dagokien *bustaliza* entitate geografikoa 11. gizaldian dokumentatzen da lehenbizikoz (< lat. *bostar*, *-āris*, 'idiak gobernatzeko korrale edo ukuilua', [<*bos*, *bovis*]). Iratxeko agiri bilduman, adibidez, Gesalatz udalerrian (Iruxo eta Jaitz artean) *Onçusta*, *Çururate* eta *Citaurem bustale*-ak aipatzen dira 1069. urtean *Velçoagui* monasterioaren kariatara (Lacarra de Miguel, 1965: 61). Beste agerraldi multzoa Iruñeko Katedraleko Artxiboko idazkun batean dago, Aralarko San Migel monasterioak 1074. urtean zituen *bustale*-ak dakartzanean hain justu⁹ (Lacarra de Miguel, 1927: 558-562; *cf.* Goñi Gaztambide, 1997: 51-54). Deikaztelun *bustal* aldakia ere lekukotua dago, 1218an¹⁰.

Izaera zehatzaz, bustalizen nolakotasunaz, argibide garbiak ematen dituen aurreneko idazkuna 1284koa da: «en la quaal bustaliza [Saro Çarra] ay casas cubiertas e corrales cerrados...». Bizilekuak eta korraleak zeuden orduko, hortaz, sarrietan, Erroibarren bederik. Azpiegituraz ez ezen, jarduerari buruzko berri xehekatuagoak ere ematen dituen lekukotasun zaharrena, ordea, hurrengo mendekoa da, 14. gizaldikoa. Madrilgo Liburutegi Nazionalan dago (MLN1) eta «Fueros sueltos en los manuscritos del Fuero General de Navarra» izenburupean plazaratu zuten 1984an Lacarra de Miguelek eta Utrillak. Erroibarko alkateak emandako epaia biltzen du eta, argitaratzaileen hitzetan, 1330. urtea baino lehen idatzitakoa da, hau da, Evreuxko Felipe III.aren «amejoramenduaren» aurretik. Honela dio: «Et d'esta bustaliza en fuera pazca el ganado tanto como podiere conseguir, et a la noche como pueda tornar a la bustaliça»¹¹. Hitz bitan,azienda *bustaliza*-tik kanpo larre zitekeen, baina gauez hara itzuli behar zuen, hori baitzen, hain zuzen, abeltzaintza-lurraldearen kudeaketaren oinarria. Testuan biltzen denez, bederatzu unaien artean bat hautatzen zuten (unamaizteraren aurrean) eta aukeratuak, *bustaliza*-ren erdian jarrita, su-egurra egiteko aizkora hartu eta, beste besoarekin traba eginez, (lau) aldeetariko bakoitzera hamabi aldiz jaurti behar zuen, ahalik eta urrutien; *bustaliza*-ren azalera aizkora iritsitako lau puntuek zehazten zuten. Mugarri konturik ez da aipatzen inon eta datu hori garrantzitsua da, orduko, Gipuzkoan bederik (Oiartzunen 1328an), sarriak mugarriztatu egiten zituztelako, foruak agindutako neurriekin. Ikusiko dugunez, aizkora jaurtiketa azaltzea esanguratsua da, Euskal Herrian bertan eta Europako beste herrialde batzuetan badaudelako aizkora jaurtiketaren Erdi Aro Goiztiarreko lekukotasunak¹².

⁹ Atentzia ematen du kasu gehienetan toki berean bi saroi egotea (*bustale due*): *Leiçate*, *Albina* (2), *Amurlecú* (2), *Çuguinmeta* (2), *Luparreta* (2), *Uçtaiçuarbe* (2), *Excesli ate* (2), *Lehesoç* (2), *Arrate* (2), *Eçkiasso Ata Iria* (2). *Cfr.* *Guorosquaray bizqui* (1284; Lacarra de Miguel, 1957: 45) eta Urumeako Zilegimendietako *Amunola* (2), *Antxista* (2) zein *Ierola* (2) saroi bikiak (1178; Zaldúa, 2011: 31).

¹⁰ «... cerca del bustal de Aruiçu...», Lacarra de Miguel (1957: 38). *Cfr.* *bustal* ('corraliza'), Jimeno Jurío (2006 [1987]: 39).

¹¹ Ezin zen zuhaitzik moztu eta abere arrotzek ezin zuten sartu. Haatik, edozein tokitan etxola eraikitzea zilegi zen, eta, bustalizatik kanpo, txekorrenzat gunea egokitzea ere bai, amaren erropetik edoski ez zezaten (ikus *Beierdisaroea*, *Beterdisaroea* 4. 1. §).

¹² Nafarroako Foru Orokorrean (13. -14. gizaldian) antz handia duen pasartea dago eta, orobat, 1660. urte aldera, Jakue Belakoak Zuberoko *olha*-k (*les cayolars*) nola finkatzen ziren adierazten duenean aizkol jaurtiketa aipatzen da (erditik lau norabideetara). Ildo beretik, 8. gizaldian, Aro Karolingioaren hasieran, aizkora jaurtiketa lekukotzen da Bavarian, landetxeen mugak finkatzeko: «quantum jactus est de securi saiga valente». 10. gizaldian, Galesko legedian ere aizkol jaurtiketa aipatzen da erresumaren muga kariatara

2.2.2. Nafarroako Artxibo Orokorrean (NAO2) Orreagako ospitaleak (monasterioak) eliak nola gobernatzen zituen erakusten digun 1617. urteko agiri interesgarria dago; honela dio: «Y es de advertir que los cuatro bustos cada uno en sus terminos y partidas tiene sus bustalizas llamadas en estos tiempos seles...»¹³. Era berean, Gipuzkoan badira *bustaliza* eta *sel* hitzak sinonimoak zirela iradokitzen duten idazkunak. Aizarnako (Zestoako) hau da ezagutzen dugun zaharrenetarikoa: «sel busteliza de Bedama», (1385. urtea; FDMPV136: 18). Mitxelena (1978: 441) ere sinonimotzat ditu biak.

Probintzian 1294an agertzen da lehenbizikoz *sel* hitza¹⁴, Itziarren *Monreal* hiribildua sortzen dutenean agertu ere¹⁵. Halaber, esan dugunez, badakigu Oiartzunen 1328rako saroiak mugarrizatu egiten zituztela, Gipuzkoako beste toki batzuetan legez¹⁶. 1457ko ordenantzetan¹⁷, bestelako ñabardurarik egin gabe (Erroibarko 14. gizaldiko foruan bezala), aziendak gauerako gordelekuetara itzuli behar zuela agintzen bada ere, mende bat geroago, 1583koetan, Probintziako eta Erresumako foruak aldentzen dituen zehaztapen garrantzitsua egiten da: *sel*-ek forma (eta azalera) jakina izan behar zuten¹⁸.

Eitearen berri ez du ematen, baina, azpisail hau amaitzeko, Ataungo saroietakoa (*sel*-etako) azpiegituraren nolakotasunaz mintzo den 1507ko idazki naroarean zatia dakargu (FDMPV146: 230-231): «... en cada vno d'ellos pueden fazer cabannas e casyllas, asy para los baquerizos, porqueros y pastores como para los bezerros e para setos para las ovejas...»¹⁹.

(Grimm, 1828: 57-79). Besteak beste, tximistatik babesteko errito baten aurrean gaude, bai Euskal Herrian bai inguru hurbilean, artzainek tximistatik babesteko aizkora jaurti edo urruntzen zutelako ahozko lekukotasunak bildu direlako. Hain zuzen, hausterretza batzuek gaineko aldean dituzten gurutze tankerako marrak jaurtiketaren adierazpen sinbolikoa izatea ezin da baztertu (ikus Zaldua, 2015).

¹³ «... que son unos prados cercados de árboles en los cuales se suelen acubilar las vacas, veceros, y novillas y ellos suelen dormir y son ordeñadas por los baqueros, cuías cavanos estan en ellos mismos; por este respecto son muy estimados y se suelen vender por grandes precios».

Sel hitzaren aurreneko testigantza 853. urtekoa dateke; Santanderren azaltzen da: «In territorio Campo braneas, pascua quas vulgus dicit Seles...» (Flórez & Risco, 1789-XXXVII: 321).

¹⁵ «... otorgamosles los terminos e los montes e los rios e las fuentes e los pastos e los seles para sus ganados...», (FDMPV123: 8; *cf.*: Martínez Díez *et al.*, 1991: 75-76).

¹⁶ «Los sellos [*sic*] de los fijosdalgos que los mydan e mojonen segun fuero dem Guipuscoa», (FDMPV145: 3).

¹⁷ «23. Que los ganados de qualquier natura saliendo de mañana de sus casas y moradas do moran que puedan pazer y pazcan las yerbas y puedan beber y beban las aguas en qualquier terminos e montes de tierra de Guipuzcoa de sol a sol tornandose a la tarde a sus casas y moradas donde salieren de mañana aunque los tales terminos e montes sean seles e otros terminos amojonados si quiera de...», Barrena (1982: 96-97).

¹⁸ «... tenga el sel común en el remate, y en la circunferencia setenta y dos goravillas de a siete estados, o brazadas cada goravilla, midiéndole con un cordel de doze goravillas, tirando desde el mojón como de centro alrededor», Aierbe (1986-1987: 317).

¹⁹ Honela jarraitzen du: «E que no puedan fazer otro hedifício alguno, saluo cabannas para los puercos, con que se agan fuera de los dichos seles. Otrosy, mandamos que ninguno ni alguno no aya de cortar ni corte ni descortezte aya ni roble ni Fresno en los dichos seles ni fuera d'ellos, saluo para sus casas, theniendo nescesidad, y esto fuera de los dichos...».

²⁰ Caro Barojaren (1981: 22) aburuz, latineko *cauea* ('hutsunea, barrunbea') da *cubilar*-en iturburua, latin arruntean aurrena *cova* eta gero *cubile* eman zituena, baina Moliner-en (1994-1: 823) iritzirako, *cubile*, *-is*-tik ('ohe', 'gordeleku'-tik) dator (<*cubare*, 'oheratu') eta «*aprisco donde se recoge el ganado por la noche*» esanahia du.

2.2.3. Hizkuntza erromanikoetan saroién izaera geografikoa jakitera emateko erabilitako terminoen soka ez da hor bukatzen, 16. gizalditik aurrera *sel*-tzat jotako zenbait saroi, *cubilar(e)*²⁰ izen geografikoa aurretikdutela aipatzen direlako 12. gizaldiko testuetan. Adibide garbia Iruñeko katedralak Urumeako Zilegimendietan eta Aralarko alderdi giputzean zituen *sel*-ak dira (Goñi Gaztambide, 1997: 208-209), 1178. urtean *cubilares* generikoaren segidan zerrendatzen baitira (*Amunnola, Gierala...*).

Leireko dokumentazioan 11. gizaldirako azaltzen den terminoa da *cubilare*²¹. Eremu zabala harrapatzen du, Pirinio inguruan batik bat eta, diogunaren lekuko, 1115. urtean, Larrainen kausitu dugu²². Labur mintzatuta, Leireko monasterioeko eta Iruñeko katedraleko dokumentazio bildumetan 11. eta 12. mendeetan sarritan kausitzen den terminoa da *cubilar*, Orhi ondoan nahiz Gipuzkoako sortaldean²³ zeuden saroiak izendatzeko erabili baitzuten elizgizonek.

Cubile-ren estreinako erakuskaria 9. gizaldikoa dateke. *Fuenfria* monasterioaren fundazioaren berri ematen duen *San Juan de la Peña*-ko bildumako agiriak ez du data zehatzik²⁴, baina 850. urte ingurukoa izan daitekeela dio Ubieto Artetak eta beste zenbait ikertzailek. *Fontefrida* (edo *Fuenfria*), itxura denez, Erronkaribarren sarreran zegoen²⁵. Darabilgun testuan inguru hartako hamar toki-izen hartzen dira ahotan, gehienak oronimoak eta hidronimoak, giza-ekimenarekin lotura zuzena duten bi izan ezik, *castellum Bentauni* eta *cubile Baraosse* (ikus Zaldúa, 2006: 45-49).

2.2.4. Erdi Aroko erdarazko testuetan *saro(h)(e)* osagaia duten toponimoen *designatum*-a finkatzeko baliaturiko izen geografikoen ikuskatzearekin bukatzeko, hitz bi Iparraldean erabilitako gaskoitiko *cujalar*-i buruz (*cf.* *cayolar*). 17. gizaldian biarnesez idatziriko foruan *saroi*-ren ondoan ageri da²⁶ eta Peillenek (2002: 49) *sel*-en sinonimotzat dauka.

2.3. Erdi Aro Berantiarraren lehen gizaldietan idatzitako agiriei erreparatuz gero, garbi dago, garaian-garaian, monasterioek alderik alde zituzten saroiak izendatzeko termino jakinak hautatu zituztela:

²¹ 1058, Eskaroze (Zaraitzu): «Cubilaré [...] Urdasacu», Lacarra de Miguel (1957: 13); 1072. urtea, Anue-Baztan: «cubilaré[m] Sadaraig, Okorin, Issaxiarraga...», (*op. cit.*, 1957: 35).

²² «... in loco qui nominatur Bezulla Maiore, duos cubilares» (Martín Duque, 1983: 348). Lopez-Mugartzak (2007-II: 356) 1653. urtean lekukotzen du Erronkaribarren: «En la Villa de Burgui... Item en el termino de Artequeguia Vnas piecas... y cubilar de Vacas».

²³ Aralar (1141): «cubilares [...] Gorostica Zaharra», Barrena, 1989: 430 (*cf.* Goñi Gaztambide, 1965: 25); Beterri (1197): «Cubilaré [...] Irurdita, Anaizoz», Barrena, 1989: 437 (*cf.* Martínez Díez, 1975: 28-32 eta Martín Duque, 1983: 16).

²⁴ Ikus Ubieto (1962: 25-26) eta Goñi Gaztambide(1979: 76, 93).

²⁵ *Cf.* Orella (1996: 186).

²⁶ 1681, «[Artigle XXVI.] ... Los senhors & Maëstes deus Cuyalaàs, & Saroys deu present Royaume no poyran Peignerâ ny carnale los Bestiaas qui etten en aquet, bien los poyrà far focur & tirar defore sens los endomadgear» (Goienetxe, 1985: 287).

	9. giz.	11. giz.	12. giz.	13. giz.	14. -16. giz.
SJ Peña	<i>cubile</i> Erronk.				
Leire		<i>cubulare[m]</i> Anue, Baztan, Zaraitzu	<i>cubulare[m]</i> Larraine, Orreaga, Beterri, Aralar Gi.		
Iratxe		<i>bustal[ibus]</i> Gesalatz		<i>bustal[ibus]</i> Deikaztelu	
Iruñeko katdr.	<i>bustale</i> Aralar Na.	<i>cubulare[s]</i> Beterri, Aralar Gi.			
Irantzuz				<i>bustal[iza]</i> Andimendi Burunda, Ergoiena, Partz. N., Aralar Gi., Abaltzisketa	
Orreaga				<i>bustaliça</i> Ahatsa ²⁷ , Zaro ²⁸ , Luzaide, Erroibar, Aezkoa	<i>sel</i> Aralar Gi., Auritz Luzaide, Erroibar Ezterenzubi ²⁹

1 koadroa. Hizkuntza erromanikoetan erabilitako terminoak

Irudi du, horrenbestez, Iruñean ere erabiliagatik, *cubile* / *cubulare*-ren indargunea sortaldean zegokeela (San Juan de la Peñan eta Leiren, besteak beste), eta *bustale* / *bustaliza*-rena, sartalderago (Orreagan³⁰, Iruñean, Irantzun, Iratxen). Nolanahi ere, ez bedi ahantz Iruñeko katedralak adibidez biak darabiltzala eta Orreagako monasterioak gauza bera egiten zuela *bustaliza* eta *sel*-ekin. Lurralde batean (Beterrin) bi monasteriok (Leirek, 1197an eta Iruñeko katedralak 1141ean zein 1178an) saroiak termino berarekin aipatzen dituztela ere azpimarratu nahi dugu (*cubulares*), baita behinolako *cubulare*-ak, bartzuetan, *sel*-tzat aipatzen direla aurrerago.

²⁷ Orbeguiolaçe (1213, *bustaliçam in Vinaoç, que dicitur*; Ostolaza, 1978: 123).

²⁸ Ciariz (1208, *op. cit.*, 119).

²⁹ Bentartea y Orisson (1774, [32] *seles entre*; Miranda, 1993: 167).

³⁰ *Cubilar*-en (*cuylar*) erakuskari bakarretakoa Ahatsakoa da, 1261. urtekoa zehazkiro (*op. cit.*, 256).

Hitz gutxitan esateko, Erdi Aro Berantiarraren hasmentan, *saro(h)(e)* estreinakoz dokumentatzen denean, Nafarroa (Garaiko zein Behereko) eta Gipuzkoako saroiak (*bustal[iza]-k*, *cubilar[e]-ak* eta *sel-ak*) mintzagai dituzten agiriak idatzi zituzten lau monasterio (Leire, Iratxe, Irantzu, Orreaga) eta katedral bat (Iruñekoa) zeuden Pirinioen eremu sartaldekoan. Eremu semantiko berean kokatzen dira hitzok guztiok, baina tokian-tokian esanahi zehatza aldatu egiten da eta, aniztasun horren lekuko, 14. gizaldian, Erroibarren neurri finkorik gabeko eremu gisa zirautenean, Gipuzkoan neurri jakinekin mugarrizaturiko esparruak ziren.

Gehiago behar duteneztat bihoa beste argitasun hau: Orreagako kolegiatak (saroiaren eskutik) abeltzaintza-eremuan itzelezko domeinua erdiesten eta sendotzen duen garaiaz ari gara, hala Nafarroan nola Gipuzkoan (*cf.*: Miranda, 1993: 57-106). Eremu politikoan Erresumaren hedadura gero eta murriztagoa zen arren (1200. urterako Gipuzkoa, Araba gehiena eta Durangaldea, Gaztelako erregearen eskuetan zeuden), monasterioaren eragin-eremua gero eta zabalagoa zen. Probintzian hiribilduak loratzen ari diren aroa da³¹ (Tolosa, Segura, Hernani, 1256; Arrasate, 1260; Ordizia, Bergara, 1268; Azpeitia, 1310; Errearteria, 1320) eta, ahaide nagusiak tarteko, Nafarroarekin muga («gaizkileen muga») ez da borrokarik falta (Beotibar, 1321).

3. SAROE ETA HAREN ERATORRIEN BANAKETA

3.1. *Saroe* forma (1284-1857; ikus 10.1. §), Olloibarko 1284ko *Saroe Çarra / Saroeçarra* lekukotasunaz landara, Nafarroako ipar-sartaldean (Malerrekan) eta Gipuzkoako hegoaldeko zein sortaldeko hainbat tokitako toponimian dokumentatu dugu 15. gizalditik 19. gizaldira arte (Araba eta Gipuzkoako Partzuergo Nagusian, Aralarren, Ataunen, Zegaman, Amezketan, Hernanin, Oiartzunen, Zestoan).

3.2.1. *Sarü* (1811, Z)³². Zuberoan baizik ez da azaltzen³³ eta balizko lekukotasun bakarra ezagutzen dugu hango toponimian, zehazkiro, Barkoxen (Aramitzeko mugatik gertu) dagoen *Saru* etxaldea (*Saru*, 1811, CGPA1³⁴; 1992, IGNF2; *Sariia*, *Sarüborda*, IGNF3, 64130). Zorionez, onomastikaz kanpo, Jakue Belakoak 1662 aldera *cayolar* motak zehazten dituenean, *aytcint sariüé*, *Biscay ou biscar ou bortu*³⁵ *sariüe* eta *bortubetaco sariüac* aipatzen ditu (FLN1 [235] 331), eta hori jakinik, Barkoxekoa *sariüe* + *ak* > *sariüak* aldaketaren balizko erakuskaritzat hartu beharra dago, bestela esan, *sariüe*-ren hitz amaierako bokal erdikoa, hitza mugatuan deklinatzerakoan, *-uea-* segida saihesteko ezabatua dateke³⁶ (*cf.*: *Vrroz Saroaç*, 1296). Zeharka izanagatik,

³¹ 1180. eta 1383. urteen artean hogeitabost guztira; Donostia (1180), Hondarribia (1203) aurreneko biak eta Zestoako Santa Cruz (1383) eta Urretxuko Villarreal (1383) azkenak. Ikus Aierbe & Zenikazelaia (2006).

³² Zuazoren banaketan legokiokeen euskalkia.

³³ Ikus 3.3.7. §. Ignazio Zumalderen komunikazio pertsonala dela zehaztuz, Oñatin 1772an *sarue* forma azaltzen dela adierazten da OEHn («El sarue de Beguiolaza»).

³⁴ Ikus 9. § (iturriak).

³⁵ *Cf.* *Bortupé ou bortube* (les ports) (FLN1 [230] 325).

³⁶ Peillenek (2002: 49) *sariüe sare* bilakatu dela deritzo: «... eta *sae* ahoskatzen “e” sudurkari batekin, esaten da goi mendietan, bortuetan badirela *behi sare* eta ardi *sareak*. Hegoaldean *saroi* izenez eza-

Mitxelena (FHV, 398) ere zubererako *sarū*-z mintzo da zaraitzuerako *saure*-n egon den metatesia aztertzen duenean ([*saroe*] *sarwe* > *saure*).

Saru-z gain, Zuberoan *Echecosarie* (1672-1673³⁷, *ostau*, Basaburua; Zierbide, 1994: 99), *Ellisirie* (1672-1673, *ostau*, Basaburua; *ibidem*), *Ouhounsaria* (1992, *cayolar*, Larraine; IGNF2) zein *Sarimendi* (1992, *cayolar*, Larraine; IGNF2) toponimoak kausitu ditugu. *Saru*-rekin lotuta ote dauden ez da gauza ziurra –besteak beste, iturriak ez direlako erabat fidagarriak–, baina, oro har, Zuberoan *-ua* eta *-ue* hiatoek, hurrenez hurren, *-ia* nahiz *-ie* emaitzak dituztela jakinik (ikus Camino, 2011: 122, 145), *Saru*[*a, e*] > *Sari*[*a, e*] gertatu izatea ez zaigu guztiz ezinezkoa iruditzen. Hain zuzen, sabaikaritze horietako batzuk hondarreko mendeetakoak dirateke (*op. cit.*, 146).

3.2.2. *Saure* (1898, EN-zar [Sal]³⁸; ikus 10.1. §). 19. mendean azaltzen da izkribuetan eta badaude 20. gizaldiko adibideak ere, bai idatzizkoak bai ahozkoak, beti ere Zaraitzun. Gorzan *-zaure* forma dokumentatzen da birritan 1898an (*Balbazaurea*, *Malbazaurea*, NTEM-XXX: 279) eta, halaber, OEHn, Federiko Garraldari (1880-1929) eta Zoilo Mosori (1902-1970) harturiko *sauri* eta *xauri* formak daude jasota (‘majada’, s. v. *saroi*). Azkuerentzat (1984[1905]: 945 [213]) ‘majada’ esanahia du *saure*-k (BN-salazar) eta Mitxelenak ere behin baino gehiagotan hartzen du ahotan FHVn (177-178. or., ‘majada’; 148. or., ‘pradera, pastizal’; 398. or.).

3.3. *Saroi* (1553 [1545], E-sar, E-sor, N-bur, h. sar, -i. sar., -balt, -sor, NL-sor, EN-err [G-goi, AN-erro, B, R-is]; ikus 10.1. §). Lehenbiziko erakuskaria noizkoa den ez dago argi (13. -14. gizaldietako?)³⁹; garbi dagoena da 16. mendetik gaurdaino usu erabili dela toponimian eta lurralde esanguratsua harrapatzen duela. Diogunaren lekuko, Arabako sortaldean (Haranean eta Asparrenean), Gipuzkoako hegoaldean (Aralarren, Ataunen, Zegaman, Seguran⁴⁰, Idiazabalen, Araba eta Gipuzkoako Partzuergo Nagusian) zein ipar-sortaldean eta Nafarroa Garaiko eremu zabalean aurkitu dugu (Artaxoan, Burundan, Etxarri Aranatzen, Ergoienan, Urbasan, Ameskoan, Lanan, Aranaratzen, Bortzirietan, Baztanen, Urdazubin, Zugarramurdin, Kintoan, Erroibarren, Auritzen, Esteribarren, Erronkaribarren). Ematen duenez, Anso ibarrean ere baliatu da (ikus 3.3.5. §). Kontsonante ozenen

gunak dira eta gaztelaniazko *sel* hitzarekin zerbait ikusteko lukete». Ildo horretan, Azkuek (1984 [1905]: 940 [208]) *sare* ‘majada’ dakar haren hiztegian, baina Zubererari dagokion /S/ hizkiaren ondotik /?/ galde ikurra idazten du. Peillenek (1982: 232) txarretsi egiten du, baina: «... goiko mendian, bazka eremu zabala da; artzain-olha bakoitzean bizpalau *sare* berhezten ahal dira. Azkueren hiztegiak “arditegi” esanahiarekin hartzen du Zuberoan, gure egunetan, ez du erran nahi hori, batere». Aurrerago (*op. cit.*, 237), hau eranstean du: «... bortuan, ez oterik, ez iratzerik, ez berro, ez sasirik, ez dagoen belar hutsezko bazka zabalarri [deritzaio]. Nahiz ez dakidan ongi nondik datorren hitza, bearnesez erabili izan da *saroi* itxurapean eta orain tokika *sarra*, *sarrailh* itxurapean». Nolanahi ere den, *sare* (*saē*) ez dugu Zuberoako toponimian aurkitu (ikus *sare* 3.3.3.4. §; *cfr.* Euskaltzaindia (2010: 279). Bokal arteko /r/ gabeko aldakiaren harira, oroit dezagun, Caminok (2011: 128) dioskunez, galera 19. mendearen erdialdetik hona gertatu dela Zuberoan, guzti-guztiak erortzeraino.

³⁷ *Censier gotibique de Soule* delakoa. *Cfr.* *Sarhiá* (1672-1673, *ostau*, Domintxaine; Zierbide, 1994: 201), nahiz *Gastelhusarry* (1672-1673, *ostau*, Lixarre, *op. cit.*, 179).

³⁸ OEHn adierazten den euskalkia.

³⁹ *Andresemetasaroya?*, *Erdizasaroiá?*; ikus 2. §.

⁴⁰ Bidenabar, diogun Seguran badirela, konparaziora, *Kortaege* eta *Kortaberri* aurkintzak (Zaldua, 2006: 73-77). Orobat, Idiazabalen *korta* agertzen da (*Kortazabal*) eta Legazpin, Zumarragan nahiz Urretxun *korta* baizik ez dago.

jarraian, mihi-punta hobietako afrikaria duen *-tsaroi* aldakia hirutan lekukotu dugu, Etxalarren (*Altsaroi*, NTEM-IL: 126) eta Baztanen (*Antsuntsaroi*, NTEM-LII-1: 87; *Leuntsaroi*, NTEM-LII-1: 126) lekukotu ere.

Salaberrik (1998: 72; Jimeno Jurío & Salaberri, 1998: 208) Burundan, Etxarri Aranatzen, Ergoienerrian, Lanan nahiz Ameskoan azaltzen dela zehazteaz gainera, Oibar haraneko, *sario*-ren ordainez, Artaxoako toponimian *sarioa* aldaera zaharragoa opatzea harrigarria dela azpimarratzen du. Toponimiaz at, aurreneko lekukotasuna Etxepareren 1545eko «sarioa da lohitu eta eztut haren beharrik» ahapaldia (167) da⁴¹. 17. gizaldian biarnesez (gascoiz) idatziriko Nafarroa Behereko foruan ere ageri da (1881ean) eta badira bestelako etsenpluak 18. gizaldian, Garazin adibidez⁴². Bestetik, Azkuek (1984[1905]: 942 [210]) *saroi* biltzen du Ainhoan, eta OEHN jakinarazten denez⁴³, *saro* sudurkarituz gainera, Erronkaribarren (Izaban) ere baliatu da (*saróia*). *Saboi* / *sabei-*, *sagoi* (*sagoe*), *saloi* eta *sari* oinordeak ditu, besteak beste.

3.3.1. *Sagoi* (1892, N-sor [ANerro]; ikus 10.1. §). Idatziz (19. -20. gizaldietan) eta ahoz kausitu dugu, Erroibarren zein Kintoan. Berebat, OEH aipatzen da⁴⁴ eta Caminok (2003) Esteribarko *sagoi* darabil adibidetzat hego-nafarreraz (metatesiagatik) *-oe*-k, arrunki, *-io* eman arren, batzuetan *-oi* dugula azpimarratzen duenean. Salaberrik (1998: 72), bere aldetik, *sagoe* forma biltzen du Mezkitzen ('belartsorua, belagaia'), *saroe* > *saroge > *sagore > *sagoe* etimoa iradokiz, baina *saroi* > *sagoi* bilakabidea ezaguna denez gero, *saroe* > *sagoe* egotea ezin daiteke txarretsi erabat.

Sagoi-ren oinordeko den *Saboi* (1757, N-sor, NL-sor [G-nav]) 18. gizalditik 20. era dokumentatzen da toponimian eta ahoz ere jasota dago. Bi gunetan azaltzen da, Nafarroako ipar-sartaldean⁴⁵ (Urbasan) eta ipar-sortaldean (Luzaiden zein Erroibarren). Erroibarren (Olondritzen) *Sabei-* aldakia ere jasota dago (*Sabeyaldea*, NTEM-XXXV: 138). Urbasako lekukotasunen argitan, irudi du, *-oi* > *-ei* irekitzeaz gainera, *VrV* > *VbV* egon dela, baina Erroibarkoak aintzat hartuz gero, *VrV* > *VgV* > *VbV* aldaketa dugu, alderdi hartan bederik.

3.3.2. *Saloi* (ikus 10.1. §). Aranaratxan eta Ameskoako limitazioetan ahoz jasotakoa. *VrV* > *VIV* aldaketaren emaitza da (ikus 3.3.4.1 §).

3.3.3. *Saro* (1665, M-sar-sor, E-sar, N-h. sar, -sor, -aez, NL-sor, EN, Z; ikus 10.1. §). 14-16. gizaldietakoak diratekeen erakuskariak alde batera utziz gero (*Zinzurzu-saroa*...), 17. mendetik aurrera, bereiz diren bi gunetan kausitu dugu. Izan ere, batetik, Arabako sortaldean⁴⁶ (Legution, Donemiliagan eta Haranean), Gipuzkoan (Aralarko zati giputzean, Partzuergo txikian) eta Nafarroa Garaiko sartaldean (Ergoienan, Ameskoa ibarretan, Allinen, Deierin) opatu dugu eta, bestetik, Nafarroa Garaiko sortaldean (Kintoan,

⁴¹ 'La majada se ha ensuciado' (FHV, 585). OEHN, menturaz, 'pesebre' izan daitekeela adierazten da.

⁴² «Sarois, saroy, 1757, parcelles possédées en prope par certains particuliers»; Legaz, 2005: 284. Zilegimendietan zeuden.

⁴³ «Saróia, la majada (edificio) (R-is)»; Izagirre (1959) darabil iturritzat.

⁴⁴ *Bertzen sagoietan belarrak aundi*. Iturria: Intza (1974).

⁴⁵ OEHN esaten denez, Ondarraren «Voces vascas de Bacaicoa» lanean, *saboi* aipatzen da ('Paraje donde hay un *taí*'). Urnietan ere jasota dago (*Zuluetaiko saboya*; Zaldúa, 2011: 173), baina ez da aldaki arrunta alderdi hartan, salbuespena baizik.

⁴⁶ Benedon *Sarona* dugu (Okina-Izarza; *op. cit.*, 441); halere, ez da gauza ziurra oinarria *Saro*-dela.

Auritz-Orreagan, Erroibarren, Luzaiden, Zaraitzun, Erronkaribarren), Nafarroa Beherean, Donibane Garazitik hegoaldera batik bat (Arnegin, Eiheralarren, Ortzaizen, Lekunberrin, Ezterenzubin) eta Zuberoan (Larrainen). Luzaiden (NL-sor) (3) *-xaro* ere jasota dago ahoz (/i/ ondoren azaltzen da: *Irixaroa*, NTEM-XXXV: 192) eta Arnegin⁴⁷ (3) - (*t*)*xaro* forma aurkitu dugu, baina IGNF-ren mapa batean eta behin bakarrik (*Negucharo*, 1992, IGNF2). Azkenik, diogun Aralarko zati giputzean (E-sar) (3) *-sao* kausitu dugula (*Ola sao [=sel de Olea]*, Arin 1972; Zaldúa, 2014: 180; *Intzesão*; Elozegi, 1972: 155) eta aldaera sabaikaritua, *-xao* alegia, ezaguna da alderdi hartan (*Kutixao*; *op. cit.*, 161).

Azkuek (1984 [1905]: 942 [210]) *saro* dakar bere hiztegian ('dehesa'), baina, Lapurdiri dagokion /L/ hizkiaren jarraian, /ʔ/ galde ikurra eransten du⁴⁸. Zentzu horretan, OEHn adierazten denez, idazle lapurtarren testuetan *saro* irakurtzen da, Harrieten 19. gizaldiko hiztegian («*Olha-saroak*⁴⁹, les alentours des cavañes»; *cf. Ola sao*, Arin, 1972), nahiz Duvoisin lanetan, adibidez. Mitxelenak (1958: 476) ez du aintzat hartzen *saroe*-ren aldaki nagusiak aipatzen dituenen, *sarobe*, *saroi*, *sario* nahiz *saure*-z mintzo baita, inoiz ez *saro*-z.

Kasu gehienetan nabaria da bilakabidea *-saroi* > *-saro* izan dela, Alda-Done Bikendi Haraneko *Saroichipi* / *Zaroichipi* (1753; ATDB1 /ATDB2) > *Saroichipi* (1785; ATDB3) nahiz Aurizko *Iransaroa* (1669) / *Iransaroi*a (1670) bikoa lekuko (*cf. NTEM-XII*: 193), baina etorkia beti hori dela ez da gauza segurua, daitekeena baita, esate baterako, mugatuan deklinatzerakoan (*-oea*-segida ekiditeko) hitz amaierako bokal erdiko ezabatu izatea (*cf. 1296ko Vvroz Saroaç*). *Salo*, *sago*, *saru* eta *sare*-reniturburua da.

Besterik da *Zaro* (1702, NL-sor) formaren kasua, *saro(i)*-rekiko lotura uherra baita oso. Bi alderditan ageri da toponimia txikian, Araban-Nafarroako sartaldean eta Esteribar-Luzaiden. Lopez de Gereñuk dio (1989: 515) ugaria dela Araban («abundantes términos en distintos lugares») eta hainbat lekukotasun dakartza⁵⁰. Bigarrenik, esan bezala, Nafarroako sartaldean ageri da⁵¹, Luzaiden *Urdanzaro* (1964, Luzaide; Satrustegi, 1969-1970: 153) zein aurreko sudurkariaren ondorioz txistukari frikaria duen *Euntzaro* (1964, Satrustegi, 1969-1970: 152; NTEM-XXXV: 185) testigantzak baititugu (*cf. -tsaroi* 2.3. §). Salaberrik (2004: 89-90), Nafarroa Behereko herrien izenak aztertzen dituen liburuan, 12. gizaldian hasiz (*Çaro*), hainbat autorek jasotako aipamenen zein emandako etimoen bilduma egiten du eta, nagusian ez ezik, *Zaro* Nafarroa Behereko toponimia txikian ere azaltzen dela nabarmentzen du, inoiz apelatiboa izan zelako seinale⁵².

⁴⁷ Luzaideko *Xartxaro*-n ere *saroi* dukegu (1964; Satrustegi, 1969-1970: 148).

⁴⁸ Zuberoako *saho* aldaera «laburtua» ere aipatzen du (*op. cit.*, 938 [206]).

⁴⁹ Bizkaian *Olagorta* izeneko toki bat baino gehiago dago, behinola izen generiko (entitate geografiko beregain) izatera iritsi zelako segur aski.

⁵⁰ Sarria (Zuia): *Zaro* (*monte*; Lopez de Gereñu, 1989: 515); Ametzaga (Zuia): *Zaro* (*labrantio*; *ibidem*); Zuhatzu Ganboa (Ganboa): *Zaro* (*barrio*; *ibidem*).

⁵¹ Metautenen (*Zaro*, 1702; NTEM-XXIII, 217) hain justu. Ilurdotzen, bestalde, *Lozaro* (1901) / *Losaro* (1814, *regata de*; NTEM-XXXVI: 105) aurkintza dago.

⁵² Azkuek (1984 [1905]: 1149 [417]), Oihenart eta Duvoisin aipatuz, *Zaro*, *zarho* ('prado, pradera') biltzen du. Hain justu, Oihenart zuberroarrak *çaroa*, *çarhoa* darabil 17. gizaldian ('pre'; ikus Urkixo, 1910) eta ondoren, 19.ean, Duvoisin lapurtarrak bere hiztegian dakar («*Zaro*, [...] vaste pelouse s'étendant sur nos montagnes et parsemée de bergeries»; «Lieu de pâturages où il y a des bergeries»). Aspirazioa duten neurrian ezin dute *saroi*-rekin lotuta egon horratik, jakina baita *sare*-n ez dela haspenketarik izan. Ikus 7.3. §.

3.3.3.1. Auritzen (Erroibarren; N-sor) *Salo-* opatu dugu idatziz 20. mendean (*Margaritasalo*, 1914, NTEM-XXXV: 141). Erroibarren bederik, *sarotik* ($r - r > l - r$ disimilazioagatik) sortu dela bistakoa da (*Margarita Saroa*, 1806; Andrés-Gallego, 1998: 174) (cfr. *-saloï*).

3.3.3.2. *Sago-*ren lekukotasuna, $-VrV > VgV$ aldaketaren erakuskari dena (cfr. *Sagoï*), Anuen opatu dugu (N-erd); ahozkoa da (*Azpikotxekosago*, NTEM-XLII: 36). Lintzoainen (Erroibarren) (N-sor) *Xago-* sabaikariduna dago zerrendatua, hau ere ahozko tradizioetik hartuta (*Xagomear*, NTEM-XXXV: 118) eta handik gertu, ibar berean, *Sagu-* (1914, N-sor) aurkitu dugu Esnotzen, oraingo honetan idatziz (*Saguzarreta*, 1914, NTEM-XXXV: 103). Bada *Sabu-* formaren erakuskari bat (*Sabuzarreta*, *ibidem*); 1892an opatu dugu, (cfr. 1914ko *Saboizarreta* zein *Sagoizarreta*). Egun *Sau-* dugu alderdi hartan (*Sausarreta*, *ibidem*), bokal arteko igurzkaria galduduen (VbV, VgV > VØV; cfr. Oartzungo *Xau-*, 2.5. §).

3.3.3.3. *Saru* (1712; ikus 10.1. §). Idatziz, Araban 18. mendean dokumentatua. Ahoz, Erendazu-Eraulen (Deierrin) azaltzen da (*Sarua*, NETM-XXVI: 130), eta kasu horretan, *Sarua* (1645), *Saroderra* (1779) eta *Sároa* (1993) testigantza argitan, nabarmena da *-oa > -ua* disimilazioa egon dela. Done Bikendi Haranean lehen osagaitzat *Salu-* duen *Salutxipi* toponimoa ere jasota dago (*majadica de*, Gonzalez Salazar, 1986: 31; 2011, *bosque*, ATDB5); azken horren sorburua *Saroichipi* / *Zaroichipi* da⁵³ (1753, Alda-Done Bikendi Harana; ATDB1, ATDB2, cfr. Lopez de Gereñu, 1989: 515) eta, ondorioz, *Sarutxipi-ren erakuskaririk egon ez arren, uste izatekoa da *saroi > saro > *saru > salu* izan dela bilakabidea (cfr. *Sariü* 3.2.1. §).

3.3.3.4. *Sare* (1789, N-h. sar; ikus 10.1. §) 18. gizaldian kausitu dugu estreinakoz eta erabilpen-barruti nagusia Arabako hego-sortaldean zein Nafarroako ipar-sartaldean dago, Ergoienerrian, Etxarri Aranatzen, Arruazun, Aralarren, Andian, Urbasan nahiz Haranean zehazkiro⁵⁴ (cfr. 3.2.1. §). Leku horietan bederen, *sarotik* (< *saroi*) dator, deklinabideko (lekuzko genitiboko) loturazko *-e* bokalaren erabileraren eraginagatik segur aski; Aralar: *Tristan sarovia* (1685) > *Tristansare* (1857); Alda-Done Bikendi Harana: *Saronausia* (1667, Lopez de Gereñu, 1989: 441; 1789, *sitio*, ATDB4) > *Sarenausi* (1789, *op. cit.*, 440; 1986, Gonzalez Salazar, 1994: 31; 2011, *bosque*, ATDB6); *Aunzsaro* (1709) > *Etxarriko Aunzsare*). Sakanan (N-h. sar) disimilazioz (*-e + -a > -ia*) sorturiko *sari* (*-ie*, *-ia*) zerrendatu dugu (cfr. 3.2. 1 eta 3.3. 5 §) eta, hala berean, Urbasan eta Allinen bokal arteko /t/ galdu duen (VrV > VØV) (5) *sai* dago bildua ahoz.

3.3.4. *Sari* (ikus 10.1. §). Arabako erdialdean-sartaldeetan agertzen da han hemenka (cfr. 3.2.1. § eta 3.3.4. §) eta toponimiaz landara, OEHn adierazten denez, Lhandek (1926-1938) aipatzen du haren hiztegian («Pâturages autour de la cabane [s'emploie au plur.]»).

3.3.5. Bakaikun (N-bur), Zaldibian (E-sar), Saran (NL-sar), Erronkaribarren (EN-err) zein Anso ibarrean *Sai* opatu dugu⁵⁵ eta OEHn

⁵³ *Sarochipi* ere lekukotua dago (1785, *camino de*, ATDB3).

⁵⁴ Nafarroako beste alde batzuetan ere topatu dugu, Malerrekan (Zubietan), Esteribarren (Ilurdotzen) eta Erronkaribarren (Burgin) kasurako, baina erakuskari bana baizik ez dago ibar horietan.

⁵⁵ Domintxainen *Morosaya* (1672-1673, *ostau*; Zierbide, 1994: 202) dokumentatuta dago; damurik, ez da guztiz fidagarria.

*Beterdisai*⁵⁶ (1790, Kontrasta) terminoa dago jasota. Oinarrian, baina, aldi oro egiazki⁵⁷ *saroi* egotea ez da gauza ziurra eta, Arabako adibideetan esate baterako (ikus 10.1. §), jatorrian, *sarri* dagoelako aukera ez genuke baztertuko.

3.3.6. *Saro* ([1905-1906] EN-err [R-vid-uzt]). Toponimian ez dugu testigantzarik ezagutzen, baina Azkueren (1984 [1905]: 941 [209]) hitzetan Uztarrozen eta Bidankozen *saroi*-ren esanahia 'punto donde se reúnen los pastores' da. Mitxelenak ere (Azkueren oinatzetan) aipatzen du (*FHV*, 120-121, 149) eta, erronkarieraz, *oi* bukaera, *-*one* dutenen alderako analogiaz, gainerako euskalkietan *-oe*, *-oi*-n amaitzen diren izenenetara zabaldu dela argitzen du.

3.3.7. *Sarri*. Aurrekoa bezala, hau ere Azkuek (1984 [1905]: 941 [209]) bil-tzen du⁵⁸, Zuberoan bildu ere ('majada, lugar donde se recoge de noche el ganado y se albergan los pastores').

3.4. *Sareo* (1590; ikus 10.1. §). Nafarroan azaltzen da (Uxuen, Elortzibarren, Iruñerrian, Oibarren eta Aezkoan), 16. -17. gizaldietako toponimian batik bat, egon, 19. gizaldiko lekukotasuna egonagatik. Ihartua dago, hortaz. *O - e -> e - o* metatesiaren erakuskari honek denboraren buruan *sario* eman du (*-eo > -io*).

3.4.1. *Sario* (1606, N-sor, -aez, EN [AN-erro, Ae]). 17. gizaldian dokumentatzen da lehenbizikoz eta Nafarroako hainbat tokitan kausitu dugu, zehazkiro Andimendia, Abartzuza, Deierri, Mañeruibar, Oibar, Goñerri, Etxauri, Iruñerria, Zirauki, Añorbe, Oloritz, Leotz, Elo, Ibargoiti, Itzagaondoa, Longida, Agoitz, Izarbeibar, Artzibar, Urraulbeiti, Urraulgoti, Lizoainibar-Arriagoiti, Eguesibar, Esteribar, Erroibar, Aezkoa, Zaraitzu, Erromantzatua, Irunberri, Eslabaeta Uxuen. Erronkaribarko balizko etsenplua ez da datu ziurra. *Xario* sabaikarituaren hiru lekukotasunak Aezkoatik datoz eta ahoz bildutakoak dira; aldaketak, testuinguruz kanpoko bustidurak alegia, berri samarra dirudi. Berebat, Zizur zendea *Saria / Sarioa* (1986: 449; 1990: 405) bikoia eta Itza zendea *Saripea* aipatzen ditu Jimeno Juriok eta, hain zuzen, daitekeena da azken adibidea *Sario*-rekin egotea lotua, hau da, el-karketan azken bokala galdu izatea.

Mitxelenak behin baino gehiagotan hartzen du ahotan *sario* ('pradera, pastizal'); Nafarroa Garaian, besteak beste Aezkoan eta Erroibarren, oso zabaldua dagoela diosku (*AV*, 539; *FHV*, 121, 148). Salaberrik (1998: 72; Jimeno Jurío & Salaberri, 1998: 208) ere aztertzen du eta, Eslaba aldean ez ezik, Abartzuzan, Azkoan, Mañeruibarren, Iruñerrian, Elortzibarren, Izarbeibarren zein Oibar haranean baliatu dela argitzen du.

3.5. *Sarobe* [*-ea*, *-ia*] (1635 [1509], E-sar, -erd., -sor, N-sor, -i. sar, -erd; ikus 10.1. §). 17. gizalditik gaur arte opatu dugu toponimian, Nafarroako ipar-sartaldean (Arbizun, Arakilen, Araitzen, Leitzan, Aranon, Goizuetan, Bortzirietan, Malerrekan, Lantzen, Odietan, Txulapainen, Irurtzunen) eta, haren ondoan, Gipuzkoako lurralde zabalean (Deban, Zestoan, Azpeitian,

⁵⁶ «(de significado desconocido). “Un real de multa a un vecino por no hacer la renque de *beterdisai*”». Cfr. *Fagave-beterdi-saroea* toponimioa (Aralar) nahiz *betzain* apelatiboa (< *bebi* + *zain*).

⁵⁷ *Zaingosay* (2), *Zaingosaroy* (2) (1879, Bakaiku, NAO7).

⁵⁸ OEHren argitalpen digitalean, paperezkoan ez bezala, *sarri* irakurtzen da Lekeitioko euskaltzainaren ekarpenari dagokion erreferentzian edo sarreran, *sarri*-ren tokian (cfr. 3.3.5 §).

Aian, Hernanin, Oiartzunen, Tolosan, Altzon, Abaltzisketan, Itsasondon). Malerrekan *-tsobe* azaltzen da behin ahoz, Eratsunen hain justu (*Artsantsobe*, NTEM-LVI: 72), sudurkari ondoren gertaturiko neutralizazioagatik. Era berean, Oiartzunen *Xau-* kausitu dugu ahozko tradizioan (*Xauko erreka*; OBIE, 1989; Goikoetxea Iriberrri & Leibar, 1989) eta, iturburua *sarobe* delako idatzizko lekukotasunak daudenez, bilakabidea *sarobe* → **saobe* → *sao-* → *sau-* → *xau-* nahiz *sarobe-* → **saobe-* → **saube* → **sau-* → *xau* izan delakoan gaude (cfr. 3.3.4.2. §). Antroponimiaren arloan 15. gizaldian aurkitu dugu lehenbizikoz, Gipuzkoan (Idiazabalen) aurkitu ere (*Miguell de Sarobe*, 1404, *jurado del dicho lugar de Ydiacábal*, FDMPV47: 31). Badaude testigantza gehiago, Hernanin adibidez (*Mariana de Sarove*, 1599; *Juanes de Sarobe*, 1604; Zaldúa, 2011: 1156).

Onomastikaz kanpo, Gipuzkoan (Oiartzunen) 16. gizaldiaren hasieran (1509an) dokumentatu dugu (*vehierdisarobe*⁵⁹, ‘seles de alvergar vacas paridas’; FDMPV145: 133). Alabaina, aldi hartan, artean, ezpainbikaria gabeko aldakiak bizirik zirauen⁶⁰ (*vehierdisaroea[c]*, 1509, *op. cit.*, 120-122; «sel de pan, que se dize en vascuence ogui saroe», 1514, *op. cit.*, 358). OEHn Orixek (Goikoetxea, 1963) erabili *sarobi* forma dago jasota⁶¹.

3.5.1. *-Salobe*-ren ale bakarra zenbatu dugu, Leitzan (N-sor) ahoz bilduriko *Arinsalobeta* (NTEM-XLVIII: 60) toponimoa. Nafarroako ipar-sartaldean arrunta den *saro* > *salo* (*VrV* > *VIV*) aldaketa dukegu hemen ere, beraz (cfr. 3.3. 3 §).

3.5.2. *Sarabe* (1701 [1350?], N-bur, -i. sar, E-erd; ikus 10.1. §). Idatziz eta ahoz agertzen da, lau gunetako toponimian, Burundan (Urdiainen), Malerrekan (Zubietan), Aralarren, Araitzen (Intzan) eta Gipuzkoako sortaldean zehatz-mehatz. Urnietan bokal arteko /r/ galdu duen (*VrV* > *VØV*) (3) *-saabe* forma bildu dugu (*Antzusaabe*; Zaldúa, 2011) eta han bertan nahiz Araitzen (4) *-sabe* (E-erd) dago zerrendatua ahoz⁶² (*-Sarobe* > **-sarabe* > **-saabe* [*VrV* > *VØV*] > *-sabe*). Antroponimiaren arloan *Maria Xemeniz de Saraue* (1350; Uranga, 1954: 269) eta *García de Sarabe* (1463; FDMPV127: 23) az-tarnak ditugu, Arakilen zein Idiazabalen hurrenez hurren. Azkuek (1984 [1905]: 939 [207]) ere *sarabe* ematen du Andoainen, aurrerantzeko asimilazioa egon delakolekuko (*a - o* > *a - a*).

3.5.3. *Sarube*. Mendaron eta Irurtzunen (*El Sarube*, NTEM-XIII: 134) baizik ez da jaso⁶³, ahoz jaso ere, eta bi kasuetan sorburua *sarobe* delako fro-

⁵⁹ «... qu’el sobre dicho sel de Verindoys es avido e tenido por sel de seys goraviles, e que no es avido ni tenido por sel mayor ni prinçipal, de los que se llaman bulgarmente vehierdisarobe que quiere dezir en castellano seles de alvergar vacas paridas», (*op. cit.*, 121). Cfr. *Vehierdisaroveac* (1509, *op. cit.*, 117), *vehierdi sarobeac* (1510, *op. cit.*, 136) eta *beyerdi sarola [sic]* (1514, *op. cit.*, 234).

⁶⁰ Cfr. *vehierdisaroea[c]* (1509, *op. cit.*, 120-122), *beyerdi saroeac* (1512, *op. cit.*, 189) eta «... porque hera tierra en que se dava mucho pan, e le llamó sel de pan, que se dize en vascuence ogui saroe».

⁶¹ Cfr. Iruritan (*saroi*-ren eremuan) ahoz jasotako *Sarabio* (NTEM-LII-2: 167), *Sarabia* deituraren buru berekoa dirudiena. Bitxikeria moduan, Valtieran ere *Sarabio* izeneko tokia dago (1846; NTEM-XVI: 153).

⁶² Urnietan-*sarobe* 17. gizaldian dokumentatzen da, eta Intzan 19.ean.

⁶³ Aiaran (Olabezarren) *Saraube* aurkintza dago, Aiaraiko Batzar Nagusiak han ospatzen ziren tokia. Barrenengoak (1989-III: 358) *Saraube* (1799, *casa, campo*), *Zaraube* zein *Saraube* formak biltzen ditu eta Lopez de Gereñuk (1989: 514) ere aipatzen du (*Zaraube, antiguo solar*, Amurri). Galek, Gorrotxategik eta Mugurutzak (2014: 259), azkenik, Aiaraiko toponimia nagusiaz idatzitako liburuan,

gak daude (*El sarobe*, *Sarobe* 1857); disimilazioa egon da horrenbestez, ($a - o - e - > a - u - e$), Irurtzungo adibidean gaztelaniaren eraginez, menturaz.

3.5.4. *Saroba* (1882, N-i. sar). Malerrekan (Iturenen) idatziz nahiz ahoz lekukotua⁶⁴ (*Saroba*, 1882; Iñigo, 1996: 316; *Sarobako borda*, NTEM-LVII: 156). Bilakabidea ez dago argi, baina *Sarobe* > *Saroba* ($o - e > o - a$) izan daiteke.

3.5.5. *Saboria* (N-erd). Ultzaman aurkitu dugu behin ahoz (*Irebarrengo saboria*, NTEM-XLIII: 168), *sarobe*-ren eremuan barruan alegia. Alderdi hartako datu asko ez dagoen arren, *Sarobe > *Sarobia > *Saboria* nahiz *Sarobe > *Saborea > *Saboria* bilakabideak ditukegu, $-e + -a > -ia$ hersketa nahiz $r - b - > b - r$ -metatesia adierazi bide dituztenak.

3.6. Hauxe esango dugu azkenik, guretzat argi eta garbi dagoenez gero: *saro* eta *sa(r)i* formei erreparatuz gero, Caminok (2011: 89 eta 117) dioena betetzen da, garbi ikusten baita aldaketa eta bilakaeren eritmo askotarikoek eskualdeetan gaindi eta denboran zehar batasunik ez dutela eta, hala berean, erkidego txiki eta saihetsetakoek berrikuntza kopuru handiak sor ditzaketela egiaztatzen delako, batzuetan izaera ñabar eta konplexukoak, helmen sako-nekoak.

Horren lekuko, forma aniztasun handia dagoen bi eremu nabarmentzen dira gure aztergaiari dagokionean (biak *saroi* aldaeraren eremuan), Erroibar eta Urbasa. Erroibarren *-saroi* (*Iransaroi*, 1670, Auritz), *sagoi-* (*Sagoyeta*, 1892, Mezkitritz), *saboi-* (*Saboyandi*, 1892, Zilbeti), *saro-* (*Iransaroi*, 1669, Auritz), *-salo* (*Margaritasalo*, 1914, Auritz), *sagu-* (*Saguzarreta*, 1914, Esnotz), *sabu-* (*Sabuzarreta*, 1892, Esnotz), *xago-* ([xagomeár], Lintzoain) zein *sario-* (*Sarioandi*, *Sariope*, Bizkarreta-Gerendiain) aldakiak ditugu. Urbanan, berriz, *-saroi* (*Manusaroi*), *saboi* ([mánosabóia], [sabóibárren]), *sare* ([dionsáre]), nahiz *sai* [akílxensáizarra] daude bilduta; Amekoetako *saro* (*Gorrilla saroi*, 1665) nahiz *salo* ([krúz de arisalóya]) erants dakizkieke. Beste muturrean hegoaldeko nafarreraren eremua dugu, *sario* forma baizik ez baitago han.

Saroe eta haren eratorrien banaketaren laburpena

3.1. *Saroe* (1284, Olloibar, E, N-i. sar; *saroak* 1296, Erroibar)

3.2. **Sariüe*⁶⁵ (1662, Z)

3.2.1. *Sariü* (1811, Z; *sari[-a, -e]*)?

3.2.2. *Saure* (1898, EN-zar; *-zau*, 1898, *sauri[*xauri])

ospe handia lortu duen *Zaraobe* / *Saraobe* aldaera berria dela azpimarratzen dute (ahoz *Saráube* esaten da). Lopez de Gereñuk (1989: 440, 514), Letonan (Zigoitian) *Saraube* (1849, *término montuoso*) / *Zaraube* (*barranco y fuente*) jasotzen du eta handik ez oso urruti, Jugon (Zuian), azaltzen da. Alabaina *sarobe*-rekin lotua dagoenik ez dugu uste, kokapena (sartaldean dagoela) alde batera utzita, lan honetan ahotan hartu ditugun toponimo guztietan lehen osagaia (*sare*) bere horretan agertzen delako (bigarren bokalarekin), hots, *sare + ohe* > *sareohe elkarketaren adibide bakarra litzatekeelako (cfr. Mendaroko *Sarube*).

⁶⁴ Iguzkitzako *Mansaroba* (NTEM-XXIV: 128-129) zalantzakoa da, ez dagoelako *sarobe*-ren eremuan.

⁶⁵ Izartxoak iturria onomastikaz landakoa dela adierazten du.

3.3. *Saroi* (1553, Harana, Asparrena, Artaxoa, Urbasa, Ameskoa, Lana, Aranaratxe, E-sar, E-sor, N-bur, h. sar, -i. sar., -baszt, -sor, NL-sor, EN-err; -*tsaroi*, N-i. sar., -bast)

3.3.1. *Sagoi* (1892, N-sor; *Saboi*, 1757, Urbasa, N-sor, NL-sor [*Sabei*, N-sor]), *sagoe

3.3.2. -*Saloi* (Aranaratxe, Ameskoako lim.)

3.3.3. *Saro* (1665, Legutio, Donemiliaga, Harana, Ameskoa ibarrak, Allin, Deierri, M-sar-sor, E-sar, N-h. sar, -sor, aez, NL-sor, EN, Z; -*xaro* / -*txaro*, NL-sor; -*sao* [*xao*, E-sar]; *zaro?*, 1702, Araba, Metauten, NL-sor).

3.3.3.1. *Salo-* (1914, N-sor)

3.3.3.2. *Sago-* (N-erd; *Xago-*, N-sor; *Sagu-*, 1914, N-sor [*Sabu-*, 1892; *Sau-*])

3.3.3.3. *Saru* (1712, Barrundia, Trebiñu, Deierri; *Salu-* [Har])

3.3.3.4. *Sare* (1789, Andimendia, Urbasa, Harana, N-h. sar; *sari* [-*ie*, -*ia*] 1882, N-h. sar; [*sai*, Urbasa, Allin])

3.3.4. *Sari* (1992, Z)

3.3.5. *Sai* (N-bur, E-sar, EN-err; NL-sar; Anso?, 1695)

3.3.6. *Saroi ([1905-1906], EN-err)

3.3.7. *Sarĩ (Z)

3.4. *Sareo* (1590, Uxue, Elortzibar, Iruñerria, Oibar, N-aez)

3.4.1. *Sario* (1606, NE⁶⁶, N-sor, -aez, EN; *xario* [N-aez])

3.5. *Sarobe*, -*i(a)* (1635, E-sar, -erd, -sor, N-sor, -i. sar, -erd; -*tsobe* N-i. sar; *Xau-*, E-erd)

3.5.1. -*Salobe-* (N-sor)

3.5.2. *Sarabe* (1701, N-bur, -i. sar, E-erd; -*sa (a) be*, E-erd [*sabe*])

3.5.3. *Sarube* (E-sar, Irurtzun)

3.5.4. *Saroba* (1882, N-i. sar)

3.5.5. *Saboria* (N-erd)

4. SAROI ENTITATE GEOGRAFIKOAREN ESANAHIA

Osaketaren aldetik, toponimoen zati espezifikoak (izen espezifikoak) hiru motakoak izan daitezke, bakunak (SARIO, SAROBE), elkartuak (NEGUSAROI, LEGARSAROI) zein eratorriak (SAREOZARRETA). Darabilgun aztergaiaren nolakotasuna edo izaera zehazte aldera aurrenekoek aparteko ekarpenik egiten ez dutenez eta azken multzokoak gurean oso gutxi direnez (SAROIETA, SAROIZARRETA, ISAROIETA, URNIZASAROETA), bigarren taldeari erreparatuko diogu laugarren azpial honetan (ikus 10.2. §).

Izen espezifiko elkartuen osagaiak bitarikoak dirateke. Zati garrantzitsuenari, izen sintagmaren elementu nagusiari, mugakizuna deituko diogu (URDANSAROI, ELISAROI), beste zatiak zehaztu egiten baitu hura ('urdazainaren saroi', 'eliak erabilitakosaroi'). Mugakizuna bereizten duen osagaiari, izen sintagmaren elementu nagusia mugatzen duenari (EPERSAROI, URSARIO), be-

⁶⁶ Nafarroako Erdialdea; ikus 3.4.1. §.

rriz, mugatzailea esango diogu ('**eperrak ibiltzen diren saroi**', '**ura dagoen saroi**'). Hain zuzen, saroiaren ezaugarrien berri izateko mugatzaileak iturri interesgarriak dira oso (UGALDESARO: '**uhaldea, ibaia dagoen saroi**'; GARTZIA-SAROI: '**Gartziak erabilitako saroi**'; SARONAGUSIA, SAROEZARRA...).

4.1. Osagai hori aurreneko tokian duten toponimoen artean ez dira gutxi mugatzailezat izen berezi gizakizkoa (eponimoa) dutenak. Haiekin hasiko gara. Pertsona-izenak ditugu lehenik eta behin (*Gartzia, Petri, Periko, Domingo, Margarita, Akiles, Antso, Martin; Kristian?, Tristan? Marmel?*) eta, bigarrenik, deiturak (*Agirre, Olazabal, Baiona; Gómez*). Badaude izen arrunt gizakizkoak, apelatiboak, lehen tokian dituzten zati espezifikokoak ere (*andre-, urdain- [*urdañ], lapur-, mortal-, tonto-, itzain-; indiano, markes*). Mugatzailezat izen bereziak dituztenetara itzuliz, aurreneko tokian toponimoa daukatenek multzo garrantzitsua osatzen dute kopuruaren aldetik⁶⁷. Toki-izen txikia (*Anizar, Aniz, Urdallu, Urdaneta, Urteagazarra*) eta toki-izen nagusia (*Antzin; Altsasu, Arbizu, Asteasu, Ataun, Lazkao; Irun?*) dutenak bereiz daitezke sail horretan.

Lehen osagaitzat animalia-izena duen zati espezifikofranko dago (*ahuntz, antzu-, idi-, behi-, behizegi-* ['vaca que tiene cría crecida', OEH.], *behierdi-* ['vaca parida'], *behor-, azeri-, eper-, mando-, zezen-, ahar?*). Baztango *Elisaroi* ere (1704; Zozaia; NTEM-LII-3: 62; Almandoz, NTEM-LII-1: 40) talde horretan sar daiteke. Orobat, badaude aurreneko tokian bizigabe-izen arrunt konkretuak dituztenak aztergai dugun elkartuen arloan, eta horien artean ez dira gutxi entitate geografikoa mugatzailezat daukatenak (*legar-, ur-, gaztelu-, ugalde-, leun-?, lohi-?*). Espero izatekoa zenez, landarezarekin zerikusia dutenak mordoa dira zati espezifikoen aurreneko osagaien artean (*lizardi, tipula-, anbulu-, ansagardi-, ardantze-, ezki-, malba-, sagarmin-, larre-*).

Aitzina, mugatzailezat, izen abstraktuaduten saroi-izenak ere aurkitu ditugu. Batzuek urtaroeekin nahiz eguratsarekin⁶⁸ daude lotuak (*negu-, uda-, elurte-*) eta beste batzuk ezin sailka daitezke, askotarikoak direlako (*elki-, kobra-, kontra-, atsegin-*).

Izenlaguna + izena egitura duten toponimoak daude, azkenik, azpisail honetan. Beste saroiakiko kokapena adierazten dutenak gailentzen dira haien artean (*behitiko, beheko, goiko, erdiko, gaineko, barren (go)?, hemengo?*).

4.2. *Mugakizuna + mugatzailea* egitura duten izen elkartuen azpisail honi heldu aurretik, nabarmen dezagun orain aztertuko ditugun terminoak ez direla zati espezifikoei forma berriak sortzeko erantsitako elementuak edo bereizleak, berezko osagaiak baizik, toponimoak izan daitezken ezinbestekoak direnak. Izenondoak dira guztiak.

⁶⁷ Bi osagaiak leku genitiboaren hondarkiarekin lotutakoak asko dira, baina ez ditugu aintzat hartu hemen (ikus 10.2. §), bi osagaien arteko lotura ez delako erabat hertsia (Artan, Azkarate, Azpilikueta garaiko, Azpikoetxe; Arretxe, Apeztegi, Azkoneta, Arostegi, Alkozpe, Aubia, Erenaliz, Iribarren, Kortari, Lauzti, Neku, Ugaldebide; Etxarri Aranatz, Lakuntza, Altsasu, Untziti?).

⁶⁸ 1284an Erroibarrek *Igusquiuçaga liorr* bustaliza zeukan Garazbizkain (Ostolaza, 1978: 372-373). Bada horrelako gehiago; Zugarramurdin, esaterako, *Eguzquieguia* dugu.

Saroiaren tankera, eitea, adierazten duen mugatzailea daukan toponimo franko kausitu dugu⁶⁹ (-*nagusi*, -*handi*, -*txipi* / -*txiki*, -*zabal*, -*mehar*, -*biribil*, -*bertsi*, -*eder*, -*txo*; -*gaitz*? / -*bakoitz*?⁷⁰; *chiquito*, *grande*). Badago kokapena adierazten duen mugatzailea daukan aleren bat ere⁷¹ (goien). Hala berean, aspaldikotasuna zehazten duen mugatzailea dutenek multzo polita osatzen dute (-*zahar*, -*berri*; *viejo*). *Mugakizuna* + *mugatzailea* egitura duten toponimoen buruan azken taldea kolorezko izenondoena da, kromotoponimoena alegia; gutxi dira horrelakoak (-*ilun*, -*gorri*, -*beltz*).

Hitz bi, amaitzeko, Ataungo *Saroehecayça* toponimoaz (1507, *sel*, FDMPV146: 230; Intsusti). Hernaniko *Epelaco Saroeçayçavera* / *Saroeçayç* (1467), Ataungo *Saroeçayç* (1507) nahiz Zubietako *Sarokaitz* izenekin zerikusia duen ez dakigu, baina, -*gaitz* izen / izenondoa ez balu, ez genuke txarretsiko bigarren osagaia eguratsarekin lotua dagoen *ekaitz* izatea, hots, Luzaideko *Elusaro*-ren (1962) sailekoa izatea.

4.3. Esanahia ahalik eta gehien zehazte aldera, une batez iturritako toponimia alde batera utzirik, zenbait idazle eta ikertzailearen lanetan dauden beste aipamen batzuk ikusiko ditugu segidan. Sei besterik ez ditugu erabiliko, baina aski eta sobera dira bere laburrean agertu nahi genukeena agertzeko. Lehenbiziko lauak izen elkartuei dagozkie eta azken biak bakunei.

Jakue Belakoaren (1585-1667) testutik hartu ditugu aurreneko hirurak. Egilea magistratua izan zen Zuberoan eta 1660. urte aldera, gizaldi bat lehenago (1520n) gaskoiz karrikaratu zen *Coutume Du Pays De Soule* (Zuberoako ohitura edo foru bilduma) frantsesera itzuli eta osatu zuen. Iruzkinetan Belakoak (FLN1 [235] 331) jatorrizko testuan ez dauden hainbat euskal hitzen esanahia ahotan hartzen du, horien artean⁷² *cayolar* (saroi) motak zehazten dituzten *aytcint sariüe*, *biscay ou biscar ou bortu sariüe* eta *bortubetaco sariüac* terminoena. Honatx hitzez hitz legegizon eta euskalariak dioena, Peillenek (1982: 232, 234, 237) euskaratuta; *Aitzin sariüe*: «lur hedadura hori, aytcin sariüe, zedarriz, mugarriz inguratua da eta hor, lehen helduak, lehen iritxiak abereak bereziki ardiak sar ditzazke»; *Bizkai edo Bizkar sariüe*: «borturako bidean ikusten diren bazka batzu, ezin betatu direnak, biscai edo biscarsariüe izenekoak dira»; *Bortübetako sariüe*: «bortubetaco sariüe izeneko bazkak, bortubetan daude eta ezin dira bethat...».

Hurrengo erreferentzia Ibarrek⁷³, Lakabeko historialari eta elizgizonak, izkiriaturiko *Historia de Roncesvalles* liburuan (270) irakur daiteke. Egileak, baina, darabilen iturria Huarteren (1550-1625) *Origen y antigüedades de Roncesvalles* dela aitortzen du: «Las bustalizas, seles y ergues, en bascuence “saro belarbetae”, son con nombres distintos, una sola cosa. Son unos prados abrigados con árboles en sus contornos...»⁷⁴.

⁶⁹ Zegamako *Saroy Sacon* (1938) ez da gardena, ‘sakona den saroi’ edo ‘saroi dagoen sakona’ izan baitaiteke; horregatik ez dugu aintzat hartu hemen.

⁷⁰ Cfr. 1284ko *Gorosgaray bizqui* (Luzaide).

⁷¹ *Unciduyco Sarogüena* (1665, Amekoabarrena; Salaberri, 1998: 72) sail honetakoa dateke.

⁷² *Olba egüitea* ([230] 325) eta *Alchoubide* ([230] 325) ere jorratzen ditu, besteak beste.

⁷³ Cfr. Mutiloa Poza (1976-I: 91).

⁷⁴ Honela darrai: «... y muchos en medio para comer de la oja en el invierno quando el suelo estuviere cubierto de nieve, y la yerba dellos es la más lozana. Sirven dichos seles para cubillamiento de los ganados y para dormir y ordeñar las vacas lecheras en ellos, y parir y criar las terneras, y éstos, antiguamente se llamaban Ergues, en los cuales suele haver bordas, que son unos cubiertos espaciosos, o algunas cañas para alojamiento de los ganaderos y vaqueros que allí hacen los quesos y mantecas».

Azkenaurreko iturria Arazuriren (1980) lumatik sorturiko testua da, Jimeno Juríok (NTEM-I, 48-49) biltzen duena:

En el siglo pasado se traían [los toros] al *soto del Sadar* o *Sario*, en donde se construyeron unos corrales. Durante el día, las reses pacían en el soto y abrevaban en el Sadar. Con el fin de que en aquellos días la pastura fuese abundante, el Ayuntamiento prohibía la entrada de ganado desde mayo hasta después de las fiestas. En las madrugadas de los días de las corridas, partía la torada del Sario, conducida por un pastor a caballo y por varios más a pie...⁷⁵.

Artaxoako ikertzailearen ekarpenarekin jarraituz, bukatzeko, honatx *Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Olza* lanean *sario*-en kari irakur daitezkeen hiru pasarte labur bezain esanguratsu; Orkoien: «Hubo dos “sarios”, ambos de planta circular, uno en cada soto o dehesa del concejo», (Jimeno Jurío, 1989: 276); Izu: «Espacio circular rodeado de pared, en el monte, cerca de la regata “Aingeruiturri” y de la chabola de los Larres...», (*op. cit.*, 206); Izkue: «Construcción de planta circular, con muros bajos de piedra y piso interior de hierba, en el monte, al O. del término», (*op. cit.*, 178).

5. Etorkia

5.1. Lot gakizkion orain gure aztergaiaren nondik norakoari, etorkiari. Corominesek (1976 [1954]: 177-178), espainierazko *sel* hitzaren jatorriaz jardukitzean, *saroi*-ren lehen osagaia euskaraz alde oro ageri den *sare* dela iradokitzen du. Ildo beretik, *sarobe*, *saroi* entitate geografikoak («majada», «sel», «granja») *sare*-ren eratorria dirudiela dio Mitxelenak (*AV*, 539), eta gaztelaniazko *redil* zein *majada* izenekin alderatzen du («de *macula* “malla”»). Aurrerago (*FHV*, 413), antzinako azentuari buruz ari delarik, Errenteriako maisuak, Coromines aipatuz, garbiro onartzen du *saroi* ('sel, majada') *sara*-('red') eta *obe* ('cama, lecho') elementuez dagoela osatua.

Toponimian gutxi samar azaltzen diren osagaiak dira *sare* eta *obe*, bai, bereiz, bakoitza bere aldetik, bai beste osagai batzuei loturik; baina, begira diezaiozun astiroago auzi horri. Lehenik eta behin, hor dugu Lapurdiko *Sara* herri-izen ezaguna. Xehetasunetan sartuz gero, 13. gizaldian *Sare* (1289) lekukotzen da, eta ez gaurko *Sara*. Salaberrik (2011: 1030), beharbada, albokodun aldaera batetik atera datekeela deritzo (*Sala), baina hori frogakizun dago oraindik Uxueko irakaslearen ustez, idatzizko aldaera zaharretan beti /r/ dagoelako. Hala berean, Salaberri (1994: 984) Nafarroako *Sada* (1112) / *Zare* (1127) Lapurdiko *Sara*, *Sare* izenarekin erkatzen saiatzen da, aitortzen duen bezala, alferrik baina, *-d-* > *-r-* alternantzia usu ezaguna delako euskaraz.

Bigarrenik, hor dago *Sarbil* toponimoa, Nafarroako hainbat tokitan ageri dena. Garraldan, konparaziora, *Sarbil bostaliza* zuen Orreagako monasterioak 1253an (Ostolaza, 1978: 223-224) eta Auritzen *Sarbil* aurkintza dugu 1588an; leku-izen bera dateke. Berebat, Etxaurin *Sarbil* mendia dago; 1309an

⁷⁵ Hau dio aurretik: «Esta zona [Iruñean] se llama El Sario, y hasta hace poco persistían todavía los corrales del mismo nombre... [...] Desde tiempo inmemorial los toros que se habían de correr en las fiestas se conducían por medio de cabestros y pastores, desde las más lejanas ganaderías hasta las proximidades de la ciudad. El soto de Salinas era uno de los más utilizados para pastar el ganado los días anteriores a las corridas». Orain Nafarroako Unibertsitate Publikoaren lurren barruan (campusean) dago.

dokumentatzen da⁷⁶ (*Sarvil*). Arakilen (1696; NTEM-XIII: 81) eta Larraunen (1915; NTEM-XLV: 58, 156) ere *Sarbil* izeneko lekuak daude eta, azkenik⁷⁷, derragun *Sarbila* kausitu dugula Lanan (1713, NTEM-XXIII: 143). Aipamenak-aipamen, ez dugu uste *sare*-rekin zerikusia duenik, bai, ordea, *sarri*-rekin (*Sarr[i] + bil*), bestela esan, Armentiak *Sarburu*⁷⁸ (1467; Martínez de Madina & Knörr, 2009: 273-274), Gasteiz hiriko *Sarburua*⁷⁹ (1465; Martínez de Madina & Knörr, 2011: 207) nahiz Saratsako (Itzako) *Sarbidea*⁸⁰ (1686; Jimeno Jurío, 1990: 347) toponimoen molde berekoa delakoan gaude (*Sarr[i] + buru, bide*). Bigarren osagai moduan ere *sare*-ren balizko etsenpluak urri dira oso. Batekartzearren⁸¹, aipa dezagun Otsagabiko *Larrainsara* (1905, *collado o portillo, pico*; NTEM-XXX: 306), garbi utziz gure aztergaiarekin bide lukeen lotura ez dela jakite ziurra.

Ohe ez da *sare* baino joriagoa toponimian. Usurbilen, adibidez, *Oa* toponimoa dago, 20. gizaldian *Oa / Oba* ebaki dena (1419, *Hoā*; Mutiloza Poza, 1976-II: 150; 1625, *Oa / Hoā*, Isasti, 1972 [1625]: 218); Elgoibarren, ildo beretik, *Hoā* aurkitu dugu (1452, *sel, sierra de*; FDMPV94: 49). Zerainen, bestalde, *Oamendi* trikuharria dago eta, urrutira joan gabe, *Oagoroso* (1406; FDMPV83: 11; *cf.* *Otannu Gorosoa, ibidem*) eta *Oazurtea* (1406; FDMPV83: 11) aurkintzak daude Zegama-Legazpitan. Arinek, azkenik, *Oamuñoco iturrie* zein *Oamuñoco chuloa* biltzen ditu Aralarren 1940n (Zaldúa, 2012: 314, 319), eta *Oa gañe* Gaintzan (Araitzen) (*op. cit.*, 317).

Adibide guztietan bokal irekia dago, beraz, bigarren silaban, ez erdikoa, eta, ondorioz, goian bildu ditugun toponimoek *saroi*-rekin lotura izatekotan, *ohe*-n ere, *ate* (< *ata*) terminoetan izandako aldaketa bera (-*a* > -*e*, *oha > *ohe*) dagoela egiaztatu beharko litzateke lehenbizi (*cf.* *ohatze*); haatik, ez dugu hersketa horren frogarik kausitu toponimian.

5.2. Corominesek (1976 [1954]: 177-178) haren iritzirako segur aski erro-matarren aurrekoa datekeen SĒLE (> esp. *sel*) *saroi*, *sarobe*-rekin lotzen du. SĒLE-k hasieran ‘sare’ adiera zukeen, eta ondoren ‘sare itxiriko olatza’ (‘majada cerrada con redes’). Hain zuzen, hortik letorke euskarazko *sare* (‘red’, ‘majada’). Mitxelenak (1957: 497, 1957) Corominesena argudio burutsutzat jotzen du⁸².

Ikertzaile kataluniarrak, jatorrizko zentzua ‘animaliek gaua igarotzen duten sareko itxitura’ izanagatik, egitura sareekin itxita zegoela eta, ondoren, *sare*-k egun duen esanahia hartu bide zuelako hipotesia ere jorratzen du.

⁷⁶ «Por los años 1309 compró al rey, en unión con el pueblo de Muniain del valle de Guesalaz, el yermo llamado Sarvil, ó Saravil, por 300 libras de sanchetes»; Yanguas (2000 [1840] II: [72]; s. v. Ibero); «*Sarvil* ó *Saravil*. Monte en el valle de Echauri» (*op. cit.*, III: 1044, 1400 [324]).

⁷⁷ Ezkabarteko Orrio herrixkan ere ageri da *Sarvil* 1697an.

⁷⁸ «Hay varios [*Sarburu*] en el mismo municipio de Vitoria, como el conocido *Salburua*».

⁷⁹ *Sarburua* (1465, 1535), *Salburua* (1702). *Cf.* Langraizko *Sarburua* (1516-1517), *Salburua* (1789), *Sarburua* (1810), *Sarburua* (1826); ikus Martínez de Madina, 2013: 152.

⁸⁰ *Sarpide* (1696), *Salpidea* (1793), *Salvidea* (1843), *Sarpidea* (1827), *Salvidea* (1910).

⁸¹ Artaxoan bada *Saragoria* aurkintza. Honela mintzo dira haren etorkiaz Jimeno Jurío eta Salaberri (1998: 164): «El primero podría ser *saroi* ‘majada, redil’ (*cf.*, *Gartziaren saroi*), con pérdida de -i final de primer elemento del compuesto y apertura de -o > -a por apofonía. También puede pensarse en un compuesto de *xara, zara*...».

⁸² «*Sel*. El autor [Coromines] relaciona esta palabra de manera sumamente ingeniosa con vasc. *sare* y *saroe*. Un tipo antiguo *sele, con la primera *e* larga, habrá dado *sel* en romance y *sere, de donde *sare*, en vascuence, que significa no sólo “red”, sino también “majada”».

Espezializazio hori ez zaio sinesgaitza iruditzen Euskal Herrian Corominesi, abeltzaintzak historian zehar garrantzia handia izan duen herrialdeaz ari garelako. Azkenean, ordea, hastapenetan esanahia ‘sare’ izan bide zelako aukeraren alde egiten du. Beraz, ‘sarezko itxitura’ eta oro har *sel*, *majada* adierak ondorengoak liriateke.

Sare-ren bokal irekiaren nondik norakoaz kestione, Corominesek *SĒLE-k euskaraz *sere eman beharko zukeela onartzen du (eta ez *sale [> *sare*]), baina, euskal hitzek azentu finkorik izan ez arren, azentua azken silaban paratzeko joera dagoela eta, bere irudiko, erraza da *sere > *sare* irekitzea agitu izatea. Ikertzaile kataluniarrak, semantika eta fonetika arloko aldeak oinarritzat hartuz, *sare*-k *zare*-rekin (‘cesto’-rekin) zerikusirik ez duela gehitzen du.

6. ZENBAIT ONDORIO

6.1. *Saroi* osagaia Euskal Herriko eremu zabal bateko toponimian azaltzen da. Bizkaia-Gipuzkoetako mugan dagoen Mendarotik hasita, itsasertza segituz, Hondarribiraino aurkitu dugu; handik, Pirinioei jarraikiz, Erronkaribar-Zuberoetaraino iristen da eta, menturaz, Ansoaraino ere bai. Mutur hartatik, hegoaldera jaitsita, Uxueraino ailegatzen da *saroi*-ren esparrua; jarraian, sartalderantz jota, Artaxoaraino egiten du, Ameskoetan barrena, azkenik, Aizkorri mendikateraino heltzeko. Sartaldeko topoglosaren behetik gorako ardatza, Bizkaiko itsasorantz doana, Segura-Azpeitia-Zestoa udalerriek lerrotzen dute.

Saroi-ren esparruak ez du sartaldea harrapatzen, beraz; Bizkaia osoan eta Arabako, Gipuzkoako zein Iparraldeko zati handi batean ez da kausitzen. Hedadura hori ez dator bat, konparaziora, abeltzaintzaren eremuko den eta *saroi*-rekin hertsiki lotua dagoen *ol(h)a*-k erdiesten duenarekin, hura, Gipuzkoa osoan zein Bizkaiko eta Arabako lurralde gehiengan ez eze, Errioxan eta Huescan ere azaltzen baita.

Sartaldean, esan moduan, ez da *saroi* opatzen; haren ordez (*g,k*)*ort(a, e)* dugu, eta honek baditu ahaide ezagunak ondoko hizkuntzetan (gazt. *cortijo*, kat. *cortal*...), *saroi*-k ez bezala. Espero izatekoa zenez, etena ez da bat-batekoa eta badaude, biak, *saroi* zein (*g, k*)*ort(a, e)* erabili diren tarteko eremuak, baina, nolana ere den, ez dago egitari uko egiterik puntu honetan, haustura nabarmena delako, oso gainera.

6.2. Zuberoan eta Erronkaribarren agertzen dela ikusirik, ez dirudi *saroi* oso berria denik, Iñaki Caminok (2011: 94) dioen bezala, Zuberoa-Erronkaribar alderdiko euskal erkidegoko hiztunek, Euskara Batu Zaharreko (EBZ) garaitik hona, erdialderagoko euskal hiztunekin hartu-emanetan egoteari goiz utzi ziotelako eta, behar bada garai hartan zabalagoa izan zitekeen alderdi batean, dela sartalderago dela sortalderago, beste grabitazio-indar linguistiko bat eratu zutelako, hitz bitan, sortaldeko euskaldunak gainerako euskaldunengandik goiz bereizi zirelako.

Zuberoan toponimiak argi gutxi egiten dio darabilgun auziari, baina, zorionez, 1586an sortu zen Jakes Belakoaren oharrei esker, badakigu hango mintzamoldearen berezitasuna den *u* > *ü* palatalizazioa erakusten duen *sariüe*, *-üak* ezaguna zela 17. gizaldian. Hain zuzen, *Saroundoueco oyhanna* zein

Sarosteguy (1832) alde batera utziz gero, *sariie* dateke onomastikan kausitu ditugun balizko beste aztarnen iturburua (*Saru* nahiz *Sari-* / *-sarie* / *-sirie* / *-sar[i]a*-rena).

Mitxelenarentzat (*FHV*, 487) erronkaria eta zuberera dialekto bakarra izan ziren iraganean (duela ez aspaldi) eta, Caminok (2011: 139, 147) azpimarratzen duenez, arkaismoen maila gotorrena han, sortaldean, gordetzen da; biek berrikuntza eskusibo partekatuak ere ageri dituzte, testuak abiatu baino lehenagokoak. Ideia horren sostengutzat ekarritako habeen artean ez dira hizkuntzaz kanpoko argudioak falta. Nagusia da Pirinioen alde bateko eta besteko biztanleen arteko hartu-emanak ez direla atzo goizekoak, hots, Erresuma zaharraren eta Bizkonderriaren arteko loturak Erdi Aroko idatzizko lehen agiriak agertu orduko ikusten direla (ikus *op. cit.*, 99, 115).

Erronkaribarren, ordea, ez da *sariie*, *-üak* azaltzen, *saro(i)* baizik. Zehazkiro, *Isaroyeta* dugu Urzainkin 1553. urtean eta *Ayragasaroa* 1677an Burgin (*cf.* Azkuek bilduriko *saroi*). Orobat, hor daude Lopez-Mugartzak (2009) berak jasotako *Sayora* / *Sayola* toponimoak Anson. Hitz batean, ez dago batasunik puntu horretan Zubereraren eta Erronkarieraren artean, ezta sortaldeko nafarreraren barnean ere, ondoko Zaraitzun **sarue*-ren oinordea den *saure* kausitu dugulako (*sario*-rekin batera), eta ez *saroi*.

Caminok (2011: 143) dio agerikoa dela garai batetik hona Erronkaribarko euskarak bere gisa jokatu duela fonologia arloan eta ondoko Zuberoan zein Zaraitzun gauzatu ez diren franko berrikuntza egin dituela, bokal eta diptongoen bilakabide gaitzak kasurako. *Saroi* (eta *saroi*) ez da, ordea, *sarue*-ren oinordea edo berrikuntza, *saroe*-tik zuzenean eratorritako forma baizik. Donostiako irakasleak eransten du ezaugarri morfologiko batzuetan garbia dela Erronkaribarrek Nafarroa Garaiko euskararen eragina jaso duela, Zuberoakotik bereiz jotatuz, aurrenekoari so.

Esku artean dugun aztergaiari doakionean bederen, Zuberoaren eta Zaraitzuren arteko lotura biek Erronkaribarrekin dutena bezain garbia da. Oroit bedi Caminok (*op. cit.*, 93), daturik ezak ibar horren iraganaz uste sendorik izateko aukerarik ematen ez badu ere⁸³, eta, egun behintzat, ekialdeko euskararen gune-gunea ez litzatekeen arren, Zaraitzu sortaldeko euskararen eragin-eremutzat jotzen duela. Guztiarekin, bistan da zaraitzuarrentzat nahiz zuberotarrentzat Orhi gairiditurik Otsagabira jaisteko igarobidea, Eraizeko bortuan gairid, Belaguara eta Izaba herrira joateko bidea bezain lokarri indartsua izan dela (*cf.* *op. cit.*, 94).

Zaraitzun, *saure* ez ezen, Aezkoa aldean gailentzen den *sario* aldakia azaltzen da toponimian⁸⁴ eta Zuberoan, bestetik, esan bezala, *sariie* eta *saro* agertzen dira; ondorioz, Erronkaribarren dauden *saroi*-ren erakuskariak aldaki horren Hegoaldeko gainerako etsenpluetatik banatuta, bakaturik, daude. Zehatz-mehatz, *saroi* formak eta haren eratorriek harrapatzen duten lurraldea hiru barruti nagusitan dago zatitua edo bereizia. Aurrenekoa, eta txikiena, Erronkaribar (eta Zuberoako hegoaldea?) da; bigarrena, eta iparraldekoena, Hondarribia-Baztan-Ezterenzubi zein Auritz-Esteribar lerroek egituratzen

⁸³ Zaraitzun eta Erronkaribarren *sario*-ren erakuskariak daude, baina testigantzak berri samarrak dira.

⁸⁴ Bada salbuespentzat daukagun-*saro*-ren erakuskaria Otsagabian (*Contrasaro*, 1928).

dute; hirugarrena, eta azkena, sartaldean dago eta Deierri-Sakana-Goierri baziko marra du ardatz⁸⁵. *Saroe*-tik zuzenean datozen lau-bost adar nagusietatik (*sarue*, *saroi*, *sareo*, *sarobe*, *saro?*) esparru bateratua ez duen bakarra da hain justu. *Saroe*-ren eratorriek harrapatutako lurralde osoaren sartaldeko, iparraldeko eta sortaldeko erpinetan daude hiru barruti horiek, Pirinioen bi aldeetara, hiruzpalau herrialdetan banatuta (Arabian, Gipuzkoan, Nafarroan [Garaian zein Beherean] eta Zuberoan?). Iparraldeko eta sortaldeko guneen muinean Pirinioak eta haien jarraipena diren mendiak daude eta sartaldekoaren barruan Urbasa-Andimendi, Aizkorri zein Aralar mendikateak. Iparraldeko multzoa, erdialdeko euskalkiaren (sortaldeko azpieuskalkiaren)⁸⁶, nafarreraren (ipar-sartaldeko hizkeraren, baztaneraren, sortaldekoaren) eta nafar-lapurteraren (sortaldekoaren) eremuan dago kokatua. Sartaldeko multzoa, osteria, erdialdeko euskalkiaren eta nafarreraren lurraldeetan zabaltzen da, sartaldeko eta hego-sartaldeko azpieuskalkienetan hurrenez hurren. Badira, gainera, behinola, Arabian, erdialdeko azpieuskalkian, erabiltzen zela iradokitzen duten datuak. *Saroi*-ren sartaldeko zein iparraldeko barrutiek *sarobe*-ren lurraldearekin egiten dute muga eta guztiek *sareo*-k betetzen duenarekin. Itxarotekoa zenez, askotariko eratorriak ditu *saroi*-k tokian-tokian, batzuetan eraldaketa esanguratsuen lekuko direnak.

Saroi eta haren eratorrien sartaldeko eta iparraldeko eremuek *sarobe*-ren lurraldea biltzen dute alboetatik. Itsasaldean hasten da bigarren hori eta, Gipuzkoa-Nafarroetan barrena, Iruñerriko ateetaraino iristen da ia, *sareo*-ren esparruraino. *Sarobe* bi euskalkitan kausitu dugu, erdialdekoan (erdiguneko azpieuskalkian) eta nafarreran (ipar-sartaldeko, erdiguneko zein hego-sortaldeko azpieuskalkietan). Zehazkiro esanda, nafarreraren egungo eremuaren hegoaldean (Lantz-Odieta inguruan) egiten du muga *saroi*-ren barrutiarekin (Anuerekin, Baztanekin).

Sareo-ren lurraldea da, azkenik, guztietan handiena: Deierritik Erromantzatura eta Aezkoatik Uxeraino zabaltzen da, beti ere Nafarroa Garaitik atera gabe. *Saroe*-tik datozen lau-bost adar nagusietatik hegoalde-rago iristen dena da, horrenbestez. Harrapatzen duen lurraldearen erdiguneko geografikoa Elortzibar-Ibargoiti-Untzitibar ingurua litzateke. Sortaldean, esan dugun bezala, Aezkoaraino, Pirinioen oinetaraino, ailegatzten da eta *saroi*-eta *sarue*-ren lurraldeekin egiten du muga. Zentzu horretan, Caminok (2003: 460) deritzo Aezkoatik Zaraitzura dagoen hizkuntza jauzia azaltzeko, orografiaz gain, gizataldeen jardun sozio-historikoa ere aintzat hartu beharko litzatekeela. Laburbilduz, *hego nafarrera* izeneko behinolako azpieuskalkiaren esparruarekin bat egiten du *sareo*-ren topoglosak neurri handi batean, aspaldidanik nekazaritzak abeltzaintzak adina indar, edo gehiago, izan duen alderdiarekin alegia.

6.3. *Saroi* hitza erabiltzen hasi bide zirenean, artean, sortaldeko euskal erki-degoko hiztunak hartu-emanetan zeudekeen erdialdeko euskal hiztunekin, sartaldekoak ez bezala menturaz. Hain justu, Koldo Zuazorentzat (2014: 187), mendebaldeko euskalkia da besteengandik desberdinena, hizkuntza-aldaketa gehien gauzatu dituen, eta horrek aspaldi luzean besteetatik aldentuta ibili dela

⁸⁵ Artaxoako etsenplua behinola barruti honen zati zatekeen.

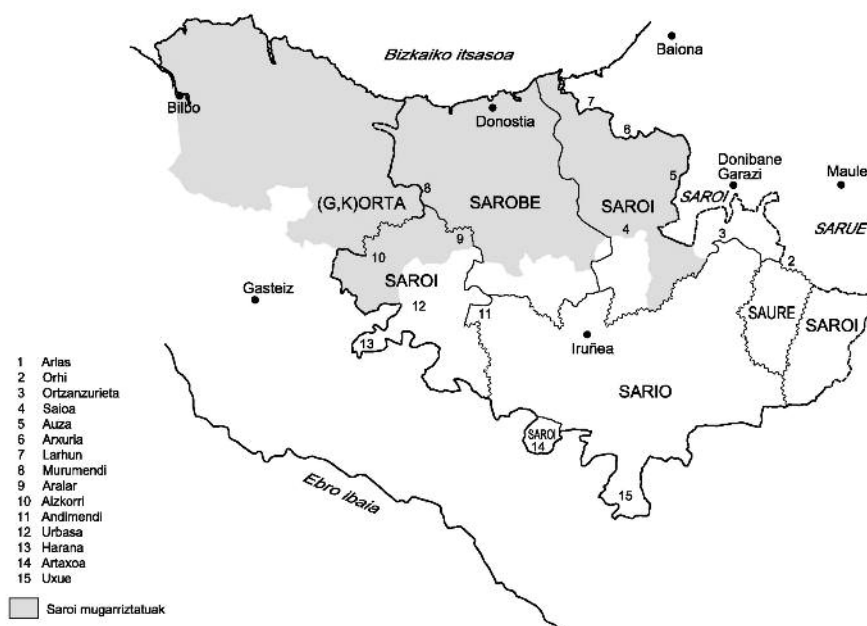
⁸⁶ Itsasoraino iristen da, hortaz.

adieraziko luke. Are gehiago, sartaldeko eremua besteetatik aurrena banatzen hasi zela deritzo Eibarko ikertzaileak (2010: 163-164), 8. gizaldi aldera banatzen hasi ere, dialektoen zatiketa nagusia –Nafarroako erresumaren haustura dela medio– 11. -12. gizaldietan gertatuagatik. Bai Caminok bai Lakarra Andrinuak, ordea, euskalkien lehenbiziko adarkadura sortaldean agitu zela diote, eta ez sartaldean. Lakarra Andrinuak (2011: 202), gainera, zehaztapen garrantzitsua egiten du, oro har, adarkadurez: «Pentsatu beharko dugu euskalki historikoen artean gehienez ere bakar bat litzatekeela EBZtik zuzenean sortua».

Lakarra Andrinuak (*op. cit.*, 215-221) EBZ-ren balizko bi aitzin-aberri ikusten ditu, bata Iruñeritik ipar-sortaldera eta bestea Lizarra-Ergoiena-Goizueta-Hondarribia lerroaren bi aldeetara, inolaz ere Iruñearen sartaldera. Aurreneko agertokiaren hizkuntzaz kanpoko euskarria 5. mendean Iruñea eta Pirinioen artean gauzaturiko eraketa soziopolitiko berezia litzateke, hurrengo belaunaldietan sartalderantz hedatu zatekeena eta gero Iruñeko erreinua-rekin lotura zuzena zukeena.

Nafarroa ipar-sortaldean sortu zatekeen eraikuntza historiko berriaren kronologia Mitxelenarena (5-6. mendea) baino mende bat beranduago edo ezarri beharko litzateke, baina horrek hizkuntzan izan duen isla geroagokoa datekeenez, EBZ-ren kronologia eta, hortaz, dialekto zatiketarena, aski atzeratu beharko genuke. EBZ-ren aitzin aberria Lizarra-Ergoiena-Goizueta-Hondarribia lerroaren bi aldeetara balego, argiro aurreko hipotesian baino arrunt beranduagokoa litzateke dialekto-zatiketa.

Gurera etorri, Iruñeritik ez oso urruti, Ezkabarte-Oibar-Odietan zehazkiro, hiru aldakiren (*sareo*, *sarobe* zein *saroi*-ren) eremuek egiten dute topo, eta orobat gertatzen da handik hain urrun ez dauden Andimendia-Uharte [Arakil]-Ergoienetan. Era berean, Orbaizeta-Lekunberri (NB)-Otsagabian *sareo*, *saroi* eta *sarue*-ren barrutiak elkartzen dira, Caminok (2003: 460) azpimarratzen duena berretsiz, alegia, Iratik nahiz Andimendiak hizkuntza eten nabarmenak sortzen dituztela.

Sarue-ren (*saure* barne) grabitazio gunea Lorraine-Otsagabia ardatzean dagoke⁸⁷, Orhi eta Abodi mendietan, eta *saroi*-rena Baztanen (iparraldean), Erronkaribarren (sortaldean) eta Burundan (sartaldean). *Sareo*-ren sorlekua Iruñerriko hegoaldean ikusten dugu eta *sarobe* aldakiarena, berriz, Gipuzkoan; hain justu, Erdi Aro Berantiarrean indarturiko hiribilduekin dagoke lotua azken aldaera hori (Tolosa, Hernani...), handik sortaldera zabaldu zelarik. Azkenik, gogora dezagun Erroibar eta Urbasa ingurua direla forma aniztasun gehien dituzten alderdiak eta, haatik, ugaritasun gutxien duena hego nafarreraren eremua dela.

Harrapatzen duen geografia eremu osoari erreparatuz gero, *saroi* entitate geografikoaren erdigunea (sorgunea) ez legoke Irurtzun ingurutik oso urruti, baina, *designatum*-a aintzat hartuko bagenu, balizko bi aitzin-aberri berezi beharko genituzke. Izan ere, saroi askok, baina ez guztiek, Erdi Aro Berantiarretik gutxienez, forma biribila izan dute, eta eite hori finkatzeko, erdian eta kanpoko aldean, neurri jakin batzuetara, lurtean sartutako harriak eduki dituzte. Tankera berezia duten saroiok Araban, Bizkaian, Gipuzkoan eta Nafarroan azaltzen dira, eta, Jakes Belakoaren arabera, gutxi izanagatik, segur aski, Zuberoan ere bai. Zehatz-mehatz, Gipuzkoan zein Bizkaian saroi / (g, k)orta guztiek forma biribila (neurri finkoekin) eta hausterretza izan dute zken gizaldiotan, eta Arabako hainbatek ere bai. Nafarroan, besteak beste, hausterretza duten saroiak egon dira Goizuetan, Baztanen, Bortzirietan eta Alduden (Kintoan), baina Erresuma zaharrean *saroi*, *saro* nahiz *sarobe* aldakiek harrapatzen duten eremu guztian, alderik alde, bazterrik bazter, ez da saroi mugarrizaturik kausitu, gaurdaino bederen. Halaber, *sario*-k hartzen duen eremuan, Erronkaribar eta Zaraitzu barne, ez dugu saroi geometrikorik ezagutzen. Argi dagoena da, Euskal Herritik kanpo ez dagoela forma biribila eta neurri zehatzak dituen abeltzaintza eremu irekirik edo *sel*-ik (cfr. Gogeaskoetxea *et al.*, 2009: 19).

Saroi vs. (*g, k*)ort(e, a) bikoaren banaketari bagagozkio, Probintziaren eta Jaurreriaren arteko mugarekin baino gehiago, sartaldeko-erdialdeko euskalkien hedadurekin bat egiten du hark. Ildo horretan, nabarmen dezagun neurri-ereduak ere (6 / 12 gorabil vs. 9 / 18 gorabil) *saroi* eta (*g, k*) ortaterminoak bezala daudela banatuta, bestela esan, bigarrena nagusitzen den Gipuzkoako zenbait tokitan (Mutrikun, Elgoibarren) Bizkaiko neurriak dituztela saroiak.

Neurriez ari garelarik, diogun saroiaren erdiko gunearen euskal izen zahararren (*hausterretza*-ren) estreinako lekukotasunak 15. gizaldikoak direla. Legazpiko 1433ko auziak jakitera ematen du *austerreça* / *austerraça*-k garai hartan, 'zedarria' ez ezik, 'su-tokia' (*foguera*) adiera zuela, eta horrek adierazten du behinola zer bide ziren erdiko gunek⁸⁸ ('errautsak zeuden tokiak').

6.4. Agiritan saroiaren izenen aurretik irakurtzen diren *bustaliza*, *cubilar*, *sel* eta *cujalar* entitate geografikoen esanahi-eremua kontuan hartuz gero, garbi ikusten da, oro har, gizakiak azienda (animaliak) gordetzeko baliatu tokiez ari garela. Haiek gobernatze aldera, eguzkiz eguzki erabiltzen zituzten, larretu

⁸⁷ Caminok (2011: 113) ohartarazten du, iraganean, Zuberoako euskalkia garatu zen mendeetan, Maulek ez bide zuela hiriburu rol nabarmenik jokatu euskarari dagokionez.

⁸⁸ *Artamugarri* ('erdiko harria'), *kortarri* eta *muinarri* ('barruko harria') ere baliatu dira erdiko gunek izendatzeko.

eta, batez ere, gaua igarotzeko. Ura, zuhaitzak eta belarra ez ezik, bizilekuak eta korraleak edo bilguneak ere bazituzketen. Lau terminoen esanahiak, guxtiago edo gehiago, bat datoz horretan.

Aztertu ditugun toponimoen ezaugarriari so eginez gero, xehetasun gehiago antzeman daitezke. Bistakoa da, adibidez, saroi batzuk urtaro jakinetan erabili direla, hau da, neguan (elurtearekin) zein udaran; erakuskari kopurua ikusita, ezaugarri bereizlea neguan baliatzea izan da, eta tasun arrunta (maizenik adierazten ez dena) udarako izatea. Nafarroako iparraldean (Baztanen, Kintoan, Goizuetan, Luzaiden) nahiz Gipuzkoako ipar-sortaldean ageri dira urtarorekin eta eguratsarekin lotutako mugatzaile abstraktuok dituzten toponimoak. Labur esanda, eta adibidea jartzearen, ez dugu *Negusario-rik aurkitu.

Saroi asko elkarren ondoan daude eta, ondorioz, izenlagunak eta izenondoak erabiltzen dira batzuen eta besteen kokapena zehazteko. Etsenplu asko daude Nafarroan, nonahi. *Erdiko* izenlagunak hiru saroi ere elkarren ondoan egon direla erakusten digu.

Askotariko eiteak edo tankerak adierazten dituzten izenondoak daude toponimoen bigarren osagaien sailean, guztien artean tamaina adierazten dutenak gailentzen badira ere; saroi handiak eta txikiak ditugu hortaz, aurkia eta binperra bailiran. Ezaugarri hori, tamaina alegia, 15. gizaldirako islatzen da toki-izenetan⁸⁹ eta etsenplu ugari ditu, garrantzitsua zatekeen. *Biribil* izenondoak, bestalde, Bortzirietan 19. gizaldian zirkulu forma zuten eta (ez zuten) saroiak zeudela frogatzen du⁹⁰ eta *hertsik* Luzaiden 18. mendean bazegoela itxitako bat.

Saroi guztiak ez dira garai berekoak, ez dira aldi berean osatuak. Egin kontu: 13. gizaldirako saroi «zaharrak» zeuden, Olloibarko *Saroeçarra* (1284) lekuko, beste batzuk garai hartan (edo zertxobait lehenago) finkaturikoak direlako seinale. Araban, Gipuzkoan eta ia Nafarroa Garai osoan daude aspaldikotasuna adierazten duten mugatzaileak dituzten saroi-izenak, baita, menturaz, Iparraldean ere.

Geografia arloko entitateak, saroiak dauden tokien nolakotasunaz mintzo diren mugatzaileak, ez dira asko eta 19. gizaldian lekukotzen dira estreinakoz, Nafarroako ipar-sortaldean batik bat. Ura egotearekin zerikusia dute gehienek (*ur, ugálde, loh?*).

Badaude kromotoponimo batzuk, asko izan ez arren. Orografiarekin zein geologiarekin lotuta daude eta toki ilunetan (ospelean) nahiz lur edo harri gorria / beltza dagoen lekuetan kokatu saroiaren berri ematen dute.

Lehen tokian (osagai nagusiaren aurretik) dauden hainbat mugatzailek saroiaren askotariko landareak zeudela erakusten dute. Multzoak, zuhaitz bakanak edo landare basatiak adierazten dituztenez gainera, badaude gizakiak landutako laboreen testigu direnak, nekazaritza egon dela frogatzen dutenak.

⁸⁹ *Guorosquaray bizqui* (1284) aipamenaren argitan ezin da baztertu aurretik ere izatea.

⁹⁰ *Biribil* izenondoa saroi osagaia ez duten hainbat toponimoren bigarren osagaia (mugatzailea) da. Besteak beste, *sarri* (*Sarribiribela*, 1418, *sel*, Entzia; FDMPV83: 77), *larre* (*Larrebarre Biribila*, 1418, *sel*, Altzania; FDMPV83: 78; *Larrebiribil*, 1510, Altzania; FDMPV141: 281; *Larrevidivila*, 1774, *sel*, Aldude; NAO4) eta *baso* (*Vasobyribila*, 1503, *sel*, Oñati-Barrundia; FDMPV122: 332) izaki edo entitate-geografikoak mugatzen ditu. *Vagauileta* (13. gizaldia, *bustaliça* Gipuzkoa; Lacarra de Miguel, 1957: 42) ere buru berean sar daiteke, baina kasu honetan ez dakigu pagadia ala pagoa zen biribila, hots, saroiaren biribiltasunarekin lotua dagoen ala ez (ikus *Fagollaga*; Zaldúa, 2011: 396-397).

Erakuskari guztiak Nafarroaren iparraldeko-erdiko aldean zein Gipuzkoan azaltzen dira eta 18. gizaldian dokumentatzen dira aurrenekoz.

Animaliekin lotura duten saroi-izenak (*azeri, eper*) ugari dira eta haien artean abereen sailekoak nagusitzen dira nabarmen. Jarduera hori modu berezitan burutzen zela iradokitzen dute, eliena bereziki, *idi, behi, behizegi, behierdi*⁹¹ eta *zezen* mugatzaileak baitauzkagu, *behor* zein *mando-z* landara; abeltzaintzaren antolakuntza horren etsenplu zaharrenak 13. (*Errabeysaroca*, 1288?) eta 15. mendeetakoak dirateke (*Fagabe Behicegisaroea, Fagave-beterdisaroea*, 1410; *cfr. Beterdisai*). Badaude, orobat, artzaintzaren berri ematen duten izenak (*ahuntz-, antzu-, ahari-?*).

Jabearen nahiz erabiltzailearen (maizterraren) izenean oinarri dutenek, izan apelatiboak, izan izen propioak, sail garrantzitsua osatzen dute. Badira deiturak eponimoen artean, *Olazabal* eta *Gomez* kasurako. Hain zuzen, horietan dira zaharrenak, 15. gizaldian dokumentatzen baitira.

Lehen osagaitzat toki-izena dutenak ere mordoa dira Probintzian zein Erresuma zaharrean, eta ez dira gaurkoak gainera, 1296ko *Vrroz Saroaç* adibide. Izen txikiak, mikrotoponimoak, eta toponimo nagusiak daude. Aurrenekoen sailean saroiak dauden parajeen izenak zein jabe izandako etxeenak aurki genitzake. Toponimo nagusiak dauzkaten saroi-izenak ia beste hainbeste dira.

Badaude, azkenik, askotariko kontzeptuak, maiz aski abstraktuak (*atsegin...*)⁹², jakitera ematen dituzten mugatzaileak dauzkaten saroi-izenak⁹³. Aurrenekoa 1584an kausitu dugu.

Esku artean erabilitako datuon argitan, *saroi* hiperonimoaren honako definizioa proposa daiteke: aziendak gaua igarotzeko babesleku irekiak, baldintza egokiengatik (orientazioagatik, orografiagatik, uragatik, landaretzagatik) aukeraturiko guneeetan daudenak. Jatorriz zilegimendietan zeuden eta multzoka banatuta azaltzen dira.

6.5. Elkartua (mugatzailea [*sare*] + mugakizuna [*ohe*]), bi izenez osatua, den aldetik zehaztasun handiko terminoa dugu *saroi*. Zati garrantzitsuena, izen sintagmaren elementu nagusia (mugakizuna) *ohe* da eta mugakizuna bereizten duen osagaia, izen sintagmaren elementu nagusia mugatzen duena (mugatzailea), berriz, *sare*. Biak ala biak euskalki guztietan aspaldidanik azaltzen dira.

Hel diezaiozun mugakizunari, *ohe*-ri. Animaliak atsedean hartzeko etzaten diren tokiari ez ezik, abeltzaintzaren eremuan, ukuiluetan eta antzeko azpiegiturretan, lastoz, garoz nahiz beste landare batzuekin atonduriko oinarri bigunari esaten zaio *ohea* eta, ikusi dugunez, *saroi*-ren kasuan gaua igarotzarekin dago lotua (*cfr. abaro*), eguzkiz eguzkiko abeltzaintzarekin (*sole ad solem*). Aziendaren eta lurraldearen kudeaketa-eredu horrek estreinakoz iruindarren zein aragoarren errege zen Antso Erramiretzek 1077an onaturiko

⁹¹ *Cfr.* Ultzamako *Beicegui* (1569, *sel*, NAO1).

⁹² *Cfr.* Soruluzeko *Atseginolaza* baserri-izena eta deitura (*Aseginolaza*, 1857, GI: 136).

⁹³ Iluna den bat baino gehiago kausitu dugu; egun / ehun / ehuntze?: *Eunsaroi* (1744, Kintoa, NTEM-LII-3: 39), *Euntzaro* (1964, Luzaide; Satrustegi, 1969-1970: 152; NTEM-XXXV, 185); esne?: *Esnaroy zibiondo* (1744, Kintoa; NTEM-LII-3: 39); bianda?: *Biondasare* (Etxarri Aranatz; NTEM-XII: 40); ogelu?: *Saroguelu* (1765, Donemiliaga); ? *Gorrilla saroa* (1665, Ameskoabarrena); sardin-? / xardin- ('jardin')?: *Sardinsaroa* (1806, *prado*, Auritz; Andrés-Gallego, 1998: 174).

Jakako foruan aipatzen den «alera foral edo solera» delakoan du idatzizko lehen erakuskarrietakoa (cfr. Aragon, 2013: 80-81; Argudo, 1997: 877). Zilegimendien erabilpen eskubideaz ari gara, «eguzkiz eguzki» eta espazioan «areaz area» (*area ad aream*)⁹⁴ arautu denaz. Aragonek (2013: 80) azpimarratzen duenez, eguzkiz eguzkiko eredia Pirinioen bi aldeetara zabaltzen da. Aragoin, adibidez, alera foralaren eduki edo mamia 1247ko eta 1437ko foru disposizio zurruntan zehazten joan zen denboraren buruan (Argudo, 1997: 880), baina badira salbuespenak, Donostiako foruan, esaterako, alera forala ez delako aipatu ere egiten.

Aragoin Erdi Aro Berantiarra hastearekin batera dokumentaturiko eredu honetan aparteko garrantzia dute *boalar* izeneko esparru edo barrutiek (< *boalar*; *buyalar*, 1063; cfr. *boyeral*, *dehesa boyal*). Idientzat gordetzen eta ixten ziren eta, Argudoren (1997: 140) iritzirako, honela sailka daitezke: herriarenak vs. norbanakoenak; aldi baterako egindakoak vs. iraunkorrak; balezta-tiro bat baino handiagoak vs. txikiagoak.

Ez dugu behar baino gehiago esan uste eguzkiz eguzkiko antolamendua- ren oinatzak Erdi Aro Goiztiarrera (Frankoen garaira) aurrera daitezkeela esatearekin. Hain zuzen, 795 aldera idatzitako de *villis vel curtis imperii* delako kapitularean Carlomagno, euren agindupeko barrutietan, gehienez, egun batean oinez ikusi nahiz kudea zitezkeen lurak eduki zitzatela agindu zien bere jabetzen gobernadoreei⁹⁵. Arau horren jatorria zein den ezezaguna da, eta, esate baterako, ez dakigu erromatarrek erabilitako *italdi* edo *golde*-arekin zerikusirik ote duen, hau da, idi-pareak egun batean, eguzki eguzki, lan zezakeen lur-neurriarekin (32 ha) lotuta ote dagoen ala ez. Nolanahi ere den, *saroi* hitzaren bigarren osagaiak (*obe*-k) adierazten duen eguzkiz eguzkiko abeltzaintza Pirinioen eremu sartaldekoan Erdi Aro Goiztiarrean bazela irizteko oztopo gaindiezinik ez dugu ikusten.

Sare mugatzaileari bagagozkio, sarek egindakoa abeltzaintza-baliabide iraungikorra da, ez da irauteko taxutua, eta behiekin baino gehiago, txekorrakin, ardiekin, ahuntzekin edo zerriekin erabiltzeko egokiagoa dirudi. Iraungikortasuna espazioarekin nahiz denborarekin dagoke lotua, hau da, ehundutako zuntzez egindako sarea beste toki batera eramateko (nahiz hurrengo txandan toki berean jartzeko) ez ezik, adarrez egindakoa izanez gero, negua iristearekin batera larre-tokiz aldatzean –honda dadin axola gabe– jarritako tokian uzteko atondua izan daiteke. Halere, ez dirudi saroi osoa sarek ixten zenik; sareakazienda biltzeko eta banatzeko erabiltzen ziratekeen (ez bedi ahantz, saroiak espazio irekiak direla). Hara, hitzez hitz, nola bereizten dituen etxola (iraunkorra) eta ardien bilgunea (iraungikorra) Bidankozeko Mariano Mendigatzak 1904 urtean (Irigoien, 1957: 136): «Gantzta egiten da onletan; onla⁹⁶ da, cabaña, eta ssassgu urteoro egiten deina; cabaña, gantzta- ren egiteko, eta artzayen erretiroarentako; eta ssassguia, ardien bilgunia, ssass-

⁹⁴ Gaztelaniatzko *era* entitate geografikoaren sorburua. Cfr. «Eral. (De or. inc.). 1. m. Res vacuna macho de más de un año y que no pasa de dos». *DRAE*, Real Academia Española.

⁹⁵ Incipit capitulare de villis vel curtis imperii; XXVI. «Maiores vero amplius in ministerio non habeant nisi quantum in una die circumire aut praevidere potuerint». Erdi Aro Goiztiarraz dihardugularik, oroit dezagun Europako beste herrialde batzuetan badaudela Erroibarko 14. gizaldiko foru edo sententzian (eta Nafarroako foruetan) aipatzen den aizkora jaurtiketaren orduko lekukotasunak.

⁹⁶ Cfr. *Olha eguitea*; Jakue Belakoa (FLN1, [230] 325).

tako, edo irauskitako, edo eresstako, guero ezna biltan dei olaberratarra». Hitzak hizpidea ekarrita, gogora dezagun *ol(h)a*-ren estreinako testigutza izkiriatuak 1025ekoak direla.

Sareen eta kereten erabilpena erromatarren garaitik lekukotzen da idatziz Europan⁹⁷, baina saroiaren eremuan ez dugu *red* edo *cañizo*-ak baliatu direlako idatzizko testigutzarik aurkitu. Badaude ardientzako hesien edo pezoien aipamenak, Ataungo (Intsustiko) 1507ko hau konparaziora (FDMPV 146: 231): «E que los dichos baquerizos e pastores e porquerizos puedan cortar e corten en los dichos seles e fuera d'ellos lo que ovieren menester para fuego e para hazer las cabannas y setos, con que cada vno d'ellos corten en sus seles».

Sareen erabilpenaren aipamen zuzenik ez aurkitzeak baliatu ez direla ez du esan nahi. Hasteko, *sare*-k zehazkiro zein adiera zuen ez dakigu, 'hariak, sokak, gai bigun eramangarriak (hutsuneak utziz) ehundutako gailu mugikorra', 'adarrekin eta zuztarrekin egindako itxitura iraungikorra' ala 'itxitu egonkorra, korralea, hesia'. Ñabardura edo xehetasun horren garrantzia ez da deus gutxiko arazoa. Izan ere, sare mugikorreketa zuztar nahiz adarrez egindako itxiturek (esp. *red*, *bardal*, *cañizo*...) behinbehinekotasuna, mugikortasuna, zilegimendia adierazten dute, eta gai gogorrez egindako baliabide ez eramangarriek (korraleek, kortek), ostera, alderantzizkoa⁹⁸. Ez genuke ahaztu behar Erdi Aroko eliek bide luzeak egiten zituztela, saroi asko erabiliz, eta lekuz asko aldatuz. Ildo horretan, (*g, k*)*ort(e, a)* entitate geografikoak babeslekua gauerako (*ohe*-a) dela ez du zehazten, azpiegitura bakarrik adierazten du. Hein horretan, irudi du (*g, k*)*ort(e, a)* korrale finkoen sorrerarekin (egonkortzearekin) lotua dagokeela. Diogunaren lekuko, Ataungo Udal Artxiboan bertan gordetzen den 1404. urteko agiri batean datu esanguratsua irakur daiteke aziendarentzako neguko saroiaren kari⁹⁹: «E de las casas o de las plaças de delante de las casas que llaman *Cortas*, que puedan gozar e prestar con todos sus ganados, granados e menudos, comiendo las yerbas e beuiendo las aguas, fasta donde quisieren» (FDMPV146: 27). Honenbestez, Ataunen (*saroi*-ren eremuan) neguko saroiari *korta*-k esaten zitzaien 15. gizaldian, eta etxeak (ez etxolak) zituzten orduko. Saroiaren bilakaeraren eta espezializazioaren erakuskari dirateke eta, neurri batean, Belakoak egiten duen banaketa edo sailkapena dakargute gogora (ikus 4.3. §). Ohar bedi Olloibarren 1284an «*en la quoyal bustaliza [Saroe Çarra] ay casas cubiertas e corrales cerrados...*» adierazten

⁹⁷ *Marcus Terentius Varro* idazle, politikari eta militar erromatarrak Kristo aurreko 37. urtean idatzirik *Rerum rusticarum libri III* lanean dioenez, toki malkartsuetan larretzen ziren eta teilatupetik urrun denbora luzez egoten ziren artaldeak gobernatzen zituztenek toki bakartietan korraleak egiteko koltza edo sareak eta gainerako tresnak zeramatzen, lurralde zabaletan hainbat tokitan larretzen baitzituzten, neguko eta udako larre-tokiak bata bestetik urruti izaten zirelako (Cubero, 2010: 157-158). Ez dagokio zehazkiro Euskal Herriari, baina argibide esanguratsu dakar, sareak tokiz aldatzen ziren artaldeekin erabiltzen zirela alegia.

⁹⁸ Sakon ikertzeko dago oraindik saroiaren eta *corraliza* delakoaren arteko lotura. «Corraliza: Terreno generalmente muy extenso, con pastos y corral, dedicado al sustento y cría de ganados. // Derecho al disfrute de la hierba y aguas de una corraliza con ganado. // Terreno de secano, donde el que siembra arrienda las hierbas para pastos del ganado lanar. (Es voz típica y exclusiva de Navarra en estas acepciones)», Iribarren (1984). Patxi Salaberriri zor diogun aipamena.

⁹⁹ Pasarte honela hasten da: «E estonçe [el día de Sanct Andrés del mes de nobienbre], que derrame el dicho busto para las casas». *Cortachipia* izeneko *sel*-a ere aipatzen da aitzinago.

dela¹⁰⁰ eta Erron 14. gizaldiko foruan «Et a los bezeros pueden fazer logar fuera de la bustalliça o quisieren que puedan ser en manera que no mamem a las madrres» agintzen dela.

Norbaitek ikus ez badeza ere, bihoa beste argitasun hau: (*g, k*)ort(*e, a*) eta *korrale* elkarrengandik hain guttiz beste izan ez direlako testigantza ugari daude. Beste adibiderik ez aipatzeko, aski bitez hiru, aurreneko biak Artaxoakoak eta hirugarrena Aralarkoa: *Koskortere gorrea* (*Coscortere gorrea*, 1593) vs. *Koskortere korralea* (*Coscote corralea*), (1559; Jimeno Jurío & Salaberri, 1998: 142); «*Mariare gorrea* [...] corrales de dormir ganado menudo»¹⁰¹, (1593; *op. cit.*, 1998: 150); «dos cerrados o cortixos para poder guardar las terneras pequeñas y lechales hasta que tengan edad de soltarlas con su madre», (1664, *Igueraza*; Moraza, 2010: 66).

7. HAINBAT HIPOTESI EZTABAIDARAKO

7.1. Inork ez daki noiz eta zergatik hasi ziren saroiak neurri jakinekin mugarriztzen, geometriko bihurtzen. Ohar bedi *sel* asko aurretik *bustaliza* (edo *cubilar*) moduan aipatzen direla, *bustaliza* guztiak denboraren buruan *sel* bihurtu ez arren (*cfr. Saroezarra* Olloibarren). Mami-mairaino joz gero, *cubilar* / *bustaliza*-k mugarriztatu gabeko saroiak –mugarriztatean *sel* bihurtutakoak– ote diren da galdera, hots, *sarohe* eta *bustaliza* / *cubilar* maila berekoak (hiperonimoak) diren, ala aurrenekoa beste bien oinordekoa (hiponimoa) den.

8.-9. gizaldietan saroiak forma geometrikorik eta neurri zehatzik gabeko eremuak zirelako hipotesiak badu egiantzik; gero aldatzen joan bide ziren, eta 13. gizaldirako asko zedarrituta zeuden. Ongi begiratu gero, alde batera pentsa daiteke aldaketa horren muina Gipuzkoan, saroi mugarriztatuek harapatzen duten lurraldearen erdian (eta horrelako saroi askotxo dauden tokian) egon daitekeela, baina Probintziako, Nafarroako eta ondoko herrialdeetako foruek jatorri karolingiarra (edo piriniotarra) duketenez, ez da ezinezkoa aldaketaren sorgunea sortalderago, Pirinioetatik hurbilago egotea. Izan ere, monasterioek eta katedralak aparteko garrantzia izan bide zuten saroi mugarriztatuen hedatze prozesuan eta Gipuzkoan ez zegoen Leire (9. gizaldia), San Migel (9. giz.) Iratxe (11. giz.) edo Orreaga (13. giz.) bezalako monasteriorik, ezta katedralik ere.

7.2. *Saroi*-ren sartaldeko hutsunearen aurrean bi hipotesi jar daitezke mahai gainean. Aurrenekoa da behinola *saroi* eremu zabalago batean hedatua zegoela eta gero, (*g, k*)ort(*e, a*) mailegu erromanikoak ordezkatu zuela alderdi

¹⁰⁰ Abereentzat egindako korraleen lekukotasunak ez dira falta Erdi Aroaren amaieran. Hara Oñatiko 1444. urteko bat (FDMPV50: 18): «Los vezinos e abitantes / de la tierra e señorío de Oñate que podían fazer segund thenor de las dichas provanças fechas por los dichos vezinos sus cabañas en el dicho sel de Duru para tener e guardar sus ganados / e puercos e para se ellos albergar, e podían cortar para fazer las dichas cavañas e para fazer fuego e para fazer corrales e para dar probisyon a los ganados quoaquier o quoalessquier arbol o arvoles que en el dicho sel fallasen, en todo tenpo que e neçesario les fuese, para quoaquier cosa para las dichas probisyonnes, syn pena alguna».

¹⁰¹ Azalera «6 robadas de tierra» zen (23,358m²), hots, saroi txiki bat (21.123 m²); *cfr. Mariaren gorrea* (1574, Oteitza, Iguzkitza) eta *Ayçetaco corralea* (1564, Jimeno Jurío & Salaberri, 1998: 63). Artaxoan bada *Beikorralea* aurkintza ere; «burrusquil o choza para los terneros que se suelen abrigar en dicha majada y arreglar las paredes de la majada o corral de las vacas de esta villa», (1764; *op. cit.*, 96).

batzuetan, hots, azken hori berrikuntza dela¹⁰² (eta ondorioz *saroi* zaharra-go). Aldeko argudio nagusia saroiak bi neurri-molde edukiagatik (bata sartaldean, bestea sortaldean) eta Gipuzkoan nahiz Bizkaian haiek izendatzeko bi hitz egonagatik, azken buruan euskalkien eta saroiak neurrien banaketa bat etorriagatik, erdiko gunea izendatzeko bi lurraldeetan izen bera azaltzea da (*hausterretza*). Sartaldean *saroe* / (*g, k*)*ort(e, a)* banaketa gertatu aurreko aizan daiteke beraz azken hori, euskalkiak sortu aurrekoa alegia¹⁰³.

Mendebaldean *saroi* zergatik ez den kausitzen azaltzeko beste bideabiak garaikideak direla iriztea da, hau da, *saroi* eta (*g, k*)*ort(e, a)* aldi berekoak direla pentsatzea, saroiak hasi zirenekoak zehazkiro. Bigarren aukera hau egiaztatuko balitz, asko jota, saroiak euskalkiak sortzen hasi ziren garaikoak lirateke.

Berrikuntza ala ez, zergatik hedatu bide zen sartaldean (*g, k*)*ort(e, a)*? Erantzuna, abian, –Erdi Aro Berantiarrak aurrera egin ahala– alderdi hura Erresuma zaharretik urruntzearekin dagoke lotua. Ez bedi ahantz Iruñeko eta ondoko Nafarroako erreinua 9. mendean sortu zirela eta, halaber, idatzizko testigantzak hasi orduko, 11. mendean, Zuberoan bizkonderria zegoela, 12.-14. mendeetan bederen, Erresumarekin hartu-emana izan zuena¹⁰⁴. Alabaina, lehenago ere, 6. gizalditik 9.era, aldaketa esanguratsuak izan ziren Euskal Herriko gizartean, eta abeltzaintza-eremua ez zen salbuespena izan. Uste izatekoa da, gutxi edo asko, mudantza horiek eragina izan bide zutela hizkuntzaren arloan ere.

Aro Merovingiarrean (482-751) kultura frankoaren itzala nabarmena da Euskal Herriko zenbait tokitan. Aldaieta, Finaga eta Santimamiñeko nekropoliak, adibidez, 6. -7. mendeetakoak dira eta kutsu franko garbia dute (hatuak, borrokarako aizkorak; ikus García, 2011: 148). Nabarduretan sartuz gero, Aldaietako nekropolian (Araba, Langara Ganboa) armamentua azaltzen da hilobietan (Iruñeko Argarain bezala) eta hatu horrek Europa sartaldeko frankoen hilobietara gerturatzen du. Ez bedi ahantz Bisigodoek hilobietan ez zituztela armak uzten (García, 2002: 72). Finagako nekropolian (Basaurin) ere testuinguru frankoei loturiko bi hilobi daude eta horietako batean *francisca* delakoa, borrokarako aizkora, kausitu da (*ibidem*).

Aralarko tumulu eiteko etxola-hondoen kronologiak (Moraza & Mujika, 2005), bestalde, 6. mendetik aitzina, aurrekotik aldentzen den mendiko larreen ustiapen modua hasi zela pentsarazten dio Garcíari (2011: 151). Ildo horretan, Europako beste alderdi batzuetan jalkitze (asentamentu) ereduetan aldaketa funtsezkoa ikusi da Erdi Aro Goiztiarraren hasmentan: toki garai (berriak) okupatzen hasten dira (*op. cit.*, 153).

6. eta 7. gizaldietan oinarrizko eraikinek osaturiko kokalekuak gailentzen dira, baina 7. gizaldiaren amaieraren eta 8. arean artean herrixken hezur-

¹⁰² (*G, k*)*ort(e, a)* noizko mailegua den inork ez du guztiz zehaztu gaurdaino. Lehenbiziko idatzizko testigutzak 12. gizaldikoak dira eta Nafarroan azaltzen dira.

¹⁰³ Irudi dezake euskalkien eta neurri-ereduen sartaldeko mugak bat etortzeak dialektoak sortu zirenean, orduko, saroiak neurri zehatzekin mugarriztaten zituztela adierazten duela, baina ez litzateke harritzeko alderantziz izatea, hau da, neurri-moldeen ezarpena gertatzerako euskalkiak egotea, hizkuntza arloko aldaketak gizarte nahiz ekonomia saileko mudantzen jarraian etortzeak kontrakoak baino egiantz handiagoa badu ere.

¹⁰⁴ Caminoren (2011: 146) arabera, Erdi Aroan herriak hartu-emana zeukan mugaz bi alderdian, zuberotar, erronkariar eta zaraitzuarrak elkarren ondoan ageri baitira usu, hala Ipar Euskal Herriko nola Hego Euskal Herriko larreetan.

mamitzearekin euskal paisaietan aldaketa garrantzizkoa izan zen. Eraketa hori denbora gutxian gertatu zen gainera (Quirós, 2011: 42). Zehazkiro, 8. mendea hartzen da herrixken ugaltzearen urrezko arotzat sartaldean (Larrea, 2011: 21). Orobat, arkeologia iturriek Gipuzkoan 9. gizaldirako herrixkak bazirela egiaztatzen dute (Zarautz), arkeologia adierazle nagusitzat elizak eta nekropoliak dituztenak (Sarasola Etxegoien, 2011: 136).

Erants dezagun, azkenik, Europa karolingiarrean arrunta zela oso errege monasterioei itzelezko dermioak ematea (Larrea, 2011: 24); ez da harritzeko, 8. -9. gizaldian abeltzaintzaren garapena egon zelako Europa atlantiarrean (ikus Agirre *et al.*, 2009: 750-759).

7.3. Hauxe esango dugu amaitzen joateko, guretzat argi eta garbi dagoez gero: arrazoi osoa du Caminok (2011: 142) ezaugarri batzuen kronologia absolutuaren ezagutza beste tasun batzuen kronologia erlatiboarekin uztartzeko eginahala komeni dela dioenean. Horrentantxe saiatuko gara azken le-rootan, ate joka dugun beharra baita.

Lakarra Andriuaren (2011: 202) irudiko, Mitxelenaren Euskara Batu Zaharra Kristo ondorengo 5. -6. menderako bazen, iragazki geografikoa gainditzen duten monosilaboak EBZ-koak direla ondoriozta daiteke –askozaz zaharragoak nahi bada, baina baita oraindik ordukoak ere– eta iragazki hori gainditzen ez duten bisilaboak (gehienak askorekin) EBZ ondokoak (ez lehenagokoak), eta ikusi egin behar zenbat geroagoko.

Sare eta *obe* euskalki eta garai guztietan azaltzen dira (*cf.* *ol[h]a*) eta, alde horretatik ez dago arazorik euskalkiak sortu aurrekoak izateko, biak ala biak maileguak izan arren, hurrenez hurren CVCV eta VCV egitura dutenak, hots, CVC erro ereduaz landa daudenak. Biak EBZ garaikoak izateak, ordea, *saroi* eratorria ordukoa dela ez luke frogatuko, guk behintzat, egia aitortu behar badugu, hizkuntzaren aldetik bederen, horretarako oztopo gaindiezinik ikusten ez dugun arren, atzo goizekoa dela eta denboraren buruan ez dela aldatu adierazten duen daturik ez baitugu kausitu.

Errepara diezaiogun lehen osagaiaren aurreneko kontsonanteari. Mailegu zaharretan *S* > *Z*- dugu, latineko *s* soinuak *z* eman du euskaraz, eta irudi du, gainera, egoera hori asko luzatu dela (ikus *FHV*, 280); hain justu, aldaketa horren lekuko dira euskal *zald*, *zeta*, *zigilu*, *zopa* eta abar. Mailegu berrietan, berriz, *S* > *S*- dugu (*santu*, *soka*, *salto*...). Gurera etorritz, hiru aukera ikusten ditugu; aurrenekoa mailegu berri samarraren aurrean egotea da, bestela esan, *sare*-ren balizko iturburuarena eta latin arrunteko-erromantzeko /s/ txistukari bera izatea. Bigarrena mailegaketa latina iritsi zen garaian agitu izatea da, baina horretarako latineko /s/-k eta balizko sorburuarenak ezingo lukete kontsonante bera izan, gainerakoan *zare baikenuke, eta ez *sare*. Hirugarren hautua latina iristerako euskaraz *sare* bazela uste izatea litzateke.

GZ	EUROPAN	PIRINIOEN EREMUAN	BESTE HIZK.	EUSKARAZ	TOPONIMIAN
6.	Francoen Aroa Aizkorak, armak hilobietan	Tumulu eiteko exola-hondoak (Gi.) ↓			
7.		Aizkorak (Ar., Bi.), armak (Na.) hilobietan ↑ Oinarrizko eraikinak kokalekuetan (Bi.)	SĒLE?	*-l- > -r- ↑ *-n- > -b- ↑	
8.	Eguzkiz eguzkikoustiapena Aizkora jaurti (Bavaria)	Herrixkasarea (Bi.) ↓	<i>curtis (imperi)</i>		
9.	Francoen agintea ahuldu Abeltzaintzaren garapena	Nafarroako erresuma ↓ Fuenfría, Leire, San Migel monasterioak (Na.) ↓ Herrixkak (Gi.)	<i>seles</i> (Sant.) <i>cubile</i> (Na.) ↓		
10.	Aizkora jaurti (Gales)	San Juan de la Peña monasterioa (Aragoi) ↓		<i>Sarobe?</i> EBZ, dial. zatik.hasi ↓	
11.		Eguzkiz eguzkiko abeltzaintza (Ag.) ↓ Iratxe mon. (Na.)	<i>bustale, cubile</i> (Na.)	EBZ, dialektoen zatiketa	Saroi-izenak ↓ Ol(h)a (Ar.) ↓
12.		Nafarroak atzera Gipuzkoan eta Bizkaian Saroi mugarrizatuak? Irantzu mon. (Na.)	<i>cubilare[s]</i> (Gi.)		(<i>G, k)ort(e, a)</i> (Na.) ↓
13.		Saroe “zaharrak” Orreago mon. (Na.) ↓ / Hiribilduak (Gi.)	<i>sel</i> (Gi.) ↓ <i>bustal(iza)</i> (Gi.)		Saro(h)(e) (Na.) ↓
14.		Eguzk.eguzk.abeltz. ↓, Aizkora jaurti (Na.) ↓ Saroi mugarrizatuak (Gi.) ↓	<i>sel</i> (Na.) ↓		
15.		<i>Austerreça</i> (Gi.)		<i>Sarobe, Cortas</i> (Gi.)	

Lot gakizkion orain bokal arteko dardarkariari. Lehenik eta behin, nabarmen dezagun *sare*-k ez duela hasperenketarik izan. Ez da harritzeko, *rh* ez delako arrunta euskaraz (ikus *FHV*, 223). Sorburuak ezin du **sarhe* izan, beraz. Bigarrenik, gauza jakina da, *n* sudurkariak izandako lenizio prozesuaren antzeko batengatik, *l* antzinakoa (*lenis* sailekoa) *r* bihurtu dela bokal artean (*FHV*, 311-312). Maileguetan aldaketa horren etsenpluak ez dira gutxi (*aingeru...*) eta Erdi Aroko aurreneko idazkiei (1025) kasu eginez gero, orduko burututa zegoen, esan nahi baita 11.-12. gizaldietarako *sor(h)o* dugula euskaraz (< lat. *solum*; cfr. bizk. *solo*). Zehazkiro, Lakarra Andrinuak (2011: 219) **-l- > -r-* Aitzin Euskara Modernoa eta Euskara Batu Zaharra bitartean edo hura hautsi baino lehen pairaturiko aldaketen artean sailkatzen du. Oroit dezagun, Lapurdiko *Sara* herri-izenaz dihardularik, Salaberrik (2011: 1030), oraindik frogakizun egon arren, beharbada, albokodun aldaera batetik atera datekeela deritzola (**Sala*). Lapurdiko izenak eta gure aztergaiak jatorri zein bilakaera bera izan ala ez, Salaberrirekin bat eginez, *Sara* / *Sare*-ren sorburua **sala* bide delako hipotesiak funtsik baduelakoan gaude. Balizko **Sala* horren albokaria *lenis* sailekoa litzateke hortaz, ez *fortis*-ekoa, jatorrizko albokoa *fortis*-a denean (cfr. **SaLa > sala* ‘casa, palacio, cortijo’) hasperenketa (*Salha*) egoten delako usu Erdi Aroko testigantzetan (*AV*, 535) eta /l/ lekukotasun berriagoetan, baina inoiz ez /r/. Bokal arteko *-l- > -r-* aldaketaren etsenpluez ari garelarik, hor dugu, adibidez, *sari* (‘precio’), Mitxelenaren (*FHV*, 317-318) iritzirako behinolako **sali* batetik datorrena. Hain justu, *saldu* (‘vendido’) eratorrian dagoen albokaria konposatuaren lehen osagaiaren amaieran (lekune inplisiboan) kontsonantez hasten den atzizki aurrean gorde den antzinako soinua baino ez litzateke, konposiziotik kanpo, alegia, bokal artean (esplosiboa zenean) normalean /r/ bihurtu dena¹⁰⁵. **Sala > sara* hipotesiaren kasuan, ordea, elkarketan (azken bokala galduagatik) ez dago jatorrizko albokariaren arrastorik eta, berebat, *saretu* da aditza, eta ez besterik¹⁰⁶.

Bigarren osagaiaren jatorriari dagoztenetan ere ezer gutxi esan daiteke. Ez diogu hemen egari uko egingo: ezinbestean ukituko dugu, ez gehiegi luzatzekotan, ezin utzizkoa delako. Batetik, badakigu (*FHV*, 329) antzina azentua aurreneko silaban zuela (*óhe*). Bestetik, bokal arteko /h/ askoren jatorria /n/ sudurkarian dagoenez, pentsatzekoa da kontsonante hori egon daitekeela oinarrian *oh*-ren kasuan, baina ez dago hipotesi horren erabateko frogarik. Izan ere, Mitxelenak (1957, 497) Erronkaribarren (Uztarrozen eta Bidankozen) Azkuek bilduriko *sarõ*-ren sudurkaritzea jatorriz *-on* (> *-oi*) duten izenen analogiaz (*arrazoi...*) garatua datekeela ohartarazten du¹⁰⁷. Halere, bada irudipeneko **sarone > saroh*e bilakabidearen alde egiteko datu bat: zubereraz *sari*e dugu eta, Caminoren hitzak erabiliz, *o > u* aldaketa «on» ingurunean gertatzen da (**sarone > *sarune > *saru[h]e?*). Donostiako irakasleak (2011: 128-129) diosku, euskal mintzoetan ondotik kontsonante sudurkaria

¹⁰⁵ Hau ez da *afari > afaldu* edo *euskara > euskal*-ekin gertatzen, adibidez; hauetan zaharra *-r-* da, ez *-l-*.

¹⁰⁶ *Sarri* (‘espeso’, ‘espesura’) ere jatorriz partizipioa da, eginkizun horretan *sartu* (‘entrado’ ‘metido’) berrikuntzak ordezkatu duena (*AV*, 540).

¹⁰⁷ Caminok (2011: 117-118) azpimarratzen duen bezala, guztiz berdin ez bazen ere, Zuberoan antzera gertatzen zen, eta, hitz bukaeran, *-ú* sudurkaria eman dute maileguetako *-(i)on(e)* bukaera zaharrek, eta *-on* berriagoek.

duen *o* bokala hainbat hitzetan *u* bilakatu bada, Zuberoan duela gertakari honen indarrak gehien, bidenabar Jakes Belakoaren testuetako sudurkari ondoko *o* > *u* adibideak aipatuz. Horrela balitz, *sarue*-ren sorburua *sarune izanez gero, Caminoren eta Lakarra Andrinuaren teoria egiaztatuko litzateke puntu honetan bederen, hau da, euskalkien lehenbiziko adarkadura sortaldean agitu zela, eta ez sartaldean.

Gakoa kronologian dago. *Sarone > *sarune > **saru[h]e*? etimoari bide ematekotan, halaberharrez, *one mailegu berri samarra dela onartu beharra dago. Izan ere, Lakarra Andrinuak (2011: 192-196) *-*n*- > -*h*- AEM eta EBZ bitartean edo hura hautsi baino lehen pairatutako aldaketen multzoan sailkatzen du, latinetiko maileguetako hasierako herskariaren ahostuntzea bezala. Zehazkiro, 3. menderako hasia zelaeta –orduko bazen aitzingaskoieran egondako bilakaera aintzat hartuz– 6. gizaldirako amaituta zegoela diosku. Ondorioz, ezinezkoa litzateke balizko *sarone garai hartakoa (edo lehenagokoa) izatea, hala balitz Erdi Aro Goiztiarraren amaieran sudurkariari eustea ezinezkoa litzatekeelako, bestela esan, EBZren haustura gertatu aurrekoa izanez gero, dialektoen hastapenetan (9. -10. gizaldian), orduko, *saroh*e genukeelako. Argi mintzatzeko, *sarune > *sarue* etimoaren alde egitekotan, dialektoak sortzen hasi zirenean, artean, *sarone > *saroh*e aldaketa burutu gabezogoela onetsi beharra dago. Ez gara, ordea, sail horretan aurrerago sartuko, gauza ere ez gara eta; oinarri hutsetan gelditu behar, beraz, beste behin, handik aurrera urratsik egin gabe. Hipotesi horrek zubererako aldakiaren nondik norakoa erabat argitu gabe utziagatik, zuhurrena, honenbestez, euskalkiak sortzen hasi zirenerako *saroh*e forma bazela onartzea da, baita hori datekeela, *sarue* barne, idatziz nahiz ahoz bildu ditugun eta gureganaino iritsi diren ondorengo sorburua.

8. BIBLIOGRAFIA

8.1. Onomastikaren ingurukoa

- BARRENGOIA, F., 1988, *Onomástica de la Tierra de Ayala*, hiru liburuki, Gasteiz, Arabako Foru Aldundia.
- CAMINO, P. & SALABERRI, P., 2007, *Luzaidoko euskararen hiztegia*, Euskaltzaindia, Bilbo, «Mendaur bilduma», 3.
- CARO BAROJA, J., 1981, *Sobre la toponimia del Pirineo aragonés*, Zaragoza, Diputación Provincial-Institución Fernando el Católico.
- GALE, P. & GORROTXATEGI, M. & MUGURUTZA, F., 2014, *Aiarako toponimia nagusia*, Bilbo, Euskaltzaindia.
- MITXELENA, K., 1953, *Apellidos vascos*, Donostia, Biblioteca Vascongada de los Amigos del País. Txertoak 1989an Donostian egindako laugarren argitalpena ere erabili dugu.
- SALABERRI, P., 2004, *Nafarroa Behereko herrien izenak. Lekukotasunak eta etimologia*, Iruñea, Nafarroako Gobernu.
- ZALDUA, L. M., 2011, *Urumeako Zilegimendietako Toponimia*, Urnietako eta Hernaniko Udalak.

8.2. Euskararen eta beste hizkuntza batzuen ingurukoa

- AZKUE, R. M., 1984 [1905], *Diccionario vasco-español-francés*, Bilbo, Euskaltzaindia, Lehenengoz 1905. urtean atera zen.
- CAMINO, I., 2003, «Hego-nafarreraren egituraz», *FLV*, 94, 427-468.

- 2011 (2014), «Ekialdeko euskararen iraganaz», 87-153, in I. Epelde (arg.), *Euskal Dialektologia: lehena eta oraina*, «Julio Urkixo Euskal Filologi Urtekariaren Gehigarriak (ASJU)» 69, Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 87-153.
- COROMINES, J., 1976 [1954], *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, lau liburuki, Madril, Gredos. 1997an J. A. Pascualekin berrargitaratua; Madril, Gredos.
- EUSKALTZAINDIA, 2010, *Euskararen Herri Hizkeren Atlas 11*, Bilbo, Euskaltzaindia.
- GOIKOETXEA, J. I. («Gaztelu»), 1963, *Musika ixilla. Música callada. Fray Luis de Leon eta eta Donibane Gurutzen olerkirik onenak, erderaz eta euskeraz*, Donostia.
- IRIBARREN, J. M.^a, 1984, *Vocabulario navarro*, Iruñea Hezkuntza eta Kultura Departamentua-Príncipe de Viana erakundea, bigarren argitaraldia (lehena 1952koa da).
- IRIGOIEN, A., 1957, «Cartas de Mariano Mendigacha a D. Resurrección María de Azkue escritas en vascuence roncalés y en castellano», *Euskera*, 49, 120-170.
- 1990, *De Re Philologica Linguae Uasconicae III*, Bilbo, Deustuko Unibertsitatea.
- INTZA, D., 1974, *Nafarroako Euskal Esaera Zarrak*, Iruñea.
- IZAGIRRE, C., 1959-1961, «Erronkariko euskal ondakin batzuk», *BAP*, 1959, 279-314; 1961, 391-407.
- JIMENO JURÍO, J. M., 1968, *Documentos medievales artajoneses*, Iruñea, Nafarroako Foru Aldundia-Príncipe de Viana erakundea.
- LAKARRA ANDRINUA, J. A., 2011, «Gogoetak euskal dialektologia diakronikoaz: Euskara Batu Zaharra berreraiki beharraz eta haren banaketaren ikerketaz», in I. Epelde (arg.), *Euskal Dialektologia: lehena eta oraina*, «Julio Urkixo Euskal Filologi Urtekariaren Gehigarriak (ASJU)», 69, Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 155-241.
- LHANDE, P., 1926-1938, *Dictionnaire basque-français*, Paris.
- MITXELENA, K., 1957, «J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*. Iv. *Ri-Z. Índices*, Madrid 1954», *BAP*, 13, 494-500. 2011n berrargitaratua: *Luis Michelena. Obras completas*, J. Lakarra Andrinua & I. Ruiz (arg.), Julio Urkixo Euskal Filologia Mintegia, Bilbo, 8. alea, 555-563.
- 1958, «Reseña de J. Caro Baroja. *Los Vascos. Etnología*», *BAP*, 14, 475-477. 2011ean berrargitaratua: *Luis Michelena. Obras completas*, J. Lakarra Andrinua & I. Ruiz (arg.), Julio Urkixo Euskal Filologia Mintegia, Bilbo, 8. alea, 595-598.
- 1969, «Notas lingüísticas a “Colección diplomática de Irache”», *FLV*, 1, 1969, 1-59. 1987an berrargitaratua: *Palabras y Textos*, Leioa, Euskal Herriko Unibertsitatea, 87-140.
- 1974, «El elemento latino-románico en la lengua vasca», *FLV*, 6, 183-209 2011n berrargitaratua: *Obras completas*, J. Lakarra Andrinua & I. Ruiz (arg.), Julio Urkixo Euskal Filologia Mintegia, Bilbo, 5. zenbakia, 305-336.
- 1978, «Los textos hispánicos prerromanos en lengua indoeuropea», in *Actas del V Congreso Español de Estudios Clásicos*, Madril, 433-448. 2011n berrargitaratua: *Obras completas*, J. Lakarra Andrinua & I. Ruiz (arg.), Julio Urkixo Euskal Filologia Mintegia, Bilbo, 3. alea, 17-35.
- 1985 (1961), *Fonética histórica vasca*, «Julio Urkixo Euskal Filologi Urtekariaren Gehigarriak», 4, Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, hirugarren argitaraldia. 1961ean ikusi zuen argia aurreneko aldiz.
- MITXELENA, K. & SARASOLA, I., 1987-2005, *Orotariko Euskal Hiztegia*, Bilbo, Desclée De Brouwer & Mensajero. *OEH* laburdura erabili dugu artikuluan.
- ONDARRA, F., 1965, «Voces vascas de Bacaicoa», *BAP*, 1965, 387-412.
- ORPUSTAN, J. B., 1997, «Histoire et onomastique médiévales. L'enquête de 1249 sur la guerre de Thibaud I de Navarre en Labourd», *Lapurdum*, 2, 161-235.
- MOLINER, M., 1994, *Diccionario de uso del español*, Madril, Gredos, bi liburuki.
- PEILLEN, Tx., 1982, «Zuberotar Lege Hiztegia Hamaseigarren Mende Hastapenean», *Euskera*, 27, 232-238.
- 2002, «Euskara eta zuzenbide hiztegia Zuberoan», in *Euskalkia Eta Administrazioa*, Bilbo, Mendebalde kultura alkarte, 39-70.
- SALABERRI, P., 1998, «Arabako mugako nafar euskaraz», in I. Camino (arg.), *Nafarroako hizkerak. Nafarroako Euskal Dialektologiako Jardunaldietako Agiriak*, Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea.
- 2011, «Pirinioetako euskal toponimoak: direnak eta diratekeenak», in *Pirinioetako hizkuntzak: oraina eta lehena: Euskaltzaindiaren XVI. Biltzarra*, Bilbo, Euskaltzaindia, 1019-1048.

URQUIJO, J., 1910, «Notes d' Oiherart pour le vocabulaire de Pouvreau (advertencias de Julio Urquijo)», *RIEV*, 4, 220-232.

ZUAZO, K., 2010, *El euskera y sus dialectos*, Irun, Alberdania.

— 2014, *Euskalkiak*, Donostia, Elkar.

8.3. Historiaren ingurukoa (batez ere)

AGIRRE, J. & MORAZA, A. & MUJICA, J. A., 2009, «La evolución de la ocupación de los espacios de montaña en el País Vasco desde la prehistoria hasta la actualidad. El caso de la sierra de Aralar (Gipuzkoa)», in *Poblament, Territori i Historia Rural*, Lleida, 731-759.

ARGUDO, J.-L., 1997, *Servidumbres y mancomunidades de pastos en Aragón: antecedentes forales y estudio del artículo 146 de la Compilación de Derecho Civil de Aragón*, Zaragoza, Universidad de Zaragoza.

AYERBE, M. R., 1986-87, «Sobre el hábitat pastoril y la pasturación de ganado en el valle del Urumea (Guipúzcoa)», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 7-8, 311-320.

AYERBE, M. R., & ZENIKAZELAIA, J., 2006, *Gipuzkoako Batzar Nagusien egoitzak Iraganari eta etorkizunari begira - Sedes de las Juntas Generales de Gipuzkoa Perspectiva histórica y proyección futura*, Donostia, Gipuzkoako Batzar Nagusiak.

ARAGÓN, A., 2013, *La ganadería en Oiartzun hasta comienzos del siglo XX = Abeltzaintza Oiartzunen XX. mendearen hasiera arte*, Oiartzun, Oiartzungo udala.

BARRENA, E., 1982, *Ordenanzas de la Hermandad de Guipúzcoa (1375-1463). Documentos*, «Fuentes documentales medievales del País Vasco», bilduma 1, Donostia, Eusko Ikaskuntza.

— 1989, *La formación histórica de Guipúzcoa. Transformaciones en la organización social de un territorio cantábrico durante la época altomedieval*, Donostia, Deustuko Unibertsitatea, «Cuadernos Universitarios (E.U.T.G-Mundaiz)» bilduma.

CUBERO, J. I., 2010, *Rerum rusticarum libri III*, Sevilla, Junta de Andalucía.

FLÓREZ, E. & RISCO, M., 1789, *España sagrada: teatro geográfico-histórico de la Iglesia de España*, Madril, 37. alea («Antigüedades civiles y eclesiásticas de los astures transmuntanos hasta el siglo X»).

GARCÍA, I., 2002, *Arqueología y poblamiento en Bizkaia, siglos VI-XII: la configuración de la sociedad feudal*, Bilbo, Bizkaiko Foru Aldundia.

— 2011, *Arqueología de la Alta Edad Media en el País Vasco Cantábrico*, in J. A. Quirós (arg.), *Vasconia en la Alta Edad Media. 450-1000. Poderes y comunidades rurales en el norte peninsular (Documentos de Arqueología Medieval)*, Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 145-162.

GOGEASKOETXEA, A. & JUARISTI, J. & MORO, I., 2009, «Del uso común del monte a la propiedad privada: introducción al estudio de los Seles en Bizkaia», *Lurralde: Investigación y espacio*, 32, 15-46.

GOÑI GAZTAMBIDE, J., 1979, *Historia de los obispos de Pamplona*, Iruñea, Ediciones Universidad de Navarra.

GRIMM, J., 1828, *Deutsche Rechts Alterthümer*, Göttingen, Dieterichschen Buchhandlung, lehenbiziko liburukia.

IBARRA, J., 1936, *Historia de Roncesvalles*, Iruñea, La Acción Social.

LACARRA DE MIGUEL, J. M. & UTRILLA, J. J., 1984, «Fueros sueltos en los manuscritos del Fuero General de Navarra», *Príncipe de Viana*, 173, 595-613.

LARREA, J. J., 2011, «Territorio y sociedad en la Vasconia de los siglos VIII a X», in J. A. Quirós (arg.), *Vasconia en la Alta Edad Media. 450-1000. Poderes y comunidades rurales en el norte peninsular (Documentos de Arqueología Medieval)*, Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 19-28.

LEGAZ, A., 2005, *Systèmes pastoraux et société en Basse-Navarra du XIIIe au XVIIIe siècle: construction et transitions*, Toulouse, Université de Toulouse.

MIRANDA, F., 1993, *Roncesvalles. Trayectoria patrimonial*, Iruñea, Nafarroako Gobernua.

MORAZA, A., 2010, *Enirio-Aralarko Mankomunitatearen 600. urteurrena (1409-2009)*, Ordizia, Enirio-Aralar Mankomunitatea.

MORAZA, A. & MUJICA, J., 2005, «Establecimientos de habitación al aire libre. Los fondos de cabaña de morfología tumular: características, proceso de formación y cronología», *Veleia*, 22, 77-110.

- ORELLA, J. L., 1996, *Historia de Euskal Herria (I). Los vascos ayer*, Tafalla, Txalaparta.
- QUIRÓS, J. A. (arg.), 2011, *Vasconia en la Alta Edad Media. 450-1000. Poderes y comunidades rurales en el norte peninsular (Documentos de Arqueología Medieval)*, Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea.
- 2011, «Los paisajes altomedievales en el País Vasco, 500-900. De la desarticulación territorial a la emergencia de los condados», in J. A. Quirós (arg.), *Vasconia en la Alta Edad Media. 450-1000. Poderes y comunidades rurales en el norte peninsular (Documentos de Arqueología Medieval)*, Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 29-54.
- SARALOLA ETXEGOIEN, N., 2011, «Investigaciones arqueológicas de época medieval en Gipuzkoa: pasado, presente y futuro», in J. A. Quirós (arg.), *Vasconia en la Alta Edad Media. 450-1000. Poderes y comunidades rurales en el norte peninsular (Documentos de Arqueología Medieval)*, Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 133-144.
- ZALDUA, L. M., 2006, *Saroiak eta kortak*, Urnieta, autoreak argitaratua.
- 2015, «Basque Saroiak», in Cl. L. N. Ruggles (ed.), *Handbook of Archaeoastronomy and Ethnoastronomy*, Springer, New York, bigarren liburukia, 1187-1196. or.

9. ITURRIAK

9.1. Onomastika arlokoak

- ARIN, J., 1928, «Toponimia del pueblo de Ataun», *AEFOLK*, 8, 55-151.
- ELOSEGI, J., 1972, «Aralar-mendi ta Aralar inguruko leku-izenak», *AEFOLK*, 24, 103-215.
- ELOSEGI ALDASORO, J. I. & GOIKOETXEA GAZPIO, I., 2006, *Tolosako leku izenak*, Tolosa, Tolosako Udala.
- ERRONDO, M., 1988, «Artikutz. Toponimia actual y antecedentes históricos», *FLV*, 51, 119-141.
- FURUNDARENA, J. J., 2002, *Hondarribiko Toponimia*, Euskaltzaindia, Bilbo, «Onomasticon Vasconiae» bilduma 23.
- GIPUZKOAKO FORU ALDUNDIA, 1857, *Nomenclator de la provincia de Guipúzcoa*, Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia. *GI* laburdura.
- INIGO, A., 1996, *Toponimástica histórica del valle de Santesteban de Lerín*, Lizarra, Nafarroako Gobernua.
- JIMENO JURÍO, J. M.^a, 1986, *Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Cizur*, Iruñea, Euskaltzaindia, «Onomasticon Vasconiae» bilduma 1 2011n berrargitaratua; Iruñea, Pamiela, «Obras completas de José María Jimeno Jurío» bilduma 42.
- 1989, *Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Olza*, Iruñea, Euskaltzaindia, «Onomasticon Vasconiae» bilduma 3, 2011n berrargitaratua; Iruñea, Pamiela, «Obras completas de José María Jimeno Jurío» bilduma 41.
- 1990, *Toponimia de la Cuenca de Pamplona. Cendea de Iza*, Iruñea, Euskaltzaindia, «Onomasticon Vasconiae» bilduma 6, 2015ean berrargitaratua; Iruñea, Pamiela, «Obras completas de José María Jimeno Jurío» bilduma 45.
- 2006 [1987], *Toponimia navarra IX. Tafalla*, Iruñea, Pamiela, «Obras completas de José María Jimeno Jurío» bilduma 48.
- JIMENO JURÍO, J. M.^a, (zuzendarí), 1992, *Nafarroako Toponimia eta Mapagintza / Toponimia y Cartografía de Navarra*, Berrogeita hemeretzi liburuki, Iruñea, Nafarroako Gobernua. 1992az geroztik. *NTEM* laburdura.
- JIMENO JURÍO, J. M.^a & SALABERRI, P., 1998, *Artaxoa. Euskal Toponimia*, Tafalla, Altaffaylla Kultur Taldea & Nafarroako Gobernua & Sociedad de Corralizas y Electra de Artajona.
- LÓPEZ DE GEREÑU, G., 1989, *Toponimia alavesa seguido de mortuorios y pueblos alaveses*, Bilbo, Euskaltzaindia, «Onomasticon Vasconiae» bilduma 5.
- LOPEZ-MUGARTZA, J. C., 2007, «Erronkari era Ansoko toponimiaz zenbait ohar», *FLV*, 105, 219-270.
- 2008, *Erronkari eta Ansoko toponimiaz*, Iruñea, Nafarroako Gobernua-Euskaltzaindia, «Mendaur» bilduma 5.
- MARTÍNEZ DE MADINA, E., 2013, *Toponimia de Vitoria-Gasteizko toponimia IV*, Bilbo, Euskaltzaindia, «Onomasticon Vasconiae» bilduma 30.

- MARTÍNEZ DE MADINA, E. & KNÖRR, E., 2009, *Toponimia de Vitoria-Gasteizko toponimia II*, Bilbo, Euskaltzaindia, «Onomasticon Vasconiae» bilduma 27-28.
- 2011, *Toponimia de Vitoria-Gasteizko toponimia I*, Bilbo, Euskaltzaindia, «Onomasticon Vasconiae» bilduma 29.
- SALABERRI, P., 1994, *Eslaba Aldeko Euskararen Azterketa Toponimiaren Bidez*, Bilbo, Euskaltzaindia, «Onomasticon Vasconiae» bilduma 11.
- 2008, «Satznamen direlako inguruan. Erlatibozko perpausetan jatorri duten toponimoak aztergai», in X. Artiagaioitia & J. A. Lakarra Andrinua (arg.), *Gramática jaietan. Patxi Goenagaren omenez*, «Julio Urkixo Euskal Filologia Mintegiaren Urtekaria (ASJU)», 40, I-II, Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatearen argitalpen zerbitzua, 725-742.
- SAN MARTIN, J., 1971, «Toponimia de Aspárrena (Álava)», *Boletín de la Institución Sancho el Sabio*, 15, 231-254.
- SATRUSTEGI, J. M., 1969-1970, «Toponimia de Valcarlos», *AEFOLK*, 23, 129-158.
- USABIAGA, A., 1993, *Andoaingo Toponimia*, Bilbo, Euskaltzaindia, «Onomasticon Vasconiae» bilduma 10.
- ZALDUA, L. M., 2012, «Juan Arin Dorronsororen. Enirio-Aralarko krokisa (1940)», *FLV*, 115, 307-322.
- 2014, «Juan Arin Dorronsororen «Material Toponímico» argitaragabearen 25. paper-zorroa», *FLV*, 117, 169-185.

9.2. Historiaren ingurukoa (batez ere)

- AYERBE, M.ª R., 2006, *Documentación medieval del Archivo Municipal de Segura. Tomo III (1450-1521)*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, «Fuentes documentales medievales del País Vasco» bilduma 127, *FDMPV* 127 laburdura.
- AYERBE, M.ª R. & ELORZA, J., 2008, *Archivo Municipal de Zestoa (1338-1520)*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, «Fuentes documentales medievales del País Vasco» bilduma 136, *FDMPV* 136 lab.
- AYERBE, M.ª R., & ETXEZAGARRA, J., 1999, *Archivo Municipal de Elgoibar (1346-1520)*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, «Fuentes documentales medievales del País Vasco» bilduma 94, *FDMPV* 94 lab.
- AYERBE, M.ª R. & IRIJOA, I. & SAN MIGUEL, A., 2012, *Documentación medieval del Archivo Municipal de Oiartzun. II. Pleito de los ferrones (1328-1514)*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, «Fuentes documentales medievales del País Vasco» bilduma 145, *FDMPV* 145 lab.
- AYERBE, M.ª R., & SAN MIGUEL, A., 2013, *Archivo Municipal de Ataun (1268-1519)*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, «Fuentes documentales medievales del País Vasco» bilduma 145, *FDMPV* 146 lab.
- ANDRÉS-GALLEGO, J., 1998, *Burguete-Auritz: nueve siglos de historia*, Auritz, Auritzko udala.
- BARANDIARÁN, J. M., 1962, «Bosquejo etnográfico de Sara, III (continuación)», *AEFOLK*, 19, 47-124.
- ARAZURI, J. J., 1980, *Pamplona. Calles y barrios*, Iruñea, Arazuri.
- CIERBIDE, R., 1994, *Le Censier gothique de Soule*, Izpegi, Baigorri.
- DÍEZ DE SALAZAR, L. M., 1993, *Colección diplomática del Concejo de Segura (Guipúzcoa) (1290-1500). Tomo II (1401-1450)*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, «Fuentes documentales medievales del País Vasco» bilduma 47, *FDMPV* 47 lab.
- GOIENETXE, J., 1985, *For et Coutumes de Basse Navarre*, Baiona, Elkar.
- GOICOLEA, J. & F. J., 1998, *Archivo Municipal de Salvatierra-Agurain. Tomo II. (1401-1450)*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, «Fuentes documentales medievales del País Vasco» bilduma 83, *FDMPV* 83 lab.
- GOÑI GAZTAMBIDE, J., 1997, *Colección diplomática de la catedral de Pamplona*, Iruñea, Nafarroako Gobernuaren Hezkuntza eta Kultura Saila.
- HERRERO, V. J. & BARRENA, E., 2005, *Archivo Municipal de Deba. I. (1181-1520)*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, «Fuentes documentales medievales del País Vasco» bilduma 123, *FDMPV* 123 lab.
- ISASTI, L. M., 1972 [1625], *Compendio historial de la muy noble y muy leal provincia de Guipúzcoa*, Bilbo, La Gran Enciclopedia Vasca, bosgarren liburukia. Hau 1625. urte aldera idatzia da.

- LACARRA DE MIGUEL, J. M., 1927, «Privilegio de Sancho el de Peñalén, confirmando al santuario de San Miguel de Excelsis en la posesión de todos sus bienes. Lleva la confirmación de Sancho Ramírez. Año 1074», *Boletín de la Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de Navarra*, 1927, 558-563.
- 1957, *Vasconia medieval. Historia y filología*, Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia.
- 1965, *Colección diplomática de Irache*, Zaragoza, Instituto de Estudios Pirenaicos, lehenbiziko liburukia (958-1222).
- MARTÍN DUQUE, Á. J., 1983, *Documentación medieval de Leire (siglos IX a XII)*, Iruñea, Príncipe de Viana erakundea.
- MARTÍNEZ DíEZ, G. & GONZÁLEZ DíEZ, E. & MARTÍNEZ LLORENTE, F., *Colección de documentos medievales de las villas guipuzcoanas (1200-1369)*, Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia.
- MUTILOA, J. M., 1976, *Roncesvalles en Guipúzcoa I*, Donostia, Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa lehenbiziko liburukia.
- OSTOLAZA, M.ª I., 1978, *Colección diplomática de Santa María de Roncesvalles (1127-1300)*, Iruñea, Príncipe de Viana erakundea & Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- POZUELO, F., 2010, *Archivo Municipal de Salvatierra-Agurain. Tomo IV (1501-1521). Apéndice 1259-1469*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, «Fuentes documentales medievales del País Vasco» bilduma 141, *FDMPV* 141 lab.
- 2004, *Documentación Municipal de la Cuadrilla de Salvatierra: municipio de San Millán-Donemiliaga (1214-1520)*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, «Fuentes documentales medievales del País Vasco» bilduma 122, *FDMPV* 122.
- UBIETO, A., 1962, *Cartulario de San Juan de la Peña (I)*, Valentzia, Anúbar, bi liburuki. Bigarrenak 1963an ikusi zuen argia.
- URANGA, J. J., 1954, «Fuegos de la Merindad de la Montañas en 1350», *Príncipe de Viana*, 15, 251-294.
- YANGUAS, J., 2000 [1840], *Diccionario de antigüedades del reino de Navarra*, hiru liburuki, Iruñea, Nafarroako Gobernua, hirugarren argitalpena José Imaz Gaderaren moldiztegiak 1840. urtean Iruñean karrikaratu zuen estreinakoz.
- ZUMALDE, 1994, I., *Colección documental del Archivo Municipal de Oñati (1149-1492)*, Donostia, Eusko Ikaskuntza, «Fuentes documentales medievales del País Vasco» bilduma 50, *FDMPV* 50 lab.

9.3. Kartografia

- GOIKOETXEA IRIBERRI, I. & LEIBAR, L. C., 1989, *Oiartzun. E. 1:10.000*, Donostia, Caja de Ahorros Municipal de San Sebastián.
- INSTITUT GÉOGRAPHIQUE NATIONAL, 1982, *Cartographie Institut Géographique National. Pays basque oest-Labourd*, Paris. E.: 1:50.000. *IGNF*, 1 lab.
- 1992, *Cartographie Institut Géographique National. Pays basque basque est, Barétous*, Paris. E.: 1:50.000. *IGNF*, 2 lab.
- 2014, *Cartographie Institut Géographique National*, 64130. <www.geoportail.fr>. URLan eskuragarri (geoportail.gouv.fr/accueil). *IGNF*, 3 lab.
- OBIE, 1988, *Oiartzun Bailarako Mapa E. 1:20:000. Oiartzun udal mugapearen ondare eta toponimiazko kartografia*, Donostia, Oiartzungo Udala.

9.4. Artxiboak

- BAZTANGO HARANEKO ARTXIBOA
- 1748. urtea, *Executorial Insertas*. Iruñea, Herederos de Martinez. *BAA*, 1 lab.
- CONSEIL GÉNÉRAL DES PYRÉNÉES-ATLANTIQUES
- 1811. urtea, *Cadastré napoléonien. Plan cadastral parcellaire de la commune de Barcus* (24. orria eta Tableau d'assemblage). <<http://earchives.le64.fr/cadastré-search-form.html>> URLan ikus daiteke. *CGPA*, 1 lab.
- FRANTZIAKO LIBURUTEGI NAZIONALA
- 19. gizaldia, *Commentaire de Béla sur la coutume de Soule, pays des Basques, seneschaussée de Guyègne, ressort du Parlement de Bordeaux*. Zeinadura: «Nouvelles Acquisitions», 10161 zenb., 324-325. 1660. urte aldera J. Belakoak idatzirikoaren kopia. *FLN*, 1 lab.
- NAFARROAKO ARTXIBO OROKORRA
- 1569. urtea, Ultzama. Zeinadura: 160322 zenb. *NAO*, 1 lab.

- 1617. urtea, Orreaga. *Relación de la costumbre y gobierno de los bustos del Hospital de Roncesvalles*. Zeinadura: Elizjendea, Orreaga 39, 90; 93 zenb. *NAO*, 2 lab.
  - 1662. urtea, Intza. Zeinadura: 287987. *NAO*, 3 lab.
  - 1774. urtea, Aldude. *Extracto de los Instrumentos y Rolde de los seles que a la Santa Iglesia de Roncesvalles y su Hospital pertenecen en el término general de Alduide, acreditado con los instrumentos que acompañan, y comprobados con declaraciones de prácticos del País*. Zeinadura: Orreaga, Alduderi buruzko3. sorta, 100 zenb. *NAO*, 4 lab.
  - 1780. urtea, Goizueta. *Traslado del amojonamiento de los seles sitios en el término general de Anizlarrea, pribatibo de la Real Casa de Roncesvalles, hecho precedente nombramiento de Maestro de Obras y personas y personas versadas en sus montes y noticia de la villa de Goizueta*. Zeinadura: Errege epaitegiak, epaiak, 156970 zenb. *NAO*, 5 lab.
  - 1856. urtea, Intza. Zeinadura: notarioen protokoloak, Altsasuko notaritza, J. M. Goikoetxea, 120 paper-sorta., 6 zenb. (Rafael Carasatorrerren *Textos históricos navarros* web gunetik hartua) *NAO*, 6 lab.
  - 1879. urtea, Bakaiku. Zeinadura. notarioen protokoloak, Altsasuko notaritza, M. Jorge, 142 paper-sorta., 63 zenb., 318-319 orr. (*idem*). *NAO*, 7 lab.
- MADRILGO LIBURUTEGI NAZIONALA
- 14. gizaldia (<1330). Zeinadura: 707 eskuizkribua (*manuscrito*), 115. *MLN*, 1 lab.
- ORDIZIAKO UDAL ARTXIBOA (OUA)
- 1410. urtea. Zeinadura: *Unión de Aralar y Enirio*, 1 lib., 3 esp. *OUA*, 1 lab.
- SEGURAKO UDAL ARTXIBOA
- 1855. urtea. Zeinadura: C sekzioa, 5 negoziatua, 2 liburua, 31 espedientea. *SUA*, 1 lab.
- ZEGAMAKO UDAL ARTXIBOA
- 1759. urtea. Zeinadura: 226 liburua, 2 espedientea. *ZUA*, 1 lab.
  - 1938. urtea. Zeinadura: 171 liburua, 1 espedientea. *ZUA*, 2 lab.

9.5. Bestelakoak

ARABAKO TOPONIMIA DATU- BASEA (Elena Martínez de Madinarena)

- 1753. urtea, Aldako artxiboa. Zeinadura: Pedro Larrañaga eskribaua, 1753 ordenantzak, 13. *ATDB*, 1 lab.
- 1753. urtea, Aldako artxiboa. Zeinadura: Pedro Larrañaga eskribaua, 1753 ordenantzak, 16. *ATDB*, 2 lab.
- 1785. urtea, Arabako Protokolo Historikoen artxiboa. Zeinadura: Antonio Lopez de Mezkoa eskribaua, 1831 protokoloa, 169. *ATDB*, 3 lab.
- 1789. urtea, Aldako artxiboa. Zeinadura: Pedro Larrañaga eskribaua, 1785 ordenantzak, 25. *ATDB*, 4 lab.

10. ERANSKINA

10.1. Hirugarren atalari dagozkion datuak

Saroe (3.1. §). Nafarroako ipar-sartalde; Ituren: *Saroea* (1549), *Saroe* (1606); Iñigo, 1996: 316.

Gipuzkoako hegoaldea eta sortaldea; Araba eta Gipuzkoako Partzuergo Nagusia: *Ayzpilaga saroe* (1510, *sel*, FDMPV141: 281); Aralar: *Olaçabal saroea*, *Gomez saroea*, *Fagabe Behicegisaroea* eta *Fagave-beterdi-saroea* (1410; OUA1); Hernani: *Epelaco Saroeacayçavera*, *Saroeacayz* (1467, HUA5; Zaldia, 2011: 879, 1159); Ataun: *Saroehecayça* (1507; FDMPV146: 230), *Saroeçaiz* (1782, 1784; Arin, 1928: 121), *Arteunsaroea* (FDMPV146: 230), *Ataunsaroe* (1552; Arin, 1928: 113); Zegama: *Saroecho* (1759, *vivero*, ZUA1); Amezketa: *Saroechéa* (1857, *Casa de labor*, GI: 81); Oiartzun: *Sarobe*, *Sarobe-berri* (1857, *Casa de labor*, GI: 59); Zestoa: *Saróe-berri*, *Saroezabal* (1857, *Casa de labor*, GI: 20).

Saure (3.2.2. §). Nafarroa, Zaraitzu; Gortza (Igari): *Balbasaurea* (1898; NTEM-XXX: 134), *Malvasaurea* (1916; *ibidem*); Otsagabia: *Beorren-Saurea* (1928; NTEM-XXX: 196), *Barrensaure* (*ibidem*) *Labarisaurea* (NTEM-XXX: 204); Sartze: *Malvasaurea* (1916; NTEM-XXX: 134).

Saroi (3.3. §). Arabako sortalde; Harana: *Saroichipi* / *Zaroichipi* (1753, Alda-Done Bikendi Harana muga; ATDB1 eta ATDB2); *cf.*: Lopez de Gereñu, 1989: 515); Asparrena: *Ascasarey* (*Ascaroy*) (San Martin, 1971: 239).

Gipuzkoako hegoaldea zein ipar-sortalde; Ataun: *Lazcausaroy*, *Saroixar* (*Saroexchar*, 1733; Arin, 1928: 88), Zegama: *Arquisaroy*, *Saroy Sacon* (1938, ZUA2); Segura: *Saroialde de Uzacaza* (1855, SUA2); Idiazabal: *Saroizarra* (Zaldua, 2006: 73-77); Araba eta Gipuzkoako Partzuergo Nagusia: *Perusaroi*, *Erdikosaroi*, *Saroizarra* (Zaldua, 2006: 73-77); Hondarribia: *Saroico iracea* (1554; Furundarena, 2002: 175); Irun: *Saroya*, *Sarói-berri* (1857, GI: 51).

Nafarroa Garaia; Artaxoa: *Garcia saroya* (1589; Jimeno Jurío & Salaberri, 1998: 115, 208); Ziordia: *El Saroi* (NTEM-IX: 102); Olatzagutia [sagarminsarói] (NTEM-IX: 80); Bakaiku: *Zaingosaroy* (2), *Sagarminsaroy* (1879, NAO7); Urbasa: *Manusaroiá* (NTEM-XVIII: 131); Ameskoabarren [angusaróya] (NTEM-XXII: 96); Araratxte: *Mengosaroya* (NTEM-XXII: 155; *cf.*: *Mengosaloya*); Bera: *Alkozpeko saroiá* (NTEM-IL: 70); Etxalar: *Saroyeta* (1759; NTEM-IL: 162), *Saroiherri* (1878, NTEM-IL: 162); Lesaka: *Saroiwiribil* (1801, NTEM-IL: 305); *Saroy berrico eguia* (1744; NTEM-IL: 305); Elizondo: *Saroiiko bizkarra* (NTEM-LII-1: 221); Urdazubi: *Beosaroiá*, *Elquisaroi* (1584, *seles*, BAA1); Kintoa: *Azpilcueta garaycosaroyaren berecolarrea* (1752; NTEM-LII-3: 38), *Erdizasaroiá* (1313-1501, *seles*, Aldude [Kintoa]; NAO4.); Mezkiritz: *Saroyeta* (1828; NTEM-XXXV: 132; *cf.*: *Sagoyeta* [1892], *Saboyeta* [1914]); Lintzoain: *Saroiáundi* (NTEM-XXXV: 118, 144); Auritz: *Iransaroiá* (1670, *prado*; Andrés-Gallego, 1998: 98), *Hizarsaroiá* (1696; Andrés-Gallego, 1998: 99); Aurizberri: *Saroiherri* ([3], NTEM-XXXV: 78); Iragi: *Bagonako saroya* (NTEM-XXXVI: 115); Izaba: *Isaroya* (1828, *vedado de*, «... esta pieza ha sido majadal concejil en lo antiguo, hasta el año mil ochocientos y nueve en...»); Lopez-Mugartza, 2008: 218, 649, 663) / *Isaroiá* (1992; *op. cit.*, 1286; *cf.*: NTEM-XIV: 115); Urzainki: *Isaroyeta* (1553, *pieza*, «... una pieza de pan llegar situada en el termino llamado...», Lopez-Mugertza, 2007-II: 29) / *Esaroyeta* (1802; *op. cit.*, 742, 746) / *Esaroyeta* (NTEM-XIV: 172).

Sagoi (3.3.1. §). Nafarroa; Mezkiritz: *Beitico sagoia* (1892; Salaberri, 1998: 72; 'belartso-roa, belagaia'), *Sagoyeta* (1892; NTEM-XXXV: 132); Zilbeti: *Sagoyandi* (NTEM-XXXV: 159); Orondritz: *Sagoyalde* (1914; NTEM-XXXV: 138); Lintzoain: *Beitikosagoya* (NTEM: XXXV: 133), *Zubiko sagoya* (NTEM-XXXV: 145; *cf.*: *Zubiko saroiá*, *ibidem*); Kintoa: *Irisagoi* (NTEM-XXXV: 242).

(**Saboi**). Nafarroako ipar-sartalde eta ipar-sortalde; Urbasa: *Manosabia* (NTEM-XVIII: 131; *Manusaroiá* eta *Manosábe* dira beste aldakiak), *Saboiabarren* (NTEM-XVIII-139); Luzaide: *Perico-saboya* (1757; Satrustegi, 1969-1970: 138); Esnotz: *Saboiarreta* (1914; NTEM-XXXV: 103; *cf.*: *Sabuzarreta* [1892], *Sagoizarreta* [1914], *Saguzarreta* [1914] eta *Sausarreta*); Mezkiritz: *Saboyeta* (1914; NTEM-XXXV: 132); Zilbeti: *Saboyandi* (1892; NTEM-XXXV: 159).

Saloi (3.3.2. §). Nafarroa; Araratxte: *Mengosalóya* (NTEM-XXII: 155; *cf.*: *Mengosaroya*); Ameskoako limitazioak: *Cruz de Arisaloia*, *Raso de Isaloia* (NTEM-XXII: 218; *cf.*: *Cruz de Arisaroiá*).

Saro (3.3.3. §). Arabako sortalde; Alda-Done Bikendi Harana (Harana): *Saronausia* (1667, Lopez de Gereñu, 1989: 441; 1707, *alto*; 1789, *sitio*; ATDB4); Legutio: *Contrasaroya* (Urrunaga; Lopez de Gereñu, 1989: 158), *Saroya* (*op. cit.*, 441. or.); Txintxetru (Donemiliaga): *Saroguelu* (1765, *labrantío*; *op. cit.*, 441).

Gipuzkoa; Aralar: *Desaro* (Elosegi, 1972: 173); Partzuergo Txikia: *Elurzurissaroya* (Zaldua, 2006: 73-77).

Nafarroa Garaiko sartalde; Dorrao-Unanua: *Aunzsaro* (1709; NTEM-VIII: 34 > *Etxarriko Aunzsare*); Ameskoabarrena: *Gorrilla saroya* (1665; Salaberri, 1998: 72), *Unciduyco Saroguena* (1665; Salaberri, 1998: 72), *Sarogorri* (1782; NTEM-XXII: 115); Lokiz: *Saroiulun* (NTEM-XXIII: 197; *cf.*: *Sailun*); Errendazu-Eraul: *Saroya* (1645; NTEM-XXVI, 130).

Nafarroa Garaiko sortalde; Kintoa: *Negu-saroco-otorra* (1787; NTEM-LII-3: 41), *Zinzurzu-saroya*, *Sarogoien* / *Sorogoien*, *Esnarasaro-verecoa* (1313-1501, *seles*; Aldude, NAO4); Auritz-Orreaga: *Andresaro* (18. gizaldia); Auritz: *Iransaroya* (1699, *prado*; Andrés-Gallego, 1998: 98); Aurizberri: *Sarochia* (1735, NTEM-XXXV: 78); Luzaide: *Elusaro*, *Epersaro*, *Pericosaro* (Satrustegi, 1969-1970: 144); Otsagabia: *Barranco de Contrasaroya* (1928; NTEM-XXX: 305); Uztarroze: *Casa de Saro* (1828, NTEM-XIV: 251); Burgi: *Ayragasaroa* (1677, *termino*; Lopez-Mugartza, 2007-II: 455).

Nafarroa Beherea; Arnegi: *Elhursaro* (1992, IGNF2); Eiheralarre: *Behisaro* (1992, IGNF2), *Minassaro* (1992, IGNF2); Ortaize: *Behorsaro* (1982, IGNF1); Lekunberri: *Apatessaro*, *Errekacharo*, *Saroberry* (IGNF2); Ezterenzubi: *Elhursaro*, *Sarochabarrea* (1992, IGNF2).

Zuberoa: *Saroudeuco oyhanna* (1832, Larraine; Lopez-Mugartza, 2007-II: 952), *Sarosteguy* (1832, Larraine; *op. cit.*, 2007-II: 955).

Saru (3.3.3.3. §). Araba; Etxabarri Urtupiña (Barrundia): *Sarua* (1712, *labrantio*; Lopez de Gereñu, 1989: 444); Ogeta (Trebiñu): *Sarubuchi* (1712, *labrantio*; *ibidem*).

Sare (3.3.3.4. §). Arabako hego-sortalde; Done Bikendi Harana: *Sarenausi* (1789; Lopez de Gereñu, 1989: 440).

Nafarroako ipar-sartalde; Lizarraga: *Cristansare*, *Cristensare* (1882, 1898, NTEM-VIII: 55; *cf.*: Salaberri, 1998: 72); Dorrao-Unanua: *Etxarriko Aunzsare* (NTEM-VIII, 34; *cf.*: Salaberri, 1998: 72); Etxarri Aranatz: *Biondasare*, (NTEM-XII: 40; *cf.*: Salaberri (1998: 72); Arruazu: *Aunzsare* (NTEM-XII, 109; *cf.*: Salaberri, 1994: 490), *Aubiako sarea* (NTEM-XII: 109); Aralar: *Tristansare* (1857; NTEM-XXXV: 215), *Otsosare* (NTEM-XII: 206); Andimendi: *Peñablancako sare* (NTEM-XVIII: 41); Urbasa: *Lakuntzako sareeta* (NTEM-XVIII, 127), *Arbizuko sareta* (NTEM-XVIII: 109), *Dionsare* (NTEM-XVIII: 119); Zubieta: *Sareko borda* (NTEM-LVII: 219); Ilurdotz: *Sarea* (NTEM-XXXVI: 107); Burgi: *Sarea* (1916; NTEM-XIV: 236).

(**Sari**, *-ie*, *-ia*). Nafarroako ipar-sartalde; Etxarri Aranatz: *Epelgosarie* (1882; NTEM-XII: 42; *Epelekosarie*), *Irungo sarie* (NTEM-XII: 47); Arbizu: *Irungo saria* (NTEM-XII: 75-76).

(**Sai**). Nafarroako ipar-sartalde; Urbasa: *Akilaxensaizarra* (NTEM-XVIII: 106), *Altsukosaizarra* (NTEM-XVIII: 108), *Beisai* (NTEM-XVIII: 115), *Etxarriko saiak* (NTEM-XVIII: 120), *Saibarrengo idoia* (NTEM-XVIII-139); Lokiz: *Sailun* (< *Saroilun* NTEM-XXIII: 197).

Sari (3.3.4. §). Arabako erdialdea-sartalde; Birgaragoien (Arraia-Maeztu): *Sariaspe* (1796, *monte*; Lopez de Gereñu, 1989: 440); Betolatza (Arratzua-Ubarrundia): *Sarisasieta* (1722, *labrantio*; *op. cit.*, 1989: 440); Arkaia (Gasteiz): *Sarizuri* (1810, *término*; *op. cit.*, 1989: 440).

Sai (3.3.5. §). Gipuzkoa; Zaldibia: *Olako sai* (Mari Karmen Etxaberen komunikazio pertsonala).

Lapurdi; Sara: *Sayberri* (Barandiarán, 1962: 123; 1982, IGNF1).

Nafarroa; Bakaiku: *Otsay*, *Zaingosay* (2) (1879, Bakaiku, NAO7); Erronkaribar (Garde): *Sayora* (1850, *campo*, Lopez-Mugartza, 2008: 390, 582, 631).

Anso ibarra: *Sayola* (1695, *sierra*, *op. cit.*, 488, 876).

Sareo (3.4. §). Nafarroa; Undio: *Sareoa* (1590, *endreçera*; Jimeno Jurío, 1986: 449); Tebas-Muru Artederreta: *Sareo* (1898, NTEM-XXXVIII: 176); Uxue: *Sareçarreta* (1596; Salaberri, 1994: 701-702); Ezporogi: *Sareogunea* (1591; *op. cit.*, 1994: 337); Garralda: *Sareo carra* (1614; NTEM-XXXIV: 259).

Sario (3.4.1. §). Nafarroa; Andimendi: (*Irunsarrio*, NTEM-XVIII, 38); Goñierri: *Aunsario*, *Unsario* (NTEM-XVIII, 67); Etxauri: *El Sario* (NTEM-LVIII: 83); Ariz: *Sario* (Jimeno Jurío, 1990: 405); Atondo: *Sario* (*ibidem*); Eritze: *Sario* (*ibidem*); Lete: *Sario* (*ibidem*); Otxobi: *Sario* (*ibidem*); Sarasa: *Sario* (*ibidem*); Otxobi: *Sariochuiquito*, *Sariogrande* (Jimeno Jurío, 1990: 405); Atondo: *Sariozar* (Jimeno Jurío, 1990: 405); Itza: *Sario* (NTEM-XIII: 157, 178); Undio: *Sarioa* (1837; *op. cit.*, 449), *Sario* (1880; *op. cit.*, 449), *Sarioa* (1972; *op. cit.*, 449); Galar: *El Sario* (1927, NTEM-LI: 103); Iruñea: *El Sario* (1890; NTEM-I: 48); Oriain (Ezkabarte): *El sario* (NTEM-LIX: 74; herrigunearen ondo-ondoan dago.); Beriain: *El Sario*, (1927, NTEM-LI: 33); Zirauki: (1786, *Sariozar*, NTEM-XXVIII: 57); Añorbe: *El Sario*, *Camino del Sario* (NTEM-LIII: 62); Oloritz: *El Sario* (NTEM-XXXIX-149-150); Leotz: *El Sario* (NTEM-XXXIX: 109); Elortzibar: *El Inzensario* (NTEM-XXXVIII: 64); Elo: *Gargasario* (NTEM-XXXVIII: 142); Ibargoiti: *El Sario* (NTEM-XXXVIII: 129); Itzagaondoa: *El Sario* (NTEM-XXXIII: 58); Longida: *El Sario* (NTEM-XXXIII: 159); Orotz-Betelu: (*Sariomear*, NTEM-XXXII: 173); Legarda: *Sario* (NTEM-LIII: 150-151); Artzibar: *Andresario* (NTEM-XXXII-126), Urraulbeiti: *Sario* (NTEM-XXXI: 250); Urraulgoiti: *Belasario* (NTEM-XXXI: 98); Lizoainibar-Arriagoiti: *El Sario* (NTEM-XXXVII: 150); Eguesibar: *El Sario* (NTEM-XXXVII: 81; OEHn, Elkanoko Lizarragaren (209) esaldi hau irakur daiteke: *San Medardori erman ziote isariotik idi bat.*); Esteribar: *Sario* (NTEM;

XXXVI: 61); Bizkarreta-Gerendiain (Erroibar): *Sarioandi*, *Sariope*, (NTEM-XXXV: 87); Aribere: *Sariolanda* (1786; NTEM-XXXIV, 255); Garralda: *Arechecosarioburua* (1873; NTEM-XXXIV, 260), *Sarioa*, (1916, NTEM-XXXIV); Hiriberi: *Inzensariogaina* (NTEM-XIV, 184); Abaurregaina: *Arosteiko sarioburua* (NTEM-XXXIV: 34); Orbaizeta; *Aretzesario bura* (NTEM-XXXIV: 73); Otsagabia; *Kontrasario* (NTEM-XXX: 305); Galoze: *Usuario* (1891; NTEM-XXX: 298); Burgi: *Basariondoa* (NTEM-XIV: 33); Erromantzatua: *El Sario* (NTEM-XXIX: 130-XXXI: 50); Irunberri: *El Sario* (NTEM-XXXI: 50); Eslaba: *Sarioederra* (1601; Salaberri, 1994: 282-283); Uxue: *Sario Jarreta* (1606; Salaberri, 1994: 701-702), *Sario çarra* (1616; Salaberri, 1994: 701-702).

Nafarroa, Aezkoa; Garralda: *Xario* (*Sarioa*, 1916; NTEM-XXXIV, 107); Abaurregaina: *Arosteiko xarioburua*, *Arosteiko sarioburua* (NTEM-XXXIV: 34), Abaurregaina: *Xariedergeina* (*Sariedergaina*, NTEM-XXXIV: 50).

Sarobe [-ea, -ia] (3.5. §). Nafarroako ipar-sartalde; Arbizu: (*Sarobe*, 1706, 1709; NTEM-XII: 220); Arakil: *Sarobe* (NTEM-XIII: 39-40; *cf.*: Jimeno Jurío & Salaberri, 1998: 208); Araitz (Intza): *Asteasuco-sarobe* (1856, NAO6); Leitzza: *Aieneko sarobe* (NTEM-XLVIII: 55); Arano: *Negusarobe* (NTEM-XLVII: 43); Goizueta (Artikutza): *Sarobe Aundi*, *Sarobe Andia* (1792; Erriondo, 1988: 126); Lesaka: *Sarobeberri* (1855, NTEM-IL: 305); Ituren: *Sarobe* (1635, 1667, 1781; Iñigo, 1996: 316); Eratsun: *Sarobezar* (1758; NTEM-LVI: 90); Saldias: *Sarobe* (1894; NTEM-LVI, 171, 217); Zubieta: *Sarobe* (Iñigo, 1996: 316); Ezkurra: *Ernalizko sarobe* (NTEM-LVI: 109); Labaien: *Sarobe* (NTEM-LVI: 171, 217); Lantz: *Erdiko sarobe* (NTEM-XLII: 149); Odieta: *Sarobe* (NTEM-L: 124); Txulapain: *Sarobe* (NTEM-LIX: 118), Irurtzun: *El Sarobe* (NTEM-XIII: 134).

Gipuzkoa; Mendaro (Deba): *Sarobe* (1857, *Casa de labor*, GI: 23); Azpeitia: *Sarobe-be-cóa*, *Sarobe-goicoa* (*op. cit.*, 14); Aia: *Sarobe*, *Sarobe-berri*, *Sarobe-chipi*, *Sarobezábal* (*op. cit.*, 4); Tolosa: *Sarobe* (*op. cit.*, 106); Altzo: *Sarobe* (*op. cit.*, 79), Abaltzisketa: *Sarobe* (*op. cit.*, 76); Itsasondo: (*op. cit.*, 98).

Sarabe (3.5.2. §). Nafarroa, Burunda; Urdiain: *Sarabe* (1701; NTEM-X: 106; Historiaurreko aztarnategi garrantzitsua dago).

Nafarroa; Malerreka; Zubieta: *Sarabe* (NTEM-LVII: 201).

Nafarroa; Aralar: *Tonto-saabe* (Elosegi, 1972: 177); Intza; *Negusarabe* (1662; «derribar choza y cubil en el termino de», NAO3).

10.2. Laugarren atalari dagozkion datuak

Zati espezifikoko eratorriak (4. §). Etxalar: *Saroyeta* (1795); Mezquiritz: *Saroyeta* (1828) / *Sagoyeta* (1892), *Saboyeta* (1914); Esnotz: *Saboizarreta* (1914) / *Sabuzarreta* (1892), *Sagoizarreta* (1914) *Saguzarreta* (1914). [sausarréta]; Uxue: *Sareçarreta* (1596); Urzainki: *Isaroyeta* (1553) / *Esaroyeta* (1802); Erroibar: *Urnizasaroyeta* (1313?).

Mugatzailatzat pertsona-izenak dutenak (4.1. §). Gartzia: *García saroya* (1589, Artaxoa); Petri: *Petri saroya de arriba* (1712, Amaiur; NTEM-LII-3: 29). Periko: *Perico-saboya* (1757, Luzaide); Domingo: *Domingo saroe* o *Muñogoraña* (18., Ataun; Arin, 1928: 146); *Margarita Saroa* (1806, Auritz); Akiles: *Akilaxensaizarra* (Urbasa; (NTEM-XVIII: 106); Antso: *Txantxosario* (Tebas; NTEM-XXXVIII: 176; «También conocido como *Sario Grande*. La primera parte del topónimo se trata seguramente de una forma expresiva del antropónimo *Santxo*»); Martin: *Martinsaro* (Aurizberri; NTEM-XXXV: 76); Kristian?: *Cristensare* (1882, 1898, Lizarraga); Tristan?: *Tristansaro* (Luzaide; NTEM-XXXV: 215), *Tristansare* (1857, Aralar); *Marmel*: *Marmelsaroy* (1712, Amaiur; NTEM-LII-3: 29).

Mugatzailatzat deitura dutenak (4.1. §). Agirre: *Aguirresarobe AV*, 539); Olazabal: *Olaçabal saroea* (1411, Aralar); Gómez: *Gomez saroea* (1411, Aralar); Baiona: *Sarios De Bayona*, (Fazeria, Itzagaondoa; NTEM-XXXIII: 66; «La familia Bayona, originaria de Aoiz, fue una de las más importantes del valle»); Gómez: *Gomez saroea* (1411, Aralar).

Mugatzailatzat izen arrunt gizakizkoa dutenak (4.1. §). Andre: *Andresaro*, (1681, busto; Andrés-Gallego, 1998: 115-116; *Cfr.* *Andresemetasaroya* 12.), *Andresaroya* (1723, Auritz; Andrés-Gallego, 1998: 143), *Andresaro*, (1785, *op. cit.*, NTEM-XXXV: 31, 227; Satrustegi, 1969-1970: 139), *Andresario* (Artzibar; NTEM-XXXII-126); *urdain* (*urdani): *Undarzarro* (1964, Luzaide), *Urdan saroy* (1712, Amaiur; NTEM-LII-3: 29); Artzain: *Artsantsobe* (Eratsun; NTEM-LVI: 72); lapur: *Lapursaroyico-sagardi-ondoa* (1856, Kintoa; NTEM-LII-3, 40); mortal: *Mortalen saroya* (Erratzu, NTEM-LII-2: 83); tonto: *Tonto-saabe* (Aralar); itzain?:

Ytsansaroa (1612-1774, *sel*, NAO4 Aldude), *Yzaisaroi*a (1784, *sel*, AGN R 3/100; Aldude), *Yzansarora* (1891, Galoze, Zaraitzu; NTEM-XXX: 300), *Inzensariogaina* (Hiriberri, NTEM-XXXIV: 184; *cf.*: *Izeneder* (Zaldua, 2011: 280-281), *Intzesão* (*sarobe*a, Aralar; Elosegi, 1972: 155); indiano: *Sario del Indiano* (Artozki, Artzibar; NTEM-XXXII: 53); marqués: *Sario del Marqués* (Artozki, Artzibar; NTEM-XXXII: 53).

Bi zatiak leku genitiboaren hondarkiarekin lotuta dituztenak (4.1. §). Artan: *Artango saroya* (1695, Etxalar; NTEM-IL: 284); Azkarate: *Azcarateco saroi*a (1724, *el sel o bustaliza*, Arizkun; NTEM-LII-3: 31); Azpilikueta garai: *Azpilikueta garai saroyaren berecolarrea* (1752, Kintoa); Azpikoetxe: [azpikochekosagó] (Anue); Arretxe: *Arrechecosar* (1769, Auritz; Andrés-Gallego, 1998: 127), *Arrechecosar* (1806, *prado*, Auritz; *op. cit.*, 174), *Arrechecosarioburua* (1783, Garralda) / *Aretzesarioburua* (Aezkoa); Apeztegi: *Apezteguicosar* (1806, *prado*, Auritz; *op. cit.*, 174); Azkoneta: *Azconetako saroya* (1858; Ziordia. NTEM-IX: 91); Arostegi: *Arostegiko sarioburua* (Abaurregaina; NTEM-XXXIV: 34); Alkozpe: *Alkozpeko saroi*a (Bera;); Aubia: *Aubiako sare*a (Arruatzu; NTEM-XII: 109); Ernaliz: *Ernalizko sarobe*a (Ezkurra); Iribarren: *Irebarrengo satoria* (Ultzama; NTEM-XLIII: 168); Kortari: *Kortariko saroi*a (Arizkun; NTEM-LII-1: 120); Lauzti: *Lauztiko saroya* (1404, *Sel de Lauzti*, Ataun; Arin; 1928: 118); Nekue: *Nekuko sarobe*a (Goizueta; NTEM-XLVII: 122); Ugaldebide: *Ugaldebideko sario* (Abaurregaina; NTEM-XXXIV: 51); Etxarri Aranatz: *Etxarriko saiak* (Urbasa; NTEM-XVIII: 120); Lakuntza: *Lakuntzako sareeta* (Urbasa); Altsasu: *Altsukosaizarra* (Urbasa; NTEM-XVIII: 108); Arbizu: *Arbizuko saroiak*, *Arbizuko sareta* (Urbasa; NTEM-XVIII: 109); Untziti?: *Unciduyco Saroguena* (1665, Ameskoabarrena).

Mugatzailatzat toki-izen txikia dutenak (4.1. §). Aniz (ar): *Anizarrasarobe*a (Goizueta; NTEM-XLVII, 59); *Anizsarobe*a (Goizueta; NTEM-XLVII, 59); Urdallue: *Urdallusarobe*a (Goizueta, NTEM-XLVII: 167); Urdaneta: *Urdanetasarobe*a, (1719, Tolosa; Elosegi Aldasoro & Goikoetxea Gazpio (2006: 28); Urteaga: *Urteagazarra sarobe*a (Goizueta; NTEM-XLVII: 141).

Mugatzailatzat toki-izen nagusia dutenak (4.1. §). Antzin: *Anzin saroi*a (1774, Lokiz; NTEM-XXIII, 187); Altsasu: *Altsukosaizarra* (Urbasa); Arbizu: *Arbizuko saroiak*, *Arbizuko sareta* (Urbasa); Asteasu: *Asteasuco-sarobe*a (1856, Intza); Ataun: *Ataunsaroe* (1552, Ataun); Lazkao: *Lazcausaroy* (1733, Lazkao); Irun?: *Irunsaroi* (Andia).

Mugatzailatzat animalia-izena dutenak (4.1. §). Ahuntz: *Aunzsaro* (1709; Dorrao-Unanua), *Aunsaroi* (Goñi; NTEM-XVIII, 67), *Aunzsare* (Arruazu); antzu: *Anzursarobe* (1683, Urnieta; Zaldua, 2011: 252); idi: *Isaroi*a, (1828, Izaba; NTEM-XIV: 115), *Irisagoi* (Kintoa), *Irixaroi*a (Luzaide); behi: *Beisaroi* (1914, Azparren, Artzibar; NTEM-XXXII: 58), *Beisai* (Urbasa; NTEM-XVIII: 115); behizegi: *Fagabe Behicegisaroe*a (1410, Aralar); behierdi: *Vehierdisarobe*a (1509, Oiartzun), *Fagave-beterdi-saroe*a (1410, Aralar); behor: *Beorren-Saurea* (1928, Otsagabia); azeri: *Axerisaroi* (1964, Luzaide; Satrustegi, 1969-1970: 144); eper: *Epersaroi* (Luzaide, NTEM-XXXV: 182); mando: *Mandosaroi* (Gorraitz, Artzibar; NTEM-XXXII: 73); zezen: *Zezensaroi* (Garralda, NTEM-XXXIV: 169); bele?: *Belasaroi* (Urraulgoti NTEM-XXXI: 98); ahari?: *Arisaroi*a, *Cruz de* (Ameskoako limitazioak); erroiba?: *Errabeysaroca?* (1288, Orreaga).

Mugatailetzat entitate geografikoa dutenak (4.1. §). Legar: *Legarsaroy* (1884, Elbete; NTEM-LII-3: 49); Gaztelu: *Gaztelusaroy* (1884, Azpilkueta; NTEM-LII-3: 35); ur: *Usaroi* (1891, Galoze, Zaraitzu), *Ursaroi* (Aezkoako mendiak; NTEM-XXXIV: 92); ugalde: *Ugaldesaroi* (Auritz NTEM-XXXV: 46); leun?: *Leunsaroi* (Arizkun; *cf.*: *Leuneta*, UZM; Zaldua, 2011, 505); lohi-?: *Losaroi* (1814, *regata de*, Ilurdotz [Esteribar]; NTEM-XXXVI: 105).

Landaretzarekin zerikusia duen mugatzailea daukatenak (4.1. §). Lizardi: *Lizardisaroe* (1733, Ataun; Arin, 1928: 148; «*De Ayaetxe berri*»; *cf.*: *Hizarsaroi*a, 1696, Auritz; Andrés-Gallego, 1998: 122); tipula: *Tipulasaroy* (1884; Gartzain NTEM-LII-2: 142); anbulu: *Anbulusaroi* (Azparren, Artzibar; NTEM-XXXII: 56), *Angusaroi*a (Ameskoabarren; NTEM-XXII: 96)?; ansagardi: *Ansagardisarobe*a (Goizueta; NTEM XLVII: 147); ardanze: *Ardanzesaroyareniturricoburua* (Kintoa; NTEM-LII-3, 37; *cf.*: Yanguas y Miranda, 2000 [1840] III: 1420); ezki: *Eskisaroi* (Lekaroz; NTEM-LII-2: 180), *Eskisaroi*ko *bidea* (Azpilkueta; NTEM-LII-1: 174); malba: *Balbasaurea* (1898, Igari), *Malvasaurea* (1916, Igari); sagarmin: *Sagarminsaroy* (1879, Bakaiku), *Sagarminsaroi* (Olatzagutia; NTEM-IX: 80); larre: *Larresaroi* (Etxalar; NTEM-IL: 150); soro; *Saroi* (Ataun, Arin, 1928: 142).

Urtaroekin eta eguratsarekin zerikusia duen mugatzailea daukatenak (4.1. §). *Negu*: *Negusaroy* (1706, Lekaroz; NTEM- LII-3, 59), *Negusaroy* (1712, Irurita; NTEM-LII-2: 165; *Enegusaroy*, 1894), *Negu-saroco-otorra* (1787, Kintoa), *Negusaroy* (1894, Elizondo; NTEM-LII-3: 47), *Negusarobe* (Goizueta; NTEM-XLVII, 43); *Negusarobe* (Andoain; Zaldúa, 2011: 85); *uda*: *Udasaro* (1962, 1964, Luzaide; Satrustegi, 1969-1970: 144, 145); *elurte*: *Elusaro* (1962, Luzaide).

Mugatzailetat askotariko izen abstraktua dutenak (4.1. §). *Elki*; *Elquisaroi* (1584, Urdazubi); *kobra*: *Cobrasaroa* (1723, *prado*, Orreaga; Andrés-Gallego, 1998: 118); *kontra*: *Contrasaro* (1856, 1928, La Cuestión [Zaraitzu], NTEM-XXX: 214), *Contrasaro*, (1928, Otsagabia), *Kontraxaro* (Luzaide, NTEM-XXXV: 195) / *Kontrasaro* (1962, Luzaide; Satrustegi, 1969-1970: 142), *Contrasaroa* (Legutio); *atsegin*: *Aseguin-sarobe* dugu (1780, *sel*, Goizueta; NAO5, 311 au. -311 bin.).

Beste saroielikoko kokapena adierazten duen mugatzailea daukatenak (*izenlaguna + izena egitura*) (4.1. §). *Behetiko*: *Beitico sagoia* (1892; Mezkitz); *beheko*: *Behoko Sarobe* (Zubieta; Iñigo, 1996: 361); *goiko*: *GoikoSarobe* (Zubieta; Iñigo, 1996: 380); *erdiko*: *Erdiko Sario* (Imizkotz, Artzibar; NTEM-XXXII: 80), *Erdiko sarobe* (Lantz; NTEM-XLII: 149); *gaineko*: *Gaineko Sario* (Zaragueta, Artzibar; NTEM-XXXII: 117); *barren (go)?:* *Barransario de Abajo y de Arriba* (Nagore, Artzibar; NTEM-XXXII: 104); *hemengo, bengo?:* *Mengosarioia* (Aranaratxe; NTEM-XXII: 155).

Mugakizuna + mugatzailea egitura dutenak (4.2. §). *Nagusi*: *Saronausia* (1667, Harana); *handi*: *Sarobe Andia* (1792, Goizueta), *Saboyandi*, (1892, Zilbeti), *Saroihandy* (AV, 539); *txiki*: *Sarobe-chipi* (1857, Aia), *Sarofi] txikia dana* Salaberri (2008: 732); *zabal*: *Saroezábal* (1857, Zestoa), *Sarobezábal* (1857, Aia); *mehar*: *Saroihear* (Lintzoain, NTEM-XXXV: 118), *Sariomear*, (Orotz-Betelu); *biribil*: *Saroiwiribil* (1801, Lesaka); *hertsia*: *Sarochia* (1735, Aurizberri); *eder*: *Sariederra* (1601, Eslaba), *Sariederra* (1779, Erendazu-Eraul [Deierri]; NTEM-XXVI: 130), *Sariedergaina* (Abaurregaina); *-txo*: *Saroecho* (1759, Zegama), *Sarotxo* (Olazti; NTEM-IX: 81); *gaitz? / bakoitz?:* *Epelaco Saroeçayçavera*, *Saroeçayz* (1467, Hernani); *Saroeçaiz* (1507, Ataun, Arin, 1928: 121), *Sarokaitz* (Zubieta; Iñigo, 1996: 411); *chiquito*: *Sario chiquito* (*Cabezo*, Arazuri; Jimeno Jurío, 1989: 53); *grande*: *Sario grande* (Arazuri; Jimeno Jurío, 1989: 53), *Sario grande*. (Otxobi, Iza; Jimeno Jurío, 1990: 280). *Zahar*: *Saroeçarra* (1284, Olloibar), *Sareo carra* (1614, Garralda), *Sario çarra* (1616, Uxue), *Sarobezar* (1758, Eratsun), *Saroechar* (1733, Ataun), *Sariozar* (1862; Atondo, Jimeno Jurío, 1990: 405), *Sariozar* (Bizkarreta-Gerendiain; NTEM-XXXV: 87); *berri*: *Saroy berrico eguia* (1744, Lesaka), *Saroberria* (1806, *prado*, Auritz; Andrés-Gallego, 1998: 174), *Sarobeberri* (1855, Bortzirriak; NTEM-IL: 305), *Sarobe-berri* (1857, Aia), *Saróe-berri* (1857, Zestoa), *Saroiberri* (1878, Etxalar; NTEM-IL: 162); *viejo*: *Sario viejo* (Zizur Nagusia; Jimeno Jurío, 1986b: 205). *Ilun*: *Saro iluna* (1736, Ulibarri; NTEM-XXIII: 275), *Saroilun* (Lokiz); *gorri*: *Sarogorri* (1782, Ameskoabarrena), *Sarogorri* (1782, Allin ibarra; NTEM-XXIII: 80); *beltz*: *Sarobelcha*, (Garralda; NTEM-XXXIV: 166); *goien*: *Sarogoién / Sorogoién*, (1313-1501, Erroibar).

LABURPENA

Saroi entitate geografikoaren banaketa, esanahia eta etorkia toponimiaren argitan

Hona dakargun saioaren helburua *saroi* entitate geografikoaren banaketaz, esanahiaz nahiz etorkiaz baliagarri gerta daitezkeen argibideak ematea da, euskal toponimian kausitzen diren elementuen izaera finkatzen laguntzea alegia, bide batez, euskararen arlo fonikoaren, morfologiaren edota lexikoaren historia ikertzeko erabilgarriak izan daitezkeen datuak bilduz eta sailkatuz. Saroiak itxuratzen dituzten ezaugarriak, edota haien bilakaera, onomastikaren eskutik zenbateraino ezagut daitezkeen ere ikusi nahi dugu, saroiaren jatorriak argitzeke baitirau.

Gako hitzak: saroi; entitate geografiko; toponimia; onomastika; euskara; historia.

RESUMEN

Distribución, significado y origen de la entidad geográfica saroi a la luz de la toponimia

El objetivo del trabajo que presentamos es aportar información útil sobre la distribución, significado y origen de la entidad geográfica eusquérica *saroi*, esto es, ayudar a concretar la naturaleza de los elementos que aparecen en la toponimia vasca, recopilando y ordenando, de paso, datos que pueden resultar prácticos para el estudio diacrónico de la fonética, la morfología o el léxico del euskera. También pretendemos ver hasta qué punto pueden conocerse las características que configuran los seles, o su evolución, de la mano de la onomástica, puesto que, no en vano, su origen continúa sin esclarecerse.

Palabras clave: *saroi*; sel; entidad geográfica; toponimia; onomástica; lengua vasca; historia.

ABSTRACT

Distribution, meaning and origin of the geographical entity called saroi, in the light of the toponymy

The objective of the work presented is to provide useful information on the distribution, meaning and origin of the geographical entity called in Basque *saroi*, that is, to help to realize the nature of the elements showing themselves in the Basque toponymy, collecting and sorting, by the way, data that may be practical for the diachronic study of Basque phonetics, morphology and lexicon. We also intend to see to what extent we can find out the characteristics that make up the entity *saroi* itself, or its evolution, with the help of onomastics, because, not surprisingly, its origin remains unclear.

Keywords: *saroi*; sel; geographical entity; toponymy; onomastics; Basque language; history.

Noiz jaso: 2015/04/13.

Noiz onartua: 2015/05/06.